

ҲАБИБ ТЕМИРОВ

МАКРМИ Ё МУҲАББАТ

ҲАБИБ ТЕМИРОВ

**МАКРМИ
Ё МУҲАББАТ**

Қисса ва ҳикоялар

«Tafakkur qanoti»

Ташкент – 2019

УЎК: 821.512.133

КБК: 84.(Ў)6

T-92

Темиров, Ҳабиб

Макрми ё муҳаббат. Қисса, ҳикоялар/ Ҳ. Темиров. –
Тошкент: «Tafakkur qanoti» 2019. – 144 бет.

УЎК: 821.512.133

КБК: 84.(Ў)6

Abdulla Qodiriy nomidagi

viloyat AKM

INV № 2023/14-93

ISBN 978-9943-513-91-4

© Ҳабиб Темиров, 2019 й.

© «Tafakkur qanoti», 2019 й.

МАКРМИ Ё МУҲАББАТ

Қисса

Ҳукм

Талабалик йилларимда бир фаранг киносини кўрган эдим. Янглишмасам, “Қонли тўй” деб аталарди. Унда ёш, хушрўй хуштор топган бойвучча аёлнинг қари эридан қутулиш йўлидаги ранжу коми хусусида ҳикоя қилинган эди. Ўшанда мен фильмнинг воқеасидан кўра режиссёрнинг маҳорати, ижрочиларнинг ролни қойилмақом қилиб ўйнашига эътибор берган эканман.

Ҳаётда айнан шунга ўхшаш мана бу воқеада ўзим беихтиёр иштирок этиб турган чоғда мен бу ҳақда ёзиш, тасвирлашнинг ўзи нечоғлик оғир эканлигига ишонч ҳосил қилдим...

– Ўрнингиздан тулинг, суд келяпти!..

Меҳри темир панжара ортида ҳам худди ўша-ўша... бағоят гўзал эди. Шу топда унинг рангпар юзига қараб, болалигимда кўрган яна бир фильмни эсладим: “Чангда қолган гул”... Аммо бу хилқатни ҳозир чангда қолган гулга муқояса этиб бўлмасди. Наинки гулга...

Меҳрини мен илк бор йўлда кўрган эдим. У билан кўшни шаҳарга қатновчи автобусда бирга кетганмиз. У олдинги қатордаги ўриндиқда экан, дафъатан эътибор қилмабман. Иттифоқо, орқасига ўгирилиб, менга катта-катта кўзларини бир лаҳза синовчан қа-

даб ўтди. Ёнидаги йигит унга “Меҳри” деб мурожаат этгани учун исмини билиб олдим. Катта-катта кўзлари кўксимга бир лаҳза қадалган эса-да, майин бир из қолдирди. Икки ёшнинг суҳбатига беихтиёр эътибор қилдим.

– Меҳри, менинг муҳаббатим чин, ишонинг...

– Ишонганим билан...

– Сиз мени барибир олмайсиз, демоқчимисиз?

– ...

– Мен сизни кечирганман. Фақат... Энди унинг юзига қарамасангиз бўлди.

– Юзи қурсин унинг. Юзига ҳам, изига ҳам қарайман...

Мен Меҳрининг ифодали гапиришидан адабиётчи бўлса керак деб ўйладим. Йигит эса... афсуски, унинг юзини кўролмадим. У олдинга сал эгилиб, имкон қадар паст овозда гапиришга қаракат қилар, бироқ овози жарангдор ва ўктам бўлгани учун сўзларини ихтиёрсиз равишда тинглаб ўтирардим.

“Аслида уни ўша номардлиги учун қаматтириб юбориш керак эди. Аммо сизнинг шаънингизга ҳам доғ тушар эди...”

Гап авзоидан бу ерда нозик бир сир борлигини англадим. Шу боис суҳбатнинг давомини тинглаш энди ноқулай эди. Бунинг устига йигит овозини яна ҳам пасайтириб гапира бошлади. Мен “гап ўғирлаш”-ни йиғиштириб, ўз хаёлларимга берилдим.

Қарангки, орадан уч-тўрт ой ўтгач, тасодифан бир тўйда қатнашишга тўғри келди.

Ким билсин, бу тасодифиди, ҳаётнинг мубҳам қонуниятими, ҳарқалай ўша никоҳ маросимига мени вилоят прокуратурасининг алоҳида муҳим ишлар

бўйича терговчиси, мактабдош ўртоғим Абдували олиб борди.

– Яхши бир шогирдим уйланяпти. Бирров бориб, табриклар келамиз...

Давра бағоят тўқис ва чиройли эди. Ёрқин чироклар остида хушнуд чехралар. Давра тўридаги алвон гиламга “Хукмжон ва Меҳрининг висол оқшомига хуш келибсиз” деб ёзилган. Куёвнинг исми ғалатиноқ экан-да, деган фикр ўтди хаёлимдан. Келин Меҳри.

Шошма-шошма, бу ўша Меҳри эмасмикан? Қарасам... худди ўзи! Узоқдан бўлса-да, унинг гўзал қиёфасини аниқ кўрдим. Унга келинлик либоси жудаям ярашган. Яна ҳам очилиб, тиниқлашиб, ойдаи тўлишиб, порлаб турарди.

Бизни кўярда-кўймай тўрга, азиз меҳмонлар даврасига ўтқазилди. Куёвнинг отаси билан танишдик. Ўрта ёшлардаги хушчақчақ, қорамангиз одам экан. Гап орасида “Ўғлингизнинг исми нега бунақа?” деб сўрадим. Кулди.

“Раҳматли хотиним судья бўлиб ишлаган. Қай бир жиноят ишини кўраётиб денг, тўлғоқ тутиб қолган. Ана шунда ўзи ҳавас қилиб, Хукм деб кўйган. Ўзиям жа хукмфармо аёл эди бояқиш. Барвақтроқ ўтиб кетди... Лекин мана ўғлимиз онасининг изидан бориб, унинг орзу-ҳавасини рўёбга чиқаряпти...”

Менга табрик учун сўз беришди. Сал ширакайфроқ бўлиб қолган эканманми, гапимнинг охирини жўнроқ ҳазилга айлантирдим.

– Куёвимиз Хукмжон келинимиз Меҳрихонга бир умр асирликка хукм қилинсин, деганлар қўлларидаги қадаҳларини кўтаришларини сўрайман.

Автобусдаги сирли суҳбат ҳам, тўй ҳам, эҳтимол маълум вақтдан сўнг ёдимдан чиқиб кетар эди. Чунки касбим тақозосига кўра турмуш чорраҳаларидаги бундай воқеаларга кўп дуч келганман. Бироқ...

Бу гал ундай бўлмади.

Ўша куни тўйдан барвақтроқ турадиган бўлдик-у, куёв билан келин ўтирган жойга бориб, ҳукм билан хайр-хўш қилдик. Шу топда автобусдаги суҳбатни эсладим-у, Хукмнинг кўзларига қарадим. У бахтиёр эди. Унинг содда ва самимий нигоҳида қониқиш кўрдим. Бу қониқиш, эҳтимол, ўз орзусига эришганликдан ёки бир қизнинг шаънини сақлаб қолганлиги учун ўз виждоний бурчини бажарганликдан ва балким...

Ҳарҳолда у шод, масрур эди. Иттифоқо, келиннинг чехрасига разм солдим. Ҳарир чачвон ортида бир жуфт қора кўзлар ғолибона кулиб турарди. Оҳ, нечоғлик гўзал эди бу музаффар кўзлар. Билмадим, Меҳрихон кимнинг устидан қозонган ғалабаси гаштини сурмоқда эди?

Ўша номард, бевафо йигитнингми ва ё соддадил қишлоқи йигит Хукмнингми?

Ўша тўйдан кейин бирон йил ўтдим, камроқми, бир куни терговчи дўстим Абдували ишхонамга ҳовлиқиб кириб келди.

– Ҳа, дўстим, тинчликми? Машқинг пастроқ кўрилади?

Абдували терговчи бўлсаям, адабиётга жуда қизиқар, шеърлар ёзар, давраларда Алишер Навоий, Гамлет монологларини қойил қилиб ижро этиб юрарди. Бу гал ҳам ўзи сезмаган ҳолдами ё азбаройи ҳаяжонланганиданми монолог ўқиб юборди:

– Э, сўрама, дўстим, мен...мен... писта пўчоғидан кема ясамоқчи бўлиб юрган эканман, мен... мен адашдим.

– Ҳой, тушунтириброқ гапирсанг-чи, нима бўлди?

– Ҳалиги бола эсингдами, тўйига боргандик, ўша бола пора билан қўлга тушиб қамалди. Эҳ, ифлос! Мен унга қанчалик ишонган эдим-а, қанчалик умидим катта эди-я! Афсус...

– Эҳтимол туҳматдир? Ташкил қилишгандир?

– Ҳамма бало шундаки, туҳмат ҳам эмас, ташкил ҳам қилинмаган. Ҳаммаси рисоладагидай. Ўзи сўраб, ўзи айтилган жойга бориб, айтилган ишни қилиб, катта миқдорда порани олаётганда қўлга тушган.

– Энди нима бўлади?

– Нима бўларди, кетди камида ўн йилга!..

Бу воқеанинг тасаввуримга тикандай санчилиб қолганига сабаблар ана шулар эди. Аммо қўлга кирган зирапчани игна билан кавлаб олиб ташлаш мумкин бўлгани сингари, хотирадаги нохуш воқеаларни ҳам унутиш мумкин. Мен ҳам шундай қилдим. Гарчанд бу осон кечмади. Ўзимни мажбур қилдим. Аввалига чинакам эркаклик, мардлик даъво этган бу шоввоз алаалоқибат номарднинг ишини қилиб, ҳақли жазога мустаҳиқ бўлган экан. Эслаб ўтиришга арзимайди. Аммо...

Кунларнинг бирида қуйидаги мазмунда мактуб олдим:

“Ассалому алайкум, муҳтарам муҳаррир! Ушбу мактубни туҳматга учраб қамалган, айни навқирон ёшида қоқ белидан синдирилган бир инсон ёзмоқда...”

Мактуб Ҳукмдан эди. У ўз хатида нопок инсонларнинг ифлос кирдикорларини фош этмоқчи бўлгани

учун мудҳиш тухматга учраганини ҳаяжон билан баён этганди. Хат охирида шундай жумлалар бор эди:

“Энг алам қиладиган жиҳати бу тухматга мен ишонган, эътиқод қўйган одамлар ҳам алоқадор деган шубҳам бор. Агар омон-эсон кутулиб чиқсам, ҳаммасининг жазосини ўзим бераман...”

Бу сирли сўзлар мени ўйга толдирди. Биродарим Абдувалига қўнғироқ қилдим.

– Менга ҳам шу мазмунда хат ёзган. Нимага шаъма қилаётганини тушунмадим. Аммо тухмат деганида жон борга ўхшаяпти. Унинг иши қайта тергов қилин-япти. Агар чиндан ҳам тухматга учрагани исботлан-са, оқланади...

– Таҳририятнинг аралашиши шарт эмасми?

– Ҳозирча йўқ. Зарур бўлса, ўзим айтаман...

Ҳукм оқланди. Абдували берган ҳужжатлар асо-сида газетамизда “Ҳақиқатнинг мунгли кўзлари” сарлавҳали мақола чиқардим. Уни таҳририятда бир муддат ишлаб, бош муҳаррир билан чиқишолмай бў-шаб кетган, ҳозир адвокатлик қилиб юрувчи “хуқуқ-шунос журналист” Хондамир Бакирдан бошқа ҳамма мақтади. Хондамир Бакир кўзини лўқ қилиб “Юзаки ёзилган” деди. Мен эътибор қилмадим.

Мақола чиққанидан кейин кўп ўтмай таҳририятга бир қария кириб келди. Ғам юки қаддини эгиб, юз-ларига тарам-тарам ўчмас излар солган бу одамни қаердадир кўргандек бўлдим.

– Мен... Мен... Мен Ҳукмжоннинг отаси Мухлис акангизман-ку, муҳарриржон, наҳотки танимадин-гиз?..

– Э-э, узр, оқсоқол, – дедим каловланиб. – Сал ўзга-рибсиз...

– Э, сал дейсизми, бу Ҳукмнинг дарди мени адо қилди, укажон.

– Яна нима бўлди? Ахир Ҳукм қамоқдан чиқди-ку? Оқсоқол оғир тин олди. Кўзларидан ёш қуйилди. Ингранди.

– Ҳукм... йўқолиб қолди, укажон. Ўн кунки, дараги йўқ.

– Хотини нима дейди?

– Ярим кечаси чиқиб кетган эди, қайтиб келмади, дейди.

– Милицияга хабар қилинганми?

– Милиция қидиряпти, бормаган фолбинимиз, сўрамаган жойимиз қолмади. Сиздан илтимос қилиб келдим. Расми билан газетага чиқарсангиз, бирон дарак топилармикан?

– Майли, оқсоқол, албатта чиқарамиз.

Отахонга далда бериб кузатдим. У қолдириб кетган суратга разм солдим. Ҳукмнинг кўзлари. Худди ўша, мен тўйда кўрган хотиржам, содда ва самимий нигоҳ.

Абдувалига кўнғироқ қилдим:

– Ҳукм йўқолган экан, бир оғиз айтмабсан, – деб ўпкаладим. У индамади. Газетага чиқармоқчи эканимизни айтдим.

– Энди ҳожати йўқ, – деди у оғир тин олиб.

– Нега?

– Ҳукмни... унинг жасадини бугун топдик. Отаонасига хабар бериб улгурганимиз йўқ. Ҳозир текшириш кетяпти.

– Қаерда экан? Нима бўлган экан?

– Ўлдириб, каналга ташлашган экан.

– Ким?

– Буни ҳозир айтишим қийин. Тергов жараёнида маълум бўлади.

Ногаҳон Ҳукмнинг мактубидаги сирли жумлалар ёдимга келди. Беихтиёр сўрадим.

– Хотини... алоқадор эмасми?

– Аниқлаяпмиз. Хотини ҳам ҳибсга олинган...

Мен Абдувалига дабдурустан берган саволим учун ўзимни койидим: гумон имондан айиради, деган гап бор. Наҳотки, Меҳри ўзини жондан севган, энг оғир вазиятдан қутқарган мард бир йигитнинг юзига оёқ босса. Йўқ! Меҳри бегуноҳ бўлиши керак. Меҳридай гўзал аёл бундай қаттол жиноятга қодир эмас...

– Ўрнингиздан туринг, суд келяпти.

Меҳри чиндан ҳам гўзал эди. Ҳибс азоби унинг чиройини яна ҳам орттирган эди. Мен уни дастлаб Чўлпоннинг “Кеча ва кундуз”идаги Зебога, Лев Толстойнинг “Тирилиш”идаги Катеринага ва яна кимларгадир ўхшатдим. Шу муқоясаларим баробарида унинг гуноҳсизлигига ишондим. Ҳақиқат юзага чиқади, Меҳри оқланади, деб кутдим.

Суддан бир муддат олдин Абдували бўлган воқеани қисқача айтиб берганди:

– Меҳрининг Ҳукмдан олдин юрган йигити бўлган. Тахминга кўра, у Ҳукмнинг қамалишига ҳам алоқадор. Ҳукм буни кейин тушунган. Оқланиб чиққанидан кейин, у нимадир қилмоқчи, қайсидир йўл билан қасос олмақчи бўлган шекилли. Буни сезиб қолган рақиби қотил ёллаган. Қотил кечаси Ҳукмнинг ҳовлисига кириб, уни сўрида ухлаб ётган жойида бўғиб ўлдирган. Кейин қопга солиб, олиб чиқиб кетган ва Бўзсув каналига ташлаб юборган.

– Меҳри қаерда бўлган ўша тун?

– Ўзининг айтишича, боласи билан у ичкарида ётган, ҳеч нарсани сезмаган. Лекин бунга ким ҳам ишонди?

– Нега энди, эҳтимол, чиндан шундай бўлгандир.

– Йўқ, ошна, ундай бўлмаган. Қотилликнинг ташкилотчиси бу ишни Меҳри билан бамаслаҳат қилганини дастлабки терговда бўйнига олди. Кейин Ҳукм қамоқдалиқ пайтида Меҳрини ўша йигит билан бир неча бор кўришган...

Мен ҳеч нарса деёлмадим. “Ўша йигит Меҳрига тухмат қилаётган бўлиши мумкин-ку” деган фикримни негадир айтмадим.

Суд жараёнида Меҳри айбини бўйнига олмади. “Мен гуноҳсизман, бу иш Ҳукмдан қасос олиш ва мени бир умр бадном этиш учун атайлаб қилинган” деб туриб олди. Аммо...

Суд Меҳрининг айбини исботланган деб топди ва уни жиноят ҳақида хабардор бўлиб, хабар қилмагани учун тўрт йилга кесди. Ташкилотчига ўн икки йил берилди. Гарчанд бу йигит тергов пайтидаги сўзларидан қайтиб, айбини бўйнига олмади. “Мен Меҳрини севардим ва бир умр севаман. Аммо бу ишни мен қилмаганман” деб турди.

Ажабо, мен бу йигитни биринчи бор кўраётган бўлсам-да, нимасидир танишдек туюлди. Бағоят ишончли қилиб гапираётганди у. “Артистлик қиляпти, шекилли” деб ўйладим.

Ёлланган қотил йигирма йилга ҳукм қилинди.

Суд тугади. Маҳкумларни олиб чиқишаётганда Меҳри бир зум ортига ўгирилди. Нигоҳи менга тушди. Унинг кўзлари... ҳамон ўша-ўша... мағрур боқиб

турар эди. Абдували суд хужжатлари асосида яна бир мақола ёзишни таклиф этди. Мен Хондамир Бакирининг биринчи мақола ҳақидаги гапини эслаб, негадир иккиландим. Абдувалига “Сал кейинроқ ёзаман” дедим. Кўнглимининг бир чеккасида “Меҳри айбдор эмас” деган ишонч бор эди.

МЕҲРИ

Орадан анча вақт ўтди. Бир куни ишдан қайтаётиб, куз оғушидаги маҳзун хиёбонда, маъюс ўй суриб ўтирган хушрўй жувон эътиборимни тортди. Унинг ёши ҳали ўттиздан ошмаган бўлса-да, сочларига оқ оралаган, юзлари сўлгин, кўзлари ғамгин эди. Лекин бу ташбеҳлар аёлнинг соҳир малоҳатию мағрур нигоҳига асло соя сололмас ва у сокин оқшом чўкаётган хиёбонга намозшомгул сингари нофармон нур сочиб, мунаввар этиб турар эди. Бу аёл ўша мен билган Меҳри эди.

– Кечирасиз. Сиз... Сиз Меҳри эмасмисиз? – дедим салом-аликни ҳам унутиб.

Менинг бу ҳолатим дафъатан узоқ вақтдан бери йўқотган ўйинчоғини топиб олган боланинг суюнишига ўхшаб кетди. Бундан ўзим ҳам уялдим, ўнғайсизландим. Меҳри эса кипригини ҳам қоқмади. Мени кўриб суюнганини ҳам, афсусланганини ҳам билолмадим. Фақат чуқур “уҳ” тортганини сездим.

– Мен сизнинг дардингизни янгилаб, хафа қилиб кўйдим, шекилли. Узр. Кечиринг. Майли, мен борай. Хайр, – дея ортимга бурилдим.

– Йўқ-йўқ, – деди у сокин ва майин овозда. Сиздан хафа бўлганим йўқ. Шунчаки, ўзим... Сиз... Сиз... ўша мақола ёзган мухбирсиз-ку. Шундай эмасми?

– Ҳа...

– Сиз... Ҳукм аканинг номи оқланишига ёрдам берган эдингиз. Лекин... Менга ёрдам бермадингиз. Ҳеч ким ёрдам бермади. Мен, етим ўсган кимсасиз бир қиз тухматга учраб, қамалиб кетавердим. Умрим хазон бўлди.

– Нега унақа дейсиз? Мана, қутулиб чиқибсиз-ку!

– Афв этилдим. Аёллигим учун. Лекин судландим-ку!

– “Судланди” дегани ҳаёти тамом бўлди дегани эмас-ку.

– Ҳарҳолда...

– Меҳри, минг бор узр... Менимча, энди ҳаммасини очиқча гаплашса бўлар. Ўшанда сиз чиндан ҳам хабарсиз бўлганмисиз?

– Ҳа, хабарсиз эдим. Ёз пайти. Ҳукм ака ҳовлида ухлардилар. Баъзан ярим кечаси ишга чақириб қолишса, индамай чиқиб кетаверардилар. Мен ўшанда ҳам у кишини ишга чақириб кетган бўлишса керак, деб ўйлаганман.

– Сизга яна бир нозик савол бераман. Истасангиз, жавоб қайтаринг, истамасангиз йўқ. Ҳалиги йигит билан чиндан муносабатларинг бормиди? Дарвоқе, у йигитнинг исми адашмасам, Жасур эди.

– Ҳа. У ҳам мени яхши кўрарди. Менга уйланмоқчи эди...

– Шу боис ҳам Ҳукмни орадан олиб ташламоқчи бўлган экан-да?

– Меҳри индамади. Чуқур ўйга толди. Анчадан сўнг босиқ овозда деди:

– Билмадим. Ўшанда у гуноҳсизман, деган. Бизни бир мартагина юзлаштиришганди. У қасам ичган, мен қилмаганман, деган.

– Сиз шунга ишондингизми?

Мен бу савол билан “Меҳри-чи, Меҳри Жасурни се-вармиди?” деган жумбоқни ҳам ечмоқчи эдим. Аммо не ажабким, Меҳри саволимни жавобсиз қолдирди ва жумбоқнинг жавобини топишим учун яна бир йил керак бўлди.

Меҳрининг қалбини ҳадеб тирнайвермаслик учун суҳбатга нуқта қўйдим. Фақат хайрлашаётиб, ундан ушбу воқеа ҳақида бирон нарса ёзайми, деб сўрадим.

– Ҳожати бормикан? – деди у ўйчан, – Ёзсангиз... ёзинг. Фақат бир илтимос, менга боламни, ўғлимни кўриб туришга рухсат беришса бўлгани.

– Ўғлингиз кимнинг қўлида?

– Қайнотамнинг. У киши ҳалиям мени Ҳукм ака-нинг ўлимида айбдор, деб ҳисоблайди. Ўғлимнинг миясига ҳам шу гапни қўйган. Онанг қотил, у сенга бегона, дебди.

– Сабр қилинг, Меҳри. Вақт энг одил ҳакам, энг яхши ҳаким. У ҳақиқатни жойига қўяди, дардларингизни даволайди. Болангиз улғайиб, эсини танигач, сизни барибир топади. Мақолани эса мен барибир ёзишим керак. Сизнинг тўла оқланиб, юзингиз ёруғ бўлиши учун. Юзингиз албатта ёруғ бўлади.

– Ишқилиб айтганингиз келсин.

Мен Меҳридан ҳозир қаерда, нима иш, нима тирикчилик қилаётганини, телефони қанақалигини сўрай олмадим. Негадир журъатим етмади. Фақат хайрлашув чоғида ўзимнинг телефон рақамимни ёзиб бердим. – Қўнғироқ қилиб турунг, менда айрим саволлар туғилса, сўрайман, – дедим.

– Ҳўп, – деди у ва кетди. Хиёбон нохуш қоронғулик бағрига чўмди. Бирин-кетин порлай бошлаган кўча

чироқлари на бу қоронғуликни ва на менинг кўнглимдаги зим-зиё хуфтонни ёритолмас, мен Мехрига айтолмаган кўпдан-кўп гапларимни ана шу зулмат кўйнига бекитишга беҳуда уринар эдим.

ЖАСУР

Орадан анча вақт ўтди.

Бир куни телефон жиринглади. Ногоҳ хаёлимдан “Мехри бўлса-чи” деган фикр кечди. Чунки мен унинг кўнғироғини кутиб юргандим. Гўшакни кўтардим. Эркак киши одоб билан саломлашди.

– Ассалому алайкум!

– Ваалайкум ассалом!

– Мени танимадингиз ва танимаслигингиз табиий.

Вожаб!.. Бу таниш овоз кимники эди? Мен қачон эшитган эдим бу овозни?

– Мен Жасурман, – деган овоз янгради қулоғимга.

– Сиз мени бир марта, суд пайтида кўргансиз...

Эсладим. Бу Жасур. Суд пайтида унинг нимасидир таниш эканлигини ўйлаганим, лекин бу саволимга жавоб тополмаганим хотирамга келди. Нега ўшанда унинг овозини дарров танимаганман? Демак, автобусда Мехрига тасалли берган, уйланишни ваъда қилган йигит Ҳукм эмас, Жасур экан-да! Демак... Мехрини алдаган Ҳукм... Унда нега Мехри Жасурга эмас, Ҳукмга текканди?

– Биз учрашишимиз керак, – дедим унга шоша-пиша. – Менинг сиздан сўрайдиган гапларим бор.

– Яхши. Фақат тезроқ учрашайлик. Акс ҳолда мени энди ҳеч қачон кўролмаслигингиз ва саволларингиз бутунлай жавобсиз қолиши мумкин.

– Нега?

– Буни учрашганимизда айтаман.

– Бир соатдан кейин... йўқ, ҳозироқ сизни таҳририят ёнидаги хиёбонда кутаман. Узоқда эмасмисиз, кела оласизми?

– Келишдик!

Жасур улкан арғувон остида чекиб турган экан. Кўришдик. Улғайибди. Яхши кийинган. Қамоқдан қочиб келган одамга ўхшамайди. У хавфсираб, синчиклаб разм солганимдан сездими ё фикримни ўқидими, ҳарҳолда кўнглимдаги саволга дарров жавоб берди.

– Хавотирланмасангиз ҳам бўлади. Қамоқдан қочиб келганим йўқ. Афв асосида озодликка чиқдим. Аммо яқин кунларда яна қамалиб кетишим мумкин.

– Нега энди?

– Меҳрини ўлдириб кетишган.

– Ё, раббано! Қачон? Нега? Ким?

– Уч кун олдин. Мен қамоқдан қайтиб келганимдан сўнг уни роса қидирдим. Яқиндагина манзилини топдим. Излаб борсам йўқ экан. Мен унинг уйига келиб кетганимдан сўнг ўлдирилган. Менинг келганимни қўшнилар кўришганди. Гумон яна менга тушяпти. Ҳайронман, нима қилиш керак. Сиздан маслаҳат сўраб келдим.

– Сиз... Ўзингиз нима деб ўйлайсиз? Буни ким қилган бўлиши мумкин?

– Билмадим. Бошим қотиб қолди. Балким... Ҳукмни ўлдириб, мени қамоққа тикқан одамларнинг иши бўлса керак.

– Кимлар ўшалар? Бирон гумонингиз борми?

– Йўқ. Эҳтимол, Меҳри калаванинг учини топган бўлиши мумкин. Шунинг учун ўлдиришгандир...

- Сиз... Сиз ҳақиқатнинг тагига етишингиз керак.
- Қандай қилиб?
- Билмадим. Билмадим... Прокурор дўстим Абдували ёрдам берар. У ҳалол, адолатпарвар йигит.
- Мен унга ишонмайман. У яна айбни менинг бўйнимга осади ва энди оттириб юборади. Менга Хондамир Бакир исмли адвокат-журналистга учрашни маслаҳат беришди. Суриштираман, уни таҳририятларда ҳам, бошқа жойларда ҳам ёмон кўришаркан. Шу боис у ёрдам беролмаса керак, деб ўйладим.
- Бўлмаса... Билмадим, нима қилиш керак?
- Ёлғиз йўли бор. Агар бу ишга сиз киришсангиз, бир кунмас бир кун ҳақиқатни юзага чиқаришингиз мумкин. Албатта, агар қамалиб қолмасам, ўзим қиламан бу ишни. Лекин бунга ишониш қийин. Шунинг учун сизнинг олдингизга келдим. Меҳри сиз ҳақингизда яхши гапларни айтган ва телефонингиз рақамини берган эди. Унинг хотираси ҳаққи-хурмати шу ишга киришинг. Лекин эҳтиёт бўлинг. Энди мен борай. Ҳойнаҳой, аллақачон қидиришаётган бўлишса керак...
- Дарвоқе... Нега ўшанда... Меҳри сизга эмас, Ҳукмга теккан эди?
- Жасур бу саволимдан негадир ҳайрон бўлди. Ғамгин кулиб, елкасини қисди:
- Югурганники эмас, буюрганники, дейишади-ку!
- Жасур кетди. Мен изтироб ва ҳаяжон оғушида хиёбонни анча вақт кезиб юрдим. Меҳри билан сўнгги бор суҳбатлашган ўриндиқ ёнида ўй суриб турдим. Унинг маъюсликда яна ҳам гўзаллашган чеҳрасини кўз олдимга келтириб, дилимдаги саволларга жавоб изладим.

Айни пайтда Жасурнинг “Меҳрининг хотираси ҳаққи-хурмати ҳақиқатнинг тагига етишга ҳаракат қилинг” деган ўтинчи кўксимни эза бошлади. Нима қилмоқ керак? Жасурнинг сўзлари самимиймиди? У чиндан ҳам бегуноҳми? Ундай бўлса, Меҳрининг қотили ким? Бу жумбоқнинг ечими қайда?..

Эртасига Абдували билан учрашиб, Меҳрининг ўлими билан боғлиқ тафсилотларни суриштирдим.

– Сен буни қаердан биласан? – деб сўради ҳайрон бўлиб Абдували.

Менга...

“Жасур айтган эди” десам, уни сотиб қўйган бўлмасмиканман, деган андиша билан иккиланиб қолдим.

– Жасур айтмаганмиди, мабодо, – деди Абдували шошиб. Уни қачон кўрган эдинг?

– Кеча...

– Эҳ, сени қара-ю, нега дарров менга кўнғироқ қилмадинг?

– У “Мен ўлдирмаганман, гуноҳим йўқ” деди.

– Бўлмаса қаердан билар экан Меҳрининг ўлдирилганини?

– У эртасига Меҳри билан учрашгани яна ўша ерга борган экан.

– Қизиқ... – деди Абдували ўйчан. – У хатосини тушунмаганми ёки атайлаб тушунмасликка олганми...

– Нима деганинг бу?

– Гап шундаки, ўлдирилган Меҳри эмас. У яшайдиган хонадон соҳибаси, бева аёл. Қотил қоронғида адашган бўлса керак.

– Меҳри қаерда экан ўша тун?

– У кундуз Жасур келиб кетган пайтда уйдан чиқиб

кетган экан. Шундан бери дараксиз. Хавфни сезган ва узоқроққа қочган бўлса керак.

– Бир нарсага тушунмадим. Жасурга Меҳрини ўлдиришнинг нима кераги бор экан?

– Ҳамма гап мана шунда-да! Ана шу саволга жавоб топилса, масала ойдинлашади.

– Қотиллик жойида бирон из қолгандир ахир? Бу ишни Жасур қилганлиги исботландими?

– Излар бор... Аммо бу ҳали тўла исбот дегани эмас.

– Ҳартугул, ўзинг ҳам бунга шубҳаланаётирсан. Шундай эмасми?

– Шундай. Шубҳаланиш – бу менинг касбим зарурати.

– Бу гал Меҳри алоқадор эмасми, ишқилиб? Ўзининг қатлига шерикчилик қилмаганмикан? – дедим кесатиб.

Абдували киноямга эътибор қилмади. Кўзлари чақнади.

– Унақа шубҳа ҳам йўқ эмас. Ким билади, дейсан. Улар хонадон соҳибасини гумдон қилиб, биргаликда қочиб кетган бўлишлари ҳам мумкин. Фақат бу гумонни инкор этувчи биттагина ҳолат бор.

– Қанақа ҳолат?

– Жасур шаҳардан чиқмаган бўлиши керак, Чунки ҳужжатлари уйда қолган. Аммо тўрт томонни илма-тешиқ қилиб ахтардик, ақалли бирон-бир из топилмаяпти. Ўша сен учрашган кундан бери уни ҳеч ким кўрмаган.

– Демак, уни охирги марта кўрган одам мен эканман-да?

– Шунақага ўхшайди.

– Унда... Чиндан ҳам улар бирга қочишган бўлишлари мумкин.

– Қочиб қаёққа ҳам боришарди, – деди Абдували. – Бир кунмас бир кун барибир қўлга тушишади.

Кўнглим тундай қоп-қора бўлди. Бу мудҳиш воқеага аралашиб қолган кунга лаънатлар ўқидим. Ҳаммасидан ҳам мен бу мубҳам, чигал ҳодисада ҳақиқат деб ўйлаган нарса сароб бўлиб чиққани, сўнгсиз гумонлар зулматида заифгина милтираб турган шамнинг сўнгани, ечмоқчи бўлганим мураккаб жумбоқнинг ниҳоятда оддий, ниҳоятда жўн, бемаъни бир воқелик бўлиб чиққани алам қиларди. Бинобарин, бунга шунча вақтимни, шунча асабимни сарфлаганимга афсусландим, қаҳрландим.

– Албатта қўлга тушишади, – дедим. – Бироқ буёғи энди мени қизиқтирмайди. Буёғида энди ҳеч қандай маъно йўқ, оғайни, – дедим Абдувалига. – Сенга эса омад тилайман...

Шундан сўнг бу воқеанинг давоми билан қизиқмадим. Ногаҳон ёдимга тушса, “ушлашгандир, қамашгандир” дея қўл силтаб қўярдим. Абдували билан кўришиб қолган пайтларимизда ҳам бу ҳақда сира гап очмасдим...

Беш-ўн кундан сўнг унинг ўзи қўнғироқ қилиб қолди.

– Ишдан кейин бир кириб ўт, гап бор.

– Қанақа гап?

– “Меҳри воқеаси” билан боғлиқ.

– Ушладингларми?

– Шунга яқинроқ... Келсанг, биласан.

– Қўйсанг-чи, биродар, мен бу воқеани унутиб юборишга қарор қилганман. Ушлаган бўлсаларинг, яхши, тергов қиласизлар, суд, қилиб жазо берасизлар. Менга энди қизиғи йўқ...

– Кел, келавер... масала бошқачароқ. Биз иккала-миз бироз янглишганга ўхшаймиз.

Шу гап яна ичимга ўт солди. Нимада янглишган-миз? Меҳри гуноҳсизмикан? Наҳотки? Кўнглим сезгандай бўлувди-я...

– Қорасувда Жасурнинг жасадини топдик, – деди Абдували ва кўлимга қисқагина матн ёзилган бир қоғозни узатди.

– Ўқи!

Бу экспертиза хулосаси эди.

“Ўтказилган кимёвий ҳамда ДНК таҳлиллари давомида мурданинг бирон-бир аъзосига шикаст етгани ёки заҳарлангани аниқланмади. Шу асосда у сузолмаслик оқибатида чўкиб ўлган ёки ўз жонига қасд қилган, деган хулосага келинди”.

– У ўзини ўлдирган, – деди Абдували. – Қочиб юриш бефойдалигини тушунган. Барча қилмишлари учун ўзини-ўзи шу тахлит жазолаган.

– Меҳри-чи?

– Меҳри топилмади. Менимча... энди уни қидирмасам ҳам бўлади.

– Ахийри, унда гуноҳ йўқ, деган қарорга келибсан-да?

– Қарорга эмас, фикрга. Ҳарҳолда иш ёпилди.

– Демак, мен Меҳри ҳақидаги мақолани ёзишга киришсам бўларкан-да?

– Унинг ўзини кўрмасдан қанақа ёзасан? Гуноҳсиз, деб ёзасанми?

– Бу ўзимга, ўз виждонимга ҳавола.

– Агар... Меҳри кутилмаганда топилса-ю, “Бу ишларнинг бошида мен тургандим” деса-чи?

– Сен шубҳаланишингни ҳеч қўймас экансанда-а, Хондамир Бакирга ўхшаб?

– Қўй, ўша Хондамир Бакирни, андишасиз, сурбет бир кимса. Ундан узоқроқ юрганинг маъқул. Ҳар жойга бурнини тиқиб юради, “хуқуқшунос-журналистман” деб. Қўлимга тушсайди... ўзим билардим. Майли, кўявер, айт-чи, ҳарҳолда нима деб ёзардинг?

– Унда... яна бошқа мақола ёзишга тўғри келади, – дедим Абдувалига.

– Унинг номи “Журналистнинг хатоси” бўлади, – деди Абдували кулиб.

Кеч кузнинг ёмғирли оқшоми қўйнида симобдек ялтираб ётган шаҳар кўчалари бўйлаб уйга қайтар эканман, Меҳрининг менга анчайин таниш ва қадрдон бўлиб қолган сокин ва музаффар нигоҳини кўз олдимга келтиришга ҳарчанд уриндим-у, аммо негандир бунинг уддасидан чиқа олмасдим.

Шу боисдан қанча ҳаракат қилмайин, мақолани ҳадеганда ёза олмасдим. Кўрган ва эшитган воқеаларим шу қадар чалкаш, зиддиятли эдики, унинг бош қаҳрамони Меҳри бир қарасанг, ҳамма фожиа ва кулфатларнинг асосий айбдори бўлиб кўринар, яна бир қарасанг, туҳматга учраб, бошига оғир савдолар тушган бегуноҳ муштипардек таассурот қолдирарди. Бунинг устига Абдували айтганидек, Меҳрининг ўзини кўрмасдан туриб ёзиб бўлмасди. Қизиқ, нега Абдували Меҳри ҳақида унақа деди? Ҳазиллашдимми? Ё у ҳамон Меҳридан шубҳаланармикан? Демак, мақолани кечиктириб туришга тўғри келади.

Бу борада таҳририятга бир шикоят хати келди-ю, ўзимга таниш бўлган ўша воқеаларни яна қайта бошдан ўрганишга, таҳлил этишга ва давомида иштирок этишга мажбур бўлдим.

МАКТУБ

Салкам ўн беш варақли бу шикоят мактуби Меҳридан эди.

У хат бошида ҳаётида юз берган фожиали воқеалар ҳақида қисқача ҳикоя қилган, сўнгра тергов ҳамда суд чоғида айрим муҳим ҳолатларга етарлича жиддий эътибор берилмагани хусусида гапириб, таҳририятдан ана шу йўналишда холисона текширув ўтказишни сўраган эди.

Мактубдаги аввал маълум бўлган воқеаларни такрорлаб ўтирмасдан Меҳри айтаётган “Муҳим ҳолатлар” ҳақида тўхталаман. Уларнинг мазмуни қуйидагича.

Бу одам Меҳри ва Ҳукмнинг тўйидан сўнг муайян муддат кейин, оддий кунларнинг бирида қўнғироқ қилди. Меҳрининг гўзалликда танҳо эканини айтиб, у билан танишишга, иложи бўлса учрашишга, лоақал телефон орқали суҳбатлашиб туришга изн сўради.

– Уят бўлади, қўйинг, – деди Меҳри хушмуомалалик билан.

– Ҳарқалай ўйлаб кўринг. Мендек одам билан таниш бўлиш, айниқса яхши таниш бўлиш сизга ҳеч қачон зарар келтирмайди, – деди у одам. Эртаси куни пайт пойлаб яна қўнғироқ қилди.

– Лоақал кимлигимни, қандай мавқега ва қанақа имкониятларга эга эканимни билишни истамайсизми? – деди у одам.

– Бунинг менга нима кераги бор? – деди Меҳри энсаси қотиб. – Қўйинг, илтимос.

– Агар истасам... шу бугуноқ керак бўлиб қолишим мумкин, – деди ўжарлик ва анчайин қўполлик билан.

– Қанақа одамсиз, ахир, қўйинг, керакмас дедим-ку сизга. Мен эрлик аёлман. Эрим билиб қолса...

– Эрингиз билмайди. Хотиржам бўлинг. Вақти келиб, мабодо билиб қолган тақдирда ҳам ҳеч нарса деёлмайди.

– Бас қилинг, – деди Меҳри телефон гўшагини шарақлатиб қўяр экан.

Индинга яна қўнғироқ ва яна сирли, шармсиз таклиф... Меҳри бу ҳақда Хукмга айтсаммикан ё йўқми, деб ўйлади. Айтди. Хукм аввал кулди:

– Бирорта жиннидир-да, ёшми, кексами?

– Ёш йигитга ўхшамайди. Ўрта ёшли одам, шекилли.

– Унда мияси айниб қолган. Эътибор қилма.

Эртасига яна қўнғироқ. Аксига олиб, нукул Хукм ишда пайтида. Меҳри бу гал чидаёлмади. Хукмга “Телефон рақамини ўзгартиринг” деди. Ўзгартиришди. Икки кун жимлик. Учинчи куни яна қўнғироқ ва яна ўша овоз.

– Бу одам янги телефон рақамини ҳам билиб олибди, – деди Меҳри.

– Падарига лаънат, ушласам ўлдираман, – деди Хукм. – Шошма-шошма, эртага рақам аниқлайдиган телефон олиб келаман...

Хукм рақам аниқлайдиган телефон олиб келишга улгурмади. “Пора” олаётганда қўлга тушиб, ҳибсга олинди.

Ўша куни кечқурун яна қўнғироқ бўлди.

– Эшитишимга қараганда, хўжайинингиз қамалиб қолибди. Ёрдам керак эмасми? – деди ўша одам. Меҳри “Чўкаётган одам хасга ёпишади” деганларидек, беихтиёр:

– Керак! Агар кўлингиздан келса, ёрдам қилинг! – деб юборди.

– Яхши. Ёрдам қиламан. Лекин аввал сиз билан учрашишимиз керак.

– Албатта, аммо... Сиз кимсиз, қаерда ишлайсиз? Қаерга боришим керак?

– Ташвишланманг. Бугун кечқурун соат тўққизда уйингиз яқинидаги бекатга чиқсангиз, ўзим бориб олиб кетаман сизни.

– “Олиб кетаман?” Қаёққа?

– Холироқ жойда ҳаммасини батафсил гаплашиб оламиз.

Меҳри кўрқди. Иккиланди. Шубҳасиз, бутун вужуди билан Ҳукмга ёрдам қилгиси, уни қутқаргиси келар, аммо... Йўқ. Бу йўл билан эмас.

– Йўқ-йўқ. Бунақа учрашолмайман. Ишхонангизни айтсангиз, идорангизга борардим.

– Мен сизни еб қўймайман. Ёмон фикрга борманг. Эртагача ўйлаб кўринг...

Эртасига кўнгил сўрагани Жасур келди. Гарчанд тўйдан кейин у қадамини узган бўлса-да, оғир кунда хабар олишим керак, деб ўйлаган шекилли.

Меҳри йиғлади. Жасур далда берган бўлди:

– Ҳукмнинг порахўр эканига ишонмайман. Орага тухмат аралашган бўлиши керак.

Шу пайт телефон жиринглади. Яна ўша одам. Меҳри нажот истаб, Жасурга қаради. Гўшакни қўли билан бекитиб, унга воқеани қисқача айтди. Жасур ғазабланди. Гўшакни олиб, жаҳл билан гапирди:

– Ўв, қанақа одамсиз. Ёрдам қиладиган бўлсангиз, айтинг, ҳузурингизга борайлик, – деди.

– Сен аралашмай кетавер, – деди овоз. – Йўқса... ёмон бўлади, бола.

– Қўлингдан келганини қил, ифлос, – деди Жасур.
– Шу гапинг эсингда турсин, – деди овоз ва ўчди.
– Товламачи бир кимса бўлиши керак, – деди Жасур Меҳрига. – Зинҳор учрашувга борманг...

Меҳри бормади. Ҳукм кесилди. Оқланишидан салгина олдин сирли одам бир марта қўнғироқ қилди.

– Истасангиз, эрингизнинг муддатидан олдин чиқишига ёрдам бераман. Шарт ўша-ўша...

Меҳри гапиришмади. Ҳукм қамоқдан чиқиб келганидан кейин Меҳри телефондаги кейинги гапларни унга дарров айтмади. Бирон ҳафта ўтгач, Ҳукмнинг ўзи гап очиб сўради:

– Ҳалиги чол бошқа қўнғироқ қилмадими?

Меҳри бўлган гапларни айтиб берди. Ҳукм ўрнидан туриб кетди.

– Аҳ-а, демак... бу ўшанинг иши. Ўлдираман аблаҳни! Ўлдираман! Мени подставка қилган ҳам ўша! Палид!

– Ким у, аниқладингизми? – деди Меҳри ҳайрон бўлиб.

– Аниқлаяпман...

Бу суҳбат Ҳукм йўқолиб қоладиган тунда бўлган эди.

Кейинги воқеалар эса унинг ҳаётини остин-устин қилиб юборди. Меҳри қамалди. Қамоқдалиқ пайтида ҳам, чиққанидан кейин ҳам Меҳри телефон ортидаги сирли одам ҳақида прокуратурага, судга такрор-такрор аризалар ёзди. Натижа бўлмади. Кўплар “Ҳеч жойдан нажот бўлмагач, газета таҳририятига мурожаат қилдим, ниҳоят ҳақиқат рўёбга чиқди” дейишади. Зеро, менинг аризамга ҳам жиддий эътибор бериб, адолатни тиклайдиган одам топилса...” деб тугал-

ланган эди мактуб. Бу сўзларда умид, илинж билан биргаликда алланечук иддао оҳанги ҳам бор эдики, бу “барибир фойдаси йўқ” деган маънони англатарди. Хатда баён қилинган воқеаларни ўқиш асносида Мехрининг қиёфаси кейинги пайтларда илк бор тасаввуримда ёрқин ва мукаммал жонланди. Гўзал ва мағрур аёл. Энди билсам, аввал уни нукул мушфиқ ва муштипар аёл сифатида тасаввур қилишга уринганим учун қиёфаси сира кўз олдимда жонланмас эди. Мана энди у шундоққина қаршимда турибди. Курашчан ва сабрли. Ўжар ва бир сўзли. Ақлли ва бир қадар маккор. Йўқ-йўқ, маккор эмас! Тадбирли. Ана шундай десам тўғри бўлади.

Шикоятни текширишга киришар эканман, биринчи галда Абдувалига қўнғироқ қилдим. У кулди.

– Ҳикоянинг давоми қанақа бўлади энди?

– Буни вақт кўрсатади. Ҳозирча мактуб юзасидан “Журналист текшируви” ўтказишим керак.

– Марҳамат! Қанақа ёрдам керак бўлса, бемалол мурожаат қилишинг мумкин.

– Мен аввало ўша тергов ва суд ҳужжатлари билан атрофлича танишишим лозим.

– Истаган пайтинг кир. Мен тайёрлаб қўяман.

– Эртага кираман.

– Бўпти!.. Дарвоқе, малол келмаса, хатдан менга бир нусха кўчиртириб ола кел.

Эртасига Абдувалининг ҳузурига кириб, хатнинг нусхасини бердим, ҳужжатларни олдим ва хайрлашишдан олдин:

– Дўстим, сен ҳарқалай мутахассиссан. Ёрдаминг керак, – дедим.

– Бажонидил. Ҳозир бир жиддий ишни тергов қил-

япман. Йўл-йўлакай қўлдан келгунча ёрдам қиламан. Дарвоқе, хатни ўзи олиб келдими? Кўрдингми? Гўзал аёл-а қурғур?

– Ўзини кўрганим йўқ. Хужжатлар билан танишганимдан сўнг учрашмоқчиман.

– Эҳтиёт бўл, яна жигарингдан уриб қолмасин-а!

– Урса-чи? – дедим кулиб.

– Урса, абгор бўласан. Эътибор бермадингми, унга ошиқ бўлганларнинг иккаловиям... Сен яна учинчи бўлиб юрма?

– Нафасингни иссиқ қил-э!

– Ҳазил, дўстим, ҳазил.

– Ҳазилни қўй. Айт-чи, ўша телефондаги одам ким бўлиши мумкин?

– Ана шуни аниқласанг, марра сеники!

– Сен ҳув ўшанда “Ҳамма ишнинг бошида Меҳри турган бўлиши мумкин” дегандинг. Ҳалиям шу фикрдамисан?

– Мен у гапни ҳазиллашиб айтганман. Агар шунақа бўлганида... Меҳри яна қамаларди. Менимча, асосий сир ўша Меҳри айтаётган одамда!

– Унақа бўлса... ўша одамнинг қўнғироқлари нега текширилмаган?

– Текширилган. Бироқ ҳеч нарсани аниқлаб бўлмаган. Сирасини айтганда... Ўша қўнғироқлар ва хатлар туфайли Меҳрига нисбатан тергов тўхтатилиб, шубҳадан холи деб ҳисобланган...

– Лекин ўша сирли одамни излаш ҳам тўхтатилган. Шундайми?

– Йўқ. Тўхтатилмаган. Ўша иш менда. Шояд сенинг текширувинг давомида ўша ишни ниҳоясига етказсам.

– Демак, биргалашарканмиз-да?

– Албатта!

Эртасига кун бўйи хужжатлар билан танишиб бўлгач, Меҳри билан учрашишга тайёргарлик кўра бошладим. Уни охирги марта кўрганимга ҳам эҳ-ҳе, қанча бўлди. Ўзгарганми? Йўқ, ўзгармагандир. Иродали аёллар ўзгармайди. Абдувалининг “Эҳтиёт бўл, жигарингдан урмасин яна” деган ҳазилини эслаб, жилмайиб кўйдим. Хатда телефонини ёзмапти. Манзилига қараганда, унча узоқ эмас. Ишдан барвақтроқ чиқсам, кириб ўтсам бўлади...

Абдувалининг кутилмаган кўнғироғи шаштимни қайтарди. Ҳайрат ва хавотир уйғотди.

– Биласанми, Меҳри воқеаси билан боғлиқ баъзи янги ҳолатлар чиқиб қолди. Мактубнинг асл нусхасини прокуратурага юборинглар. Менга ҳамма ишни йиғиштириб, ўша воқеа билан шуғулланиш топширилди. Сенинг “Журналистик текшируви” нгни бироз кечиктириб турамиз энди. Маъкулми?

Дарвоқе, Меҳри билан хабарлашмаганмидинг?

– Ҳали улгурмадим.

– Ҳозирча шарт эмас. Агар мабодо ўзи келиб, хат тақдири билан қизиқса, прокуратурага юборилган, деб айт! Келишдикми?

– Оббо-о! Одамнинг ҳафсаласини пир қилдинг-ку!

– Ҳафсаланг пир бўлмайди. Ишнинг боришидан хабардор қилиб тур. Ҳали улгурасан ҳикояни ёзишга. Ишқилиб... юрагингдан уриб қолмаганмиди? Бева аёлнинг меҳри жуда иссиқ бўлади, дейишади.

– Энди ўзинг эҳтиёт бўл, – дедим мен. – У жудаям чиройли аёл-а?

– Хотиржам бўл. Хатни қачон жўнатасан?

– Эртага.

– Бўпти. Мен ҳозирча нусхасидан фойдаланиб, ишни бошлайвераман...

– Шунчалик шошилинчми?

– Ҳа.

– Омадингни берсин бўлмаса!

– Раҳмат, оғайни!..

Шундай қилиб, Меҳри билан навбатдаги учрашувимиз бўлмай қолди. Абдувалининг “Ишнинг боришидан хабардор қилиб тураман” деган ваъдаси шунчаки гап эди. У пишиқ терговчи. Тергов жараёни ҳақида лақиллаб юрадиганлардан эмас. Шуни билганим учун ўзим ҳам бу ҳақда ҳадеб гап очаверганим йўқ.

Дарвоқе, орадан анча муддат ўтса-да, Меҳри ўз мактубининг тақдирини суриштириб келмади. Демак, Абдували хат ўзида эканини айтган бўлса керак, деб ўйладим мен ва бошқа ишларга чалғиб, бу воқеани хотирамдан бир қадар фаромуш этдим. Ногаҳон бир кун Меҳри кўнғироқ қилди.

– Мен эртага узоққа жўнаб кетяпман. Агар вақтингиз бўлса, бирон жойда учрашсак. Сизга айтадиган икки оғиз гапим бор.

– Таҳририятга кела қолинг.

– Қачон?

– Истасангиз ҳозир.

– Майли, бораман.

Меҳри ярим соатлардан кейин келди. Биз эски қадрдонлардек сўрашдик. У чиндан ҳам... янада гўзаллашган эди.

– Ишлар қалай? – деб сўрадим дарҳол. – Абдували сиз билан кўришдимми?

– Ҳа, – деди Меҳри сал маъноли жилмайиб. – У киши сизнинг дўстингиз экан-да.

– Яхши йигит. Ўтқир терговчи. Ишларни юргизиб юборган бўлса керак.

– Анча-мунча...

– Сир бўлмаса, айтиб беринг.

– Сир эмас. Ўзим ҳам сиздан сўрамоқчи эдим. У киши уйланганми? Бола-чақаси борми?

“Аҳ-а, демак, Абдували севги изҳор қилган” деб ўйладим ногаҳон. Кейин бунга ишонмадим. Йўғ-е, терговчи-ку. Тергов жараёнида бунақа бўлиши мумкинми?

– Уйланган, бола-чақаси бор. Нимаиди? – деб сўрадим.

– Шунчаки, ўзим...

– Қани, гапиринг-чи. Сиз бу саволни бекорга берганингиз йўқ. Шундай эмасми?

Меҳри охирги саволимга эътибор қилмай, кейинги воқеаларни қисқача сўзлаб берди.

АБДУВАЛИ НЕГА ИККИЛАНДИ?

Ўша кунлар мен машинасозлик заводининг соғломлаштириш муассасасига маданий ишлар мутасаддиси бўлиб ишга киргандим ва ишхонам яқинида бир кампирнинг ғарибона кулбасида ижарада турардим. Кампир асосан шаҳар марказида яшовчи қизиникида тургани учун кўпинча ёлғиз эдим.

Ёлғизлик одамни букади. Ёлғизлик қамоқдан ҳам ёмон. Эзилиб кетдим. Қайнотам боламни бермади. Нима қилишни билмасдим.

Бир куни кечқурун ишдан қайтаётсам, бир маши-

на ёнимга келиб тўхтади. Эшик очилди. Ичкаридан овоз эшитилди:

– Ўтиринг Меҳрихон, элтиб қўяман.

Машина рулида ўтирган одамни дарров танидим. Бу мен сўроқ бераётган кунларнинг бирида терговда қатнашиб, савол-жавобни унсиз тинглаб, чиқиб кетган одам эди.

– Ўтираверинг, қўрқманг. Мен таҳририятга ёзган мактубингиз ҳақида суҳбатлашмоқчиман. Сизга айтадиган муҳим бир гапим ҳам бор. Эрингизнинг ўлдирилиши билан боғлиқ...

Бу гап мени азбаройи қизиқтиргани учун беихтиёр машинага ўтирдим.

– Сиз мени эсладингизми? – деб сўради у.

– Тергов чоғида бир гал киргандингиз...

– Илгари-чи, илгари кўрмаганмисиз?

– Эслолмадим.

– Оббо сиз-эй, эътибор қилмагансиз-да! Мен тўйингизда иштирок этиб, роса рақсга тушгандим-ку. Ҳукмнинг ҳамкасби Абдували бўламан. Сизга мен ҳақимда Ҳукм ҳам гапирган бўлиши керак.

– Ҳа, гапиргандек бўлувди. Тўйда эса чиндан ҳам эътибор қилмаган эканман

– Мен эса эътибор қилгандим. Сиз жудаям гўзал келинчак эдингиз. Кейин сизни терговда кўрдим. Ёрдам беришга ҳаракат қилдим. Лекин масада оғир эди. Аммо ҳарқалай сизни “иштирокчи” ликдан олиб, “била туриб хабар бермаганлиги учун” деган моддага ўтказдик, ҳарҳолда енгиллашди, тез чиқдингиз...

– Раҳмат, менга шунчалик ёрдам қилибсиз... Лекин Жасур ҳам айбсиз кесилиб кетди.

– Сиз нега шундай деб ўйлайсиз? Ахир ундан бош-

қа бирон-бир одамнинг на Ҳукмда, на сизда қасди бўлмаган-ку.

– Бўлган.

– Кимнинг?

– Бир одам... Бу ҳақда хатда ёзганман. Ҳукм акам ўша одам унинг қамалишига сабаб бўлганини айтганди. Кейин ўша одам мени йўлдан урмоқчи бўлиб, кўп ҳаракат қилган.

– Ҳукм ўша одам кимлигини айтганмиди сизга?

– Сал мавҳумроқ қилиб айтганди. Ишимга алоқадор одам деган. Бу ҳақда Жасур ҳам оз-моз биларди. Менимча, ўша одам Ҳукм акани ўлдиртириб, бунинг учун Жасурни айбдор қилиб, сувдан қуруқ чиқиб кетди. Аммо...

– Нима аммо?

– Жасур “Ўша одамнинг кимлигини аниқладим” деб ёзган хатида.

– Ким экан? Хат сиздами?

– Хатни ташлаб юборганман, – дедим.

Аслида бу гапим ёлғон эди. Хатни ташламагандим. Кейин Жасур “Ўша одам кимлигини аниқлаган” деган гапим ҳам ёлғон эди... Нега ёлғон гапирдим, билмайман. Ҳарқалай, ёлғон гапириб, уни ҳам, ўзимни ҳам алдадим. Тўғрироғи, бу алдов эмас, ўша нобакорнинг топилажагига илоҳий бир ишонч эди.

– Бекор ташлаган экансиз хатни. Энди гап бундай. Ўша одам бундан буён сизга хат ёзса ёки қўнғироқ қилса, дарҳол менга хабар беринг. Мен сизнинг хавфсизлигингиз чорасини кўраман... Сиз бу одам шунча пайтдан сўнг пайдо бўлиб, нега менга ғамхўрлик кўрсатяпти, деб ўйлаётган бўлишингиз мумкин. Бунга ҳаққингиз бор, албатта. Мен сизга аввалроқ

учраб, илгарироқ ғамхўрлик кўрсатишим зарур эди. Нега бундай қилолмаганимнинг маълум бир сабаблари бор. Махсус топшириқ олгандим. Жуда хавфли бир жиноятчилар гуруҳини зимдан кузатиб, фош этиш топширилганди менга... У гуруҳни яқин кунларда қўлга оламиз. Сизнинг ҳаётингиз хавф остида, Мехрихон! Ўша сизга муттасил кўнғироқ қилиб, васлингизга эришмоқчи бўлган сирли одам ҳам ўша жинойий гуруҳга алоқадорлигини аниқлаганман. Шунинг учун иш тақдирини хавф остида қолдириб бўлса ҳам, сизни огоҳлантиришга қарор қилдим. Энди бундан буён сизнинг ҳар бир қадамингизни кузатиб, ҳимоя қилиб юришга мажбурман. Сизнинг ҳаётингизни асраш менинг учун жудаям муҳим. Бу орият масаласи. Мен вақтида қадрдон биродарим Ҳукмни асрай олмадим. Энди лоақал унинг оиласини ҳимоя қилишим, унга кўз олайтираётганларнинг жазосини беришим керак...

Абдувалининг гаплари анчайин ишончли туюлди. Унинг телефондаги сирли одам хусусидаги гапларига ҳам бирон эътироз билдириш қийин эди. Ўзим ҳам ўша одамни бирон махфий жиноят гуруҳига алоқадор деган хаёлга борган эдим.

– Майли, Абдували ака, раҳмат, ҳамонки, мендек бир ғариб, муштипарни ўз ҳимоянгизга олмоқчи экансиз, бу яхшилигингиз Худодан қайтсин...

Шундан сўнг Мехри ўта қисқа, анчайин мавҳум қилиб, истиҳола билан сўзлагани учун ҳикоянинг давомини анча кейинроқ Абдувалидан эшитган айрим тафсилотлар воситасида ҳамда ўзим мантиқан қилган тахминлар, чиқарган хулосалар асосида давом эттираман.

– Ҳозир сизни бир ўртоғимнинг чорбоғига олиб бораман. Шаҳардан унча узоқ эмас. Бўш турибди. Тинч, бежавотир жой. Вақтинча ўша ерда яшанг. Кейин яна бир гап бўлар.

– Узоқ эмасми, – деди Меҳри “чорбоғ” сўзини эшитгач, негадир юраги шувиллаб.

– Йўқ. Шаҳар автобуслари қатнайди. Менга қолса, ишингиздан таътил олиб, беш-ўн кун дам олсангиз, яхши бўларди. Сал ўзингизга келиб олинг...

– Таътил бермайди, ўзи яқинда ишга кирганман.

– У ёғидан хотиржам бўлинг, мен бошлиғингизга айттираман. Хўп, кетдикми?

– Билмасам, – деди Меҳри иккиланиб. Шу топда нима бўлсаям, бу ердан узоқроққа кетиш керак, деган фикрга борди.

Абдували машинани юргизиб, шаҳарнинг кунчиқар томонига, тоғларга туташ Заркент тумани сари ҳайдаб кетди. Йўл-йўлакай Меҳри Абдувалидан кампирнинг ўлдирилиши тафсилотларини суриштирди.

– Жасурдан гумон қилишаётгани ростми?

– Бу тахминлардан бири. Янаям ким билади, дейсиз. Ҳарқалай Жасур йўқ. Уни излашаяпти.

– Яна мени излаб топиб олмасмикан?

– Шунинг учун сизни хавфсиз жойга олиб бормоқчиман. Қўриқланадиган бежавотир жой.

Чорбоғ туман марказининг четроғидаги кичкина бир кўрғонда экан. Кўрғон деганимиз, ичида беш-ўн-тача чорбоғ ҳовлилар жойлашган, атрофи баланд девор билан ўралган қалъа бўлиб, дарвоза ёнида қоровул турибди. Чорбоғнинг ўзи эса тўрроқда, куюқ дарахтзор қўйнида. Қорасув бўйидаги икки қаватли мўъжаз, кўркам иморат. Деворлари баланд. Устидан

тиканли сим ҳам тортилган. Ҳовлисининг сатҳи кичкина. Аммо чиройли. Тиниқ сувли чорсидек мрамар ҳовузча, атрофида анвойи гуллар. Биринчи қаватда битта кенг меҳмонхона ва ошхона. Ҳамма хоналар дид билан жиҳозланган. Телефон ҳам бор.

– Мана шу камтарона кошона бугундан эътиборан сизники, – деди кулимсираб Абдували хоналарни кўрсатиб бўлгач. Меҳри ҳайрон қолиб, беихтиёр сўради:

– Ўртоғимники дедингиз-ку!

– Ўртоғим узоқ хорижга ишлагани кетган. Қачон келиши номаълум. Шу боис, ўз уйингиздек ҳис қилинг.

Меҳри илк бор Абдувалига қизиқсиниб қаради. Шу пайтгача унга нисбатан қанақадир шубҳа ва гумонларга тўла бўлган кўнглининг тубида бир илиқлик уйғонди.

– Бу аслида чорбоғ эмас. Тайёр ҳовли-жой. Қишин-ёзин яшаса бўлади. Ҳамма шарт-шароити етарли. Шаҳаргаям унча узоқ эмас. Мен ҳисоблаганман. Марказгача роппа-роса йигирма чақирим. Автобус ўн беш дақиқада олиб боради.

Меҳри индамай турарди. У бир зум хаёл оғушида қолганди. Шу шоҳона манзилда доимий яшашни тасаввур этди. Ўғлини олиб келса... Мана шу сўлим ҳовличада чопқиллаб ўйнаб юрса у. Бунинг учун... Меҳри бунинг учун Абдувалига хуштор бўлиши лозимлигини англаб турарди. Акс ҳолда Меҳрининг муаммоларини ҳал этишга бу қадар ҳаракат қилиб юрмасди. Унинг кўзларида ўлжасини авраб, тузоққа яқинлаштираётган овчининг нигоҳи акс этиб турибди. Зеро, бу ҳаётда мўъжизалар ўз-ўзидан юз бер-

майди. Бошингга оғир кун тушганда ногоҳ ёрдамга келадиган оқ отли шахзода эртақларда, киноларда бўлиши мумкин, холос.

“Бадбин бўлма, биров сенга яхшилик қиламан, деб турса-ю, хаёлингдан ўтган гапларни қара. Балким ростакам беғараз яхшилик қилмоқчидир”.

Бу қарама-қарши ўйлардан, шубҳа-гумонлардан чарчаб кетди. “Э, бор-э, нима бўлса-бўлар, бошга тушганини кўз кўрар” деб қўл силтади. Ўзини шўх-шодон, бепарво тутишга ҳаракат қилди.

– Ошхонада, совутгич ичида масаллиқлар бор. Агар малол келмаса, бирон овқат пиширсангиз, бир-галикда тамадди қилардик, – деди Абдували Меҳрининг чеҳраси очилганидан хурсанд бўлиб.

– Ҳозир...

Меҳри кийимларини алмаштириб, овқатга ун-наб кетди. Бир зумда ковордоқ тайёрлади. Абдували меҳмонхонадаги каттакон столнинг бир чеккасида тўкин дастурхон тузади. Озгинадан шароб ичишди. Меҳрининг оппоқ юзи олмадай қизарди. Ўзини анча эркин тутди. Абдувалига илк бор бошдан оёқ разм солиб, “ёмон одамга ўхшамайди” деб ўйлади. Қизиғи, унинг хаёлида Абдувалининг ёши, юз-кўзи, қадди-қомати ҳақида бирон-бир фикр айланмасди. Бунинг сабаби Меҳри ҳали юрагини буткул босиб олмагани билан боғлиқ эди. “Жасур чиндан ҳам мени ўлдирмоқчи бўлганмикан? Қайси гуноҳим учун? Наҳотки у Ҳукмнинг ўлими, ўзининг қамалишида менинг ҳам иштироким бор, деб ўйлаётган бўлса?”

– Сиз тинчланинг, Меҳрибону, – деди Абдували унинг фикрларини ўқиётгандек. – Энди сизга ҳеч ким, ҳеч қачон дахл қилолмайди. Умуман... Мен ҳозир

кетаман. Қоровулга қаттиқ тайинладим. Шунга қарамасдан, дарвозани маҳкам бекитиб ётинг. Бирон нарсадан хавотирлансангиз, қўнғироқ қилинг. Абдували қўл телефонини ёзиб бериб кетди. Меҳри ажабланди. У “Бу кеча шу ерда тунаса керак, севги изҳор қилса керак” деб ўйлаганди. Уни кузатар экан, “чиндан ҳам беғараз одамга ўхшайди” деб ўйлади.

Тунда безовта ухлади. Эрталаб сал тинчланди. Туриб нонушта тайёрлади. Иштаҳаси бўлмади. Абдувалига қўнғироқ қилди. “Келинг, бирга нонушта қиламиз” деди. Абдували тушликка бора олишини айтди. “Бўлмаса, бугун ош қиламан” деди. У ўзини ошга уста деб ҳисоблар, Абдувалини бир қойил қолдирмоқчи эди. Ошга уннаш баробарида “Абдували ака албатта оилалик бўлса керак. Мабодо, яқинлик қилишга уринса, никоҳ ўқитинг деб шарт қўяман. Пинҳона бўлсаям, майли. Ҳарҳолда ҳалол бўлади” деб ўйларди.

Абдували келди. Ошни мақтаб-мақтаб еди. Шошилиб ишга отланди. Меҳри оғринди. Ҳайрон бўлди. Бошда шавқ билан гирдикапалак бўлган одам мақсадига эришай деб турганда иккиланаётганидан энсаси қотди. Эҳтимол, ўлжасини қафасга қамаб олгач, энди шошилмасдан мазза қилишни мўлжаллапти, шекилли...

– Кечки овқатга келасизми, – деди Меҳри нозли бир оҳангда. Кейин уялиб кетди. “Мен нима қилипман ўзи, менга нима бўлди?” Дарҳол ўзини оқлади. “Мен ҳам тирик инсонман. Эрим ўлганига ҳам шунча вақт бўлди. Ҳибс азоблари асабларимни қақшатган, руҳим толиққан. Нега энди ўзи изимдан қолмай юрган, оғир аҳволда қолганимда ёрдам қўлини чўзган яхши бир эркакка майл билдиришдан уялишим керак?”

– Йўқ, келолмайман Меҳрихон. Ишлар шунчалик кўпки, ярим тунгача машинка чиқиллатишга тўғри келяпти...

Шу кетганича, Абдували бир ҳафта кўринмади. Якшанба куни кечга яқин келди.

– Э, айтганча, ҳозирча бу ерда бир-икки одамга кўринмай турганингиз маъқул.

– Кимга?

– Менинг журналист ошнамга. У шов-шув ишқибози. Ва ўтакетган хаёлпараст, ваҳимачи. Мендан сизни бир-икки марта сўради. “Ғойиб бўлган” деб қўя қолдим.

– Нега унақа дедингиз? Ахир...

– Биласизми, у атрофингиздаги воқеаларни нотўғри талқин этиб, мақола ёзиши мумкин. Ортиқча гап-сўзнинг нима ҳожати бор? Умуман... биласизми... сизга кутилмаган бир таклиф ва битта совға тайёрлаб қўйдим.

– Қанақа таклиф? – ҳайрон бўлди Меҳри.

Абдували чўнтагидан иккита билет чиқарди.

– Туркияда, Мармар денгиз соҳилида бир оромгоҳ бор. “Сокин қирғоқ” деб аталади. Ўша ерда дам олиб қайтасиз.

– Вой, менми, – деди Меҳри ҳайрати ошиб. – Мен умримда хорижда бўлмаганман-ку. Кейин... бир ўзим...

– Қўрқманг. Бир ўзингизмас... Энди совғамни айттай: қайнотангиз билан гаплашдим. Ўғлингиз билан борасиз.

Меҳри ногаҳоний қувончдан энтикиб кетди. Қулоқларига ишонмади. Ўрнидан туриб кетди. Абдувалини ҳаяжон билан қучоқлаб олди. Юзидан ўпди.

– Ростданми? Ростдан ўғлимни кўраманми? У билан дам олгани бораманми? Ростми шу? Алдамаяпсизми?

– Рост, рост. Лекин ҳозирча ўғлингизни бутунлай олиб беролмасам керак. Ҳар ҳолда бирга бўлинг-чи, кейин яна ўйлашармиз...

– Қачон олиб келасиз ўғлимни?

– Эртага тушдан кейин. Кейин тўғри аэропортга жўнаймиз.

– У ёқда... Туркияда бизлар адашиб кетмаймизми?

– Кутиб олишади. Хотиржам бўлинг.

– Ким кутиб олади? – қизиқсинди Меҳри.

– Сизга айтгандим-ку, дўстим хорижда деб.

– Манови уйнинг эгасими?

– Ҳа... Ўн беш-йигирма кундан сўнг ўзим ҳам етиб бораман.

– Вой, гап билан бўлиб, сизга чой қуйиб бермабман, – деди эркаланиб Меҳри. Кейин нозланиб сўради:

– Бугун... қоласизми?

Абдували “ялт” этиб қаради. Қизарди. Кулимсиради.

– Жон деб қолардим-у... Ҳеч кимга айтмайсизми?

– Вой, кимга айтаман, – деди Меҳри уялиб.

Абдували бир нуқтага тикилиб, ўйланиб қолди. Қовоғини солиб, ўзини қўлга олди.

– Йўқ! Меҳрихон, бу гапим ҳазил... Сиз билан... Ўша ёқда батафсил гаплашамиз. Ҳозир... Ҳозир мен кетишим керак.

Абдували шундай деди-да, шашт билан ўрнидан туриб, эшикка йўналди. Меҳрининг юзига қайтиб ўгирилиб қарамади ҳам. Чиқиб кетди. Меҳри лол туриб қолди...

– ...Мен Абдували акага “Эрталаб шаҳарга тушиб, уйдан айрим нарсаларимни олиб келсам майлими” деб сўрагандим. У рухсат берди. “Фақат эҳтиёт бўлинг” деди. Уйга кириб, қайтишда сизнинг олдингизга келдим, – деди Меҳри. – Шундай қилиб бизлар хорижга кетяпмиз. Билмадим, нима бўлади? Ўртоғи ким, унга ишонса бўладими? Оёғим тортмай турибди. Сиз нима дейсиз?

– Абдували бирон нарсани ўйлаётгандир. Ҳамонки... ўғлингиз билан жўнатаётган бўлса...

– Бораверайми?

– Боринг. Лекин эҳтиёт бўлинг. Муаммо туғилса, менга кўнғироқ қилинг.

Меҳри кетгач, у айтган гаплар, унинг кўнглидаги хавотир, иккиланиш ҳақида узоқ ўйлаб ўтирдим. Абдувалининг Меҳрини уйдан олиб кетиб, қанақадир чорбоққа олиб боришини унча тушунолмадим. Эҳтимол, чиндан ҳам Меҳрининг ҳаётига хавф туғилгандир. Бироқ, бунинг учун уни кимнингдир ҳашаматли чорбоғига яшириш шартмиди? Бунинг тагида бошқа гап йўқмикан? Кейин тўсатдан хорижга жўнатиш. У ёқда қанақадир “дўсти” кутиб олиши... Хуллас, ғалати.

Балким тергов давомида юзага келган вазият заруратидир. Билмадим. Бунинг устига Абдувалининг мен билмайдиган қанақа “дўсти” бўлиши мумкин? Ким у? Дарвоқе, ўша ҳашаматли чорбоғни ҳам ўша дўстиники, деб айтган-ку. Бундан чиқди, ўша дўст бой-бадавлат одам-да! Ана, топдим.

Кўз ўнгимда бундан анча йил олдин рўй берган айрим воқеалар жонланди.

АБДУВАЛИ ВА “УСТА”

Шубҳасизки, энди муҳтарам ўқувчимда ҳам муайян янги саволлар пайдо бўлди. Жумладан, уни Абдувалининг ғайритабиий ҳатти-ҳаракатлари таажжубга солади. У ҳақда муфассалроқ билишни истайди.

Очиғини айтсам, ўша пайтлар ўзим ҳам Абдували хусусида етарлича тасаввурга эга эмасдим. У билан бир мактабда қўшни синфларда ўқиганмиз. Институтни эса бошқа-бошқа шаҳарларда тугатдик. Абдували оддий қишлоқ оиласидан чиққан.

Отаси дўкончилик қиларди. Яхши ўқиган. Шунинг учун ҳам ҳуқуқшуносликка кириб кетди. Мен эса журналистикага балим етмай, тил-адабиёт бўлимининг кечкисига илингандим.

Вилоят газетасининг ҳуқуқ бўлимида ишлаганим учун ҳуқуқий идораларга бот-бот кириб турардим. Абдувалининг ўқишини битказиб, шаҳардаги туманларнинг бирида терговчи бўлиб ишлаётганини тасодифан билдим.

Учрашдим. Суҳбат қурдим. Болалик, мактаб даврларини эслашдик. Шу-шу тез-тез хабарлашиб турадиган бўлдик. У фош этилган жиноятлар тафсилоти ҳақида маълумотномалар ёзар, мен уни қайта ишлаб, мақола тайёрлардим ва иккаламизнинг имзоимиз билан чоп этардим.

Матбуотда мунтазам чиқиб тургани учунми, Абдували дарров кўзга ташланди. Тез ўсди. Шаҳар, сўнгра вилоят прокуратурасига ишга ўтди. Абдували табиатан анча шинаванда, даврасевар йигит экани шундан сўнг билинди. Уни турли тоифадаги кишилар турли зиёфатларга таклиф қилишар, Абдували имкон қадар

уларнинг сазасини ўлдирмасликка интилар, гоҳида мени ҳам бирга олиб борар эди. Дарвоқе, Меҳри саргузаштларидан беихтиёр воқиф бўлишимга ҳам Абдували сабабчи эканини биласиз. Ўша тўйга борганимиз, келин-куёв билан бир лаҳзалик суҳбат куриб, тўйхонани тарк этганимиздан хабардорсиз.

Меҳри “сирли кўнғироқ” ва унга ғойибона ошиқ бўлиб, висол таъма этган номаълум кимса ҳақида гапираётганида бот-бот тўйхонани, Меҳри билан тасодифий қисқа танишувни кўз олдимга келтирдим. Абдували билан тўйга борганимизни эсладим. Тўйдаги даврамизда Абдувалидан ташқари, мен танимайдиган икки-уч киши ҳам бор эди.

Кимдир уларни “келин томондан” дея изоҳ берган, мен уларга бошда унчалик жиддий эътибор бермаганман. Фақат улардан биттаси – ёши биздан сал каттароқ, кўринишидан анча салобатли, пўрим кийинган, бўйинбоғига қимматбаҳо тўғнагич қадалган, чап қўлининг шаҳодат бармоғида майда жавоҳирлар қадалган олтин узук таққан одам сал-пал эътиборимни тортди.

Ёнидаги икки одам унга тинмай гирдикапалак бўлишар, “Уста, чой ичинг. Уста, овқатдан олинг” деб мулозамат қилиб туришарди. Мен беихтиёр бу одам ниманинг устаси экан, деб ўйладим. Эҳтимол, дурадгор ёки сандиқсоз устанинг қимматбаҳо тўғнагичли италянча бўйинбоққа ва жавоҳир кўзли узукка қурби етмаслигини тушунганим учун шундай деб ўйлагандирман.

Мени ҳайратга солган яна бир ҳолат – Абдувалининг ўша одам билан қуюқ сўрашгани, унинг эса ошнамга анчайин нописанд муомала қилгани бўлди.

Бу менга оғир ботган ва Абдувалидан секингина “Бу ким ўзи?” деб сўрагандим. “А-ах, замонавий савдогарлардан бири” деб қўйганди Абдували.

Кейин иттифоқо, уларнинг паст овозда гаплашаётгани қулоғимга чалинди.

– Бу шағирдингизнинг бошига бахт қуши қўнғани, шундай опатижонди қўлга кирғазди, – деди у.

– Ўзиям анча қийналди-ёв, қўнглини топгунча, – деди Абдували. – Сиз келинни яхши танийсизми?

– Сағал-пағал. Омма-лекигин... гулни гулга эмас... тиканга қўшилгани манга унча жақмади...

– Қўйинг энди, унақа гапларни. Икки ёш бахтли бўп кетишсин...

Мен ўшанда бу гапларга эмас, негадир “замонавий савдогар”нинг овози ғалати эканига, “ға-ға”лаб гапиришига эътибор бердим. Томоғида касали бор шекилли, деб ўйладим. Яна бир нарса мени ҳайратга солди: бу одам ўта замонавий ва қимматбаҳо кийимлар кийганига, зару зеварга бурканганига қарамай, ўзини худди оддий бир аравакашдек тутарди. Айни пайтда бу “аравакаш уста” вилоят прокуратураси ходимига нописандлик билан “Валибой” деб мурожаат этиши қизиқ.

Қайтиб уни кўрмадим. Орадан озгина муҳлат ўтгач, мени Шимолдаги марказий шаҳарлардан бирига малака ошириш учун уч ойлик ўқишга юборишди. Ётоқхонамиз шаҳарнинг қадимий қалъаси ёнида, сокин оқадиган дарё соҳилида жойлашган эди. Кунлардан бир кун курсдошларимдан бири “Ҳамшаҳрим келган экан, “Метрополь” меҳмонхонасида зиёфат беряпти. Кечқурун бирга борамиз” деб қолди. Бордик. Кеча совуқ ва ёмғирли ҳаво бўлишига қарамай, муҳташам

меҳмонхонанинг “Қишки боғи” баҳор чоғларидагидек гулгун ва чароғон эди. Шу улкан “Қишки боғ” да анвойи ҳидли гуллар кўйнида, фаввора ёнида бир нечта стол кўйилган бўлиб, файзли дастурхон атрофида ўн чоғли одам ўтиришар, узун, оппоқ ва силлиқ оёқли хизматкор қизларнинг қўли-қўлига тегмасди.

Давра тўрида эса ўша мен тўйда кўрган “Уста” савлат солиб ўтирарди. Бизни кўргач, даврадагилардан уч-тўрт киши ўрнидан кўзғалиб, “Қани, қани, марҳамат” дея юқориоқдан жой кўрсатишди. Мен “Уста” га яқинроқ жойга ўтириб қолдим. У саломимга жавобан бош ирғаб кўйди.

Даврага ушбу шаҳарда ўқиётган юртдош талабалар-у бизга ўхшаш “малака” дагилар чақирилган эди. Курсдошим: “Уста” бунақа зиёфатларни мунтазам бериб туради” деди. Зиёфат алламаҳалгача давом этди. Косагули бирон кишига сўз беришдан олдин унга “Муҳтарам “Уста” жанобларининг камтарона дастурхонига хуш келибсиз” деб кўяр ва ҳар гал албатта, “Уста” шаънига бир-икки оғиз ҳамду сано айтишни қанда қилмасди. “Уста” деярли гапирмас, фақат мақтов ҳамда миннатдорлик сўзларига жавобан бош қимирлатарди.

Курсдошим бунини “Томоғидаги касали сал зўрайган бўлса керак” деб изоҳлади. “Нима касали бор?” деган саволимга: “Кейин айтиб бераман” деб жавоб қайтарди. Зиёфат баробарида “Уста”нинг шимолий шаҳарларга туркона доривор моддалар, жумладан мўмиё, турли гиёҳлар етказиб берадиган ширкати борлигини, биз ўқиётган шаҳарда ҳам “Шарқ табобати” номли дўкон, дорихона, даволаш мажмуаси очганини билиб олдим.

Зиёфатдан сўнг “Уста” меҳмонларнинг ҳар бири билан сўзсиз, қўл қисишиб хайрлашди. Жумладан, мен билан ҳам. Хайрлашиш баробарида ёнида анчайин каттакон сафархалта кўтариб турган ёрдамчиси унинг имосига кўра, бир боғлам пул узатди ва “Уста томонидан моддий ёрдам” деб тиржайиб қўйди. Курсдошим ҳам бу кўмакдан баҳраманд бўлибди. Йўлда билдим. Санаб кўрсак, анчагина пул. Мен журналистга хос “ношукурчилик” билан:

– Қаердан топади бунча пулни? – деб сўрадим. Курсдошим аввалига:

– Боғини сўраб нима қиласан, – деди. Сўнгра бояги изохни такрорлади:

– Шарқона дори-дармонлар сотади. Бу жуда сердаромад бизнес.

– Дарвоқе, томоғида нима касали бор дегандингиз?

– Бунинг тарихи қизиқ, – деди курсдошим. – Айтишларича, “Уста” ёшлигида бир хато қилиб қамалган. Қамоқхонада бўлган тўполонда маҳбуслардан бири унинг бўйнига пичоқ тортиб юборади. Кекирдаги кесилган “Уста” бўйнини қўли билан қисиб, қонсираган ҳолда тиббиёт қисмига етиб боради. Врачлар унинг кекирдагини тикиб, ўлимдан сақлаб қоладилар...

– Аҳ-а, бундан чиқди, “Уста” жаноблари “шеф”лардан экан-да, – дедим. Аслида “жиноят оламига алоқадор экан-да” демоқчи эдим-у, “Еган оғиз уялар” қабилида тилимни тийдим. Дарвоқе, “Уста”нинг ҳақиқий исми-шарифи қанақа?

– Буни рост, ўзим ҳам аниқ билмайман. У бизнинг тумандаги энг чекка, тоғ орасидаги қишлоқдан. Айтишларича, у қамоқдан чиқиб келганидан сўнг ке-

кирдагини доривор гиёҳлар ёрдамида даволаган ва шу тахлит шарқ табобати билан шуғуллана бошлаган...

Ўқишдан қайтиб келганимдан сўнг Абдували билан бир гал учрашганимизда “Уста”дан гап очдим. Адашмасам, бу ўша Ҳукм қамалган кунлари эди. “Тўйдаги “Уста”ни мен Шимолдаги шаҳарда учратдим. Зиёфатини едим ва ҳатто, хайрия тариқасида берилган моддий ёрдамидан ҳам баҳраманд бўлдим” дедим.

Абдували “Уста”нинг номини эшитгач, кайфияти бузилиб, қовоғи солинди. Аммо буни сездирмасликка тиришди. Гапни бошқа томонга буриб юборди. Мен ўжарлик билан мавзуни яна “Уста”га қайтардим:

– Яхши одам экан, – дедим. Абдували кинояомуз кулимсиради.

– Яхши одам... баъзи ахлоқона қилиқлари бор, – деб қўйди. Мен буни “нописандлигини назарда тутяпти” деб тушундим.

– Ҳа, энди, бизнинг халқ пули кўпайса, унча-мунчани писанд қилмай қўяди-да, – дедим. Кейин гап яна бошқа мавзуга бурилиб кетди.

Ростини айтсам, ўша кезларда “Уста” сингари “тадбиркор”лар анча-мунча топиларди. Албатта, мен ўша кезларда барча содда одамлар қаторида “Замона зайли”ни етарли даражада чуқур англаб етмаганман. Бу ҳодисанинг пайдо бўлиши, илдизи, танаси ва шохлари ҳақида атрофлича ўйлаб ҳам кўрмаганман. Мен “Ёш мутахассис” эдим ва фикру зикрим тезроқ “ўсиб”, мансуб бўлган доирада муносиброқ мавқени эгаллаш истаги билан банд эди. Ҳа, шунақаси ҳам бўлади. Шахсий ташвишларингдан ортмай, жамиятда юз бераётган ғаройиб воқеалардан беҳабар қоласан, киши.

Мавриди келиб қолгани учун мен ана шу ҳодисалар бобида кейинроқ қилган таҳлил ҳамда хулосаларимни аввалбошданок қисқача айтиб кетишни лозим топдим.

Алқисса, “Уста” ва унга ўхшаган “Янги замон кишилари” ўз бизнесларини ҳимоя қилиш учун ҳокимият, прокуратура, милиция идораларига яқинлашишга, у ердан ўзларига ишончли дўстлар топишга уринишган.

Бунинг учун улар тез-тез турли “базми жамшид”лар, тўй-ҳашамлар уюштиришиб, давраларнинг тўрларини “тўралар” учун мунтазир қилиб қўйишарди. Менга ўқиш вақтида кўрсатилган ёрдам ҳам тасодифий бир “хайрия” ёки мурувват эмас, балки узоқни кўзлаб қилинган режали тадбир бўлган, шекилли.

Хуллас, Абдували билан суҳбатимиз бошқа мавзуларга ўтиб кетган бўлса-да, “Уста” ҳар иккала мизнинг тасаввуримизни тарк этмаганини англаб турардим.

Шунда мен ногаҳон “Уста” билан яқинроқ танишсам-чи” деган фикрга бордим. Абдувалидан бу ҳақда илтимос ҳам қилиб кўрдим. У бу “савобли” ишдан ўзини олиб қочди:

– У асосан хорижда юради...

– Ҳар ҳолда бир келган вақти учраштир. Мен унга мусофирлик вақтимда кўрсатган ёрдами учун самимий миннатдорчилик билдирмоқчиман.

Бу илтимосим, адашмасам... хув ўша, Ҳукм қамалиб қолган вақтларга тўғри келган бўлса, ажабмас. Кейин мен бошқа ташвишлар билан овора бўлиб, “Уста”ни ёдимдан чиқардим. Агар Меҳрининг ҳикояси боис бўлмаса, эҳтимол, уни ҳали яна анчагача эсламай ҳам юрган бўлармидим...

Меҳри билан учрашувдан сўнг икки-уч кун ўт-гач ҳам “Абдувалининг хориждаги дўсти ким, “Уста” эмасми?” деган савол менга тинчлик бермади. Унга кўнғироқ қилсам, Меҳрининг ҳузуримга келиб кетганини билдириб қўймасмиканман, деган истиҳолага бордим. Шунчаки, билмасликка олиб, гап орасида сўрасам бўлар. Қани... бир кўнғироқ қилай-чи.

– Салом, дўстим Абдували!

– Ваалайкум ассалом!

– Ишлар қалай?

– Тузук.

– Меҳрихоннинг аризаси бўйича бирор янгилик борми?

– Бўлиб қолар...

– Ўзини кўрдингми? Қалай экан?

– Кўрдим, яхши

– Шу ердами?

– Шаҳарда эмас. Беш-ўн кун дам олгани санаторийга кетган. Ўзинг қалайсан? Ижодлар яхшими?

– Яхши, – дедим-у, шу пайт каллам ишлаб кетди. Ярми ёлғон, ярми чин қилиб, мақсадга кўчдим:

– Бир китоб чиқармоқчиман. Пулдорроқ ҳомий керак. Менга қара, ҳалиги “Уста” оғайнимиз қарашиб юбормасмикан?

– Менимча йўқ. У хорижда-ку.

– Сен хабарлашиб турибсанми?

– Анча бўлди, алоқамиз узилиб кетган. Унга яқинлашмаганинг маъқул.

– Нега энди? Бир-икки миллион ёрдам қилса, давлати камайиб қолмас.

– Ундан пул олишни хаёлингдан чиқариб ташла!

– Нима учун?

– Кейинроқ... тушунасан. Дарвоқе, мен эрта-индин ўн-ўн беш кунга хизмат сафарига кетсам керак. Ҳалиги... Меҳрининг шикоят хатига жавобни яна бир ойга кечиктириб турарсан.

– Қандай қилиб?

– “Тергов кетаётганлиги учун” деб изоҳласа бўлади-ку. Хўпми?

– Хўп. Сафар узоққами?

– Йў-ўқ. Яқин...

Мен ундан “Туркияга “Сокин қирғоқ” оромгоҳига, Меҳрихоннинг ёнига эмасми?” деб сўрашимга бир баҳя қолди. Ўзимни босдим. Ҳамонки, ўзи айтмадими, унақа қилиш одобдан эмас. Ундан ташқари Меҳрининг ишончини суистеъмол қилиш ярамайди.

Шундай деб ўйлаш баробарида кўнглимдан “Шошма, бу Меҳрихоним сени ҳам, Абдувалини ҳам, умуман эркак зотини лақиллатиб, ўйнатиб, ўз ишини битказиб, айшини суриб юрган бир маккор аёл эмасми-кан?” деган шум фикр ўтди. Кўнгил – душман, дейдилар. Меҳрининг унақалигига ишонмайман. Шунчаки, у ақлли аёл. Дўстлар ўртасига совуқчилик тушмасин деган. Гўзал ва ақлли аёл. “Кўйсанг-чи, унақаси бўлмайди. Аёлнинг бир йўла гўзал ва ақлли бўлиши ҳаётда учрамайдиган ҳодиса” деди менинг ўжар кўнглим яна...

– Майли, сафарлар бехатар бўлсин, – дея хайрлашдим Абдували билан.

– Хафа бўлма, қайтиб келай, биргалашиб, бошқа бир ҳомий топамиз, китобингга, – деди Абдували.

Шундай қилиб, “Уста” ҳақидаги саволимга жавоб тополмай қолдим. Нега Абдували уни мендан яна қочирди? Давлатманд ва сахий ошнасига мени яқин-

лаштиришни нега истамаяпти? Унинг саҳоватига ортиқча яна битта шерик пайдо бўлмасин, деяпти шекилли?..

Ажабки, “Уста” ҳақидаги саволимга тез орада кутилмаган жойдан жавоб топдим.

МЕҲРИНИНГ ҚАЙТИШИ

Орадан бир ой ўтди. Шу вақт орасида икки-уч бор хизмат сафарида бўлдим. Ишда бўлган кунларим бир-икки бор Абдувалига кўнғироқ қилдим. “Ҳали хизмат сафаридан қайтмади” дейишди. Унинг менга ҳалигача номаълум бўлган “дўсти” ҳақидаги сурштирувларимдан ҳеч иш чиқмади. “Уста” бўлса керак-да, дея кўл силтаб кўя қолдим.

Лекин Меҳрини у кўра-била туриб, савдогар бойваччанинг чангалига юбориши сира ақлимга сиғмади. Нега? Қудратли бир одамнинг паноҳида тургани маъкул, деб ўйлаганмикан?

Наҳотки, Меҳрини ҳимоя қилишнинг шундан бошқа чораси топилмаган бўлса? Бироқ Абдувалининг мен билмайдиган бошқа бойвачча ўртоқлари ҳам бўлиши мумкин эмасми? Ахир, ҳарқалай, прокуратура ходими-ку. Нега мен “Уста”га бу қадар ёпишиб олдим? Қолаверса, унинг ёмон одам эканлиги ҳақида ҳеч қанақа далил-дастагим йўқ-ку. Нима, пули кўп одамнинг ҳаммаси ёмон бўлаверадими? Бугун пулдор кишилар орасида қанча-қанча саҳоватли, савобталаб, камтар ва камсукум одамлар бор-ку.

Аслини олганда, “Уста” ҳам ўшанақалардан. Ўзим ҳам унинг саҳоватидан баҳраманд бўлганман. Хўш, ундай бўлса, нега ҳадеб Меҳрини гоҳ Абдували, гоҳ

“Уста” чангалида тасаввур этиб, қизғаниб юрибман. Абдували айтганидек, бу хушрўй жувонга ўзим ҳам ошиқманми?

Тўғриси, кўнглимнинг бир четида ана шу савол бор эди ва уни қачондир ўзимга-ўзим беражагимни билардим. Энди унга холис жавоб қайтармоғим керак!

Холисанилло айтсам, чиройли, бунинг устига боши очик аёлни кўрган анча-мунча эркак кўнглида ихтиёрсиз бир ҳавас пайдо бўлиши табиий бир ҳол.

Эҳтимол, бу дарвинизм назарияси нуқтаи назаридан айтганда, оддий атавизм ҳодисасидир. Ёки иймон сустлигимикан? Билмадим. Лекин мен мудом ўзимдаги ана шу ҳавасни енгишга ҳаракат қилиб юраман.

Дарвоқе, менда бу ҳавас қачон пайдо бўлган эди? Янглишмасам, Меҳрини суддан кейин кузги хиёбон бағрида учратган чоғимда. Куз ўзи шунақа фасл. Табиатдаги гўзаллик чекина бошлайди. Кўнглинда зерикарли бир бўшлиқ пайдо бўлиб, нимадандир айрилганингни, ниманидир соғинаётганингни ҳис этасан.

Ўзингга аллақандай бир овунч ахтарасан. Ногаҳон хазонрез боғлар қўйнида ёқутдек нур таратиб турган қирмизи атиргулга кўзинг тушса, ёш боладек қувониб кетасан. Дарвоқе, мен ўшандаёқ бу ҳақда гапирган эдим-ку.

Фақат ўша қирмизи атиргул кейинроқ қишда ҳам, баҳору ёзда ҳам тасаввуримни тарк этмаганини, қачон уни эсласам, кўнглим кундай ёришишини айтмаганман. Мана энди айтдим. Лекин бу ҳавас, холос. Бу ҳаваснинг самимий ҳайрихоҳликдан бошқа нар-

сага айланиб кетишини истамаганман. “Ҳар хотинга ошиғу, ҳар қизга хуштор авлиё” бўлиш нақадар кулгили эканини биламан. Лекин...

Кўнглимининг бир четида доимо “Энди Меҳри нима қиларкан? Кимгадир яна кўнгил кўярмикан? Шундай моҳитобон аёлнинг муҳаббатига қандай бахтли одам сазовор бўларкан?” деган саволлар тез-тез айланар ва Меҳри охирги марта “Сиз билан учрашсак, маслаҳат берсангиз” деб кўнғироқ қилганида, Абдувалидан яширинча олдимга келганида яна бир янги савол пайдо бўлган эди: “Меҳри мен ҳақимда нима деб ўйлар экан?”

Бунга табиийки, Меҳрининг менга ўзини яқин олгани, маслаҳат сўрагани сабаб бўлди. Эҳтимол. Меҳри бир пайтлар марҳум эри ҳақида оқлаб мақола ёзганим учун шунчаки ҳурмат ҳис этар. Ёки ёлғиз аёл сифатида кимгадир суянгиси келгани учун “Ҳарқалай зиёли одам-ку” деб мени танлагандир. Бунда ҳеч бир ғараз, ҳеч бир ёмон фикр йўқдир. Ҳарқалай, эркак зоти аёл киши томонидан билдирилган ҳар қанақа имдод, ҳар қанақа тараҳҳумни “Ғунажин кўзини сузди” деб қабул қилмаслиги керак. Айни пайтда нафсиламбрини айтганда, қурғур эркак барибир буқалигига бораркан.

Буни Абдували уни хорижга дам олишга юбораётганини эшитган заҳоти сездим. Ихтиёримдан мутлақо ташқари бир ҳолатда Меҳрини Абдувалидан қизғандим. Бу рашк эмасди. Рашк қаттиқ севгувчи ошиқ кишида ёки аёлга ўзининг дахлсиз мулки деб қаровчи нодон эрларда бўлади. Меники, қизғанишдан ҳам кўра, Меҳрини асраш, кўриқлаш истагига ўхшаб кетар эди. Айни пайтда бу истак агар Меҳри

Ўзига муносиб бир эр топиб, бахтли бўлиб кетишига асло монелик қилмасди. Бироқ ана шундай муносиб одам топилишига сира кўзим етмас, “гўзал аёлнинг бахтли бўлиши жуда қийин” деб ўйлар эдим...

Ана шундай ўйлар оғушида юрган кунларимда Меҳри кўнғироқ қилди. Овози жудаям яқиндан эшитилди. Қувониб, ўзимни кўярга жой тополмай қолдим.

– Қаердасиз? – деб сўрадим.

– Шу ерда, шаҳарда.

– Қачон қайтиб келдингиз?

– Кеча.

– Кўришайлик, бўлмаса.

– Майли. Қаерда?

– Ўша жойда. Хиёбонда.

– Қачон?

– Ҳозир.

– Ҳозир эмас. Кеч соат олтида.

– Бўпти. Ўша ерда кутаман...

Меҳри келди. Бироз тўлишиб, янаям очилиб кетибди. Денгиз ҳавоси ёққан шекилли. Мен дарҳол ўзимни қийнаётган биринчи саволимни бердим:

– У ёқда Абдували билан учрашдингизми?

– Йўқ. Учрашолмадим. У киши бормади. Ва умуман, бизни унутиб юборди.

– Ие, ахир “Бораман, ўша ёқда батафсил гаплашамиз” деган эмасмиди?

– Деган. Бироқ, афтидан у киши мени бошқа биров учун совға... ўлжа қилиб тайёрлаган экан. У ёқда ўша одамга дуч келдим.

– “Уста” эмасми? – деб юбордим беихтиёр.

– Қанақа “Уста”? – тушунмади Меҳри.

– Тўйингизда қатнашган бир тижоратчи одам...

Меҳри елкасини қисди.

– Билмадим. У одамни атиги икки марта кўрдим. Сиз Абдували акани кўриб турасизми?

– Биласизми? Ростини айтсам, анчадан бери кўрганам йўқ. Ўша... Сиз жўнаб кетган кунларда охирги марта суҳбатлашганмиз. Кейин мен ҳам ишлар билан бўлиб қўлим тегмади.

– Сиздан бир илтимосим бор. Агар малол келмаса, Абдували акага бир қўнғироқ қилсангиз... Мен ўзим қилай десам, ноқулай бўляпти.

– Телефон қилиб нима дейман?

– “Меҳри сиз билан учрашмоқчи” денг. Вақти бўлса, эртага шу пайт, шу ерга сиз билан бирга келсин. Майлими?

– Майли-ю. Аммо икки одамнинг суҳбатида учинчи киши ортиқча бўлади.

– Йўғ-е, суҳбат эмас. У киши билан жиддий гапларимиз бор. Майли. Мен олдин гаплашай бўлмаса. Кейин сизга айтиб бераман. Ҳикоянгиз учун керак-ку. Шунақами?

– Шунақа.

– Энди хайрлашайлик. Кеч бўлиб қолди.

– Меҳрихон, денгиз соҳилида, дам олиш чоғи кўрган-кечирганларингизни сўзлаб бермайсизми? Бояги жумбоқли гапингиз...

– Унчалик жумбоқли эмас. Оддий ва жўн воқеа. Бошланиши эртакка ўхшайди-ю, ниҳояси аянчли. Кейин бир йўла сўзлаб бераман. Дарвоқе, сиз “Уста” деб айтган одамнинг исми Нўён эмасми?

– Шунга ўхшаган эди, шекилли.

– Агар ўша бўлса, яқинда ўлди. Эшитдингизми?

– Нима? Йўғ-е, бўлиши мумкин эмас.

– Хорижда. Демак, эшитмабсиз-да. Майли. Бунинг нима аҳамияти бор. Демак, эртага шу пайт шу ерда Абдували акани кутаман.

– Яхши... Меҳри, шошманг, “уста” ҳақида...

– Кейин айтиб бераман. Кейин...

ҚАЙДАСАН, АБДУВАЛИ?

Меҳри билан хайрлашиб, ишхонамга қайтдим. Йўл-йўлакай Абдувалининг Меҳри билан учрашмаганидан ҳайратланиб келдим. Демак, унинг мақсади бошқа экан-да. “Дўстим” дегани “Уста” бўлиб чиқди. Аммо “Уста” қандай ўлган? Нега ўлади? Меҳри нега бирдан айтмади? Меҳри чиндан ҳам чиройли. Боя уни кузги хиёбонда кўрган заҳоти атиргул ҳақидаги гапларимни яна эсладим. Тоғда, арчазор ўрмон бағрида ҳам кўрган эдим ўша атиргулни. Арчалар қиёфасидаги безавол яшиллик бағрида лахча чўғдек ёниб турар эди у. Меҳри ҳам шундай. У билан учрашувларимиз асосан ёз охири, куз, қиш чоғларига тўғри келади. Бироқ, ҳар гал кўрганимда бирдек яшнаб, ёниб турган бўлади. Шунча ташвиш, шунча ғам-андух унинг бетакрор чиройига асло соя сололмаган. Нега шундай? Дарвоқе, мен нега нуқул унинг чиройи, зоҳирий қиёфаси ҳақида гапираётирман. Ахир, ташқи гўзалликни сақлаш учун аёлда ички, ботиний бир замин ҳам бўлмоғи зарур эмасми? Нега мен Меҳрининг иродаси, қатъияти ҳақида муфассалроқ мулоҳаза юритмаётирман? Унинг ёш бўлса-да, совуққон, мулоҳазалари чуқур, босиқ аёл эканини нега эътироф этмаётирман? Айтганча, “Уста”нинг ўлими ҳақида шунчаки

сухбат сўнгида бехосдан эсига тушиб гапирдими? Ёки атайлаб гап орасида айтдими? Агар “Уста” ўлган бўлса... Нега мен эшитмадим?... Майли, Абдувалига кўнғироқ қилиб, бир йўла сўраб оларман.

Рақамни тердим. Абдували эмас, бошқа бир йигит жавоб берди.

– Абдувалини мумкинми?

– У киши ҳозир йўқ.

– Қачон бўлади?

– Билмадим. Сиз кимсиз? Ўзингизни таништиринг. Таништирдим.

– Абдували ака меҳнат таътилида.

– Ие, сафарда эди-ку. Қачон қайтди?

– Аниқ бир гап айтолмайман. Сафар тугагандан сўнг таътилга чиққан, шекилли, – деди йигит энсаси қотиброқ.

– Майли, раҳмат, – деб гўшакни кўйдим. Ён дафтаримда Абдувалининг уй телефони ҳам бор эди. Ўша рақамни тердим. Аёл киши жавоб берди. У ҳам Абдувалининг меҳнат таътилида эканини, пойтахт яқинидаги дам олиш уйларида бирида ҳордиқ чиқараётганини айтди. “Қайси санаторийда эканини билмайман” деди.

– Ўша жойнинг телефони айтмаганми? Мен ўртоғиман. Бир ишим бор эди.

– Дам олиш уйининг телефони айтганлари йўқ. Ўзлари ҳар замон кўнғироқ қилиб турибди.

– Хўп, майли, раҳмат...

Абдували пишиқ йигит-да. Ҳеч ким халақит бермасин деб, манзилини ҳам, телефон рақамини ҳам ҳеч кимга айтмасликни тайинлаган. Майли, дам олсин. Агар уни ҳозир топиб, Меҳри учрашувга таклиф

этаётганини айтсам, қаерда бўлса ҳам етиб келган бўларди.

Уйга қайтишдан олдин “Матбуот уйи” яқинидаги “Ижодкор” қаҳвахонасига кириб, қаҳва буюрдим. Бу жой ҳар оқшом қалам аҳли вакиллари билан гавжум. Кимдир менга ўхшаб қаҳва ичади. Кимдир пиво, яна кимдир улфати билан “яримта”ни майдалайди. Етти иқлим янгиликларидан шу ерда бохабар бўлиш мумкин.

Бурчакдаги столларнинг бирида Хондамир Бакир сигарета тутатиб, пиво шимириб ўтирган экан. Қаҳвани олиб, унинг ёнига ўтирдим. Бироз суҳбатлашдик. Мен Абдувалининг у ҳақдаги гапларини эсладим.

– Сиз Абдувалини танийсиз-а? – деб қолди худди фикримни ўқиётгандек кутилмаганда Хондамир.

– Таниганда қандоқ, – дедим, – дўстим бўлади.

Хондамир менга ҳайрон бўлиб қаради. Кейин оғзини қулоғимга яқин олиб келиб, шивирлади:

– Эшитдингизми?

– Нимани?

– Унинг тўсатдан ғойиб бўлганини?

– Йўғ-е, меҳнат таътилида-ку, – дедим беихтиёр.

– Қўйсангиз-чи! Машъуқаси билан хорижга қочиб кетибди-ю хотин-бола-чақасини ташлаб.

– Ие, машъуқаси ким экан?

– Ўша ўзингиз оқлаб ёзган Хукмнинг хотини Меҳри-да! Нима, сиз Меҳрини яхши билмайсизми?

– Йўқ. Мен Абдувалини яхши танийман, холос. Лекин қочганини сиздан эшитиб турибман.

– Қочган! Аллақачонлар қочиб кетган! Айтишларича, ўша маккор аёлнинг хорижда катта сармойеси бор экан.

– Сармояси бўлса, нега қочишади? Қочмай, тўғрилиқча кетаверишса бўлмайдимиз?

– Э-э, қизиқмисиз, тўғрилиқча қандай кетади? Аввало, хотини, бола-чақаси кўядими? Кейин Абдували “Уста”нинг ўлдирилишига алоқадор эмиш... Ҳа-а... “Уста”нинг ўлганини эшитган чиқарсиз?

– Шошманг, “Уста” хорижда ўлган-ку.

– Ҳамма гап шунда-да! Ўша ёққа бориб, қотил ёл-лашган.

Хондамир анча тортган шекилли, гапининг давоми унча қовушмади. Мен қаҳвамни ичдим-да, у билан хайрлашиб, чиқиб кетдим. Йўл-йўлакай Бакирнинг гаплари таъсирида хавотир оғушида карахт бўлиб, ўй суриб келдим. Наҳотки, шу рост бўлса? Воқеаларнинг бунақа тус олиши мумкинлиги етти ухлаб тушимга кирмаган. Ажабо, Меҳри нима дейди-ю, Хондамир нима фикрда? Хондамир муболаға қилдимиз? Қизиқ, Меҳри Абдувалининг йўқолганидан хабардорми? Хабардор бўлса, нега менга уни излатиб юрибди? Атайлабми? Мени лақиллатмоқчимиз? Нима мақсадда? Ўзини гуноҳсиз қилиб кўрсатиш учунми? Бунинг унга нима кераги бор? Агар у айбдор бўлса, хориждан қайтиб келишини қандай тушунмоқ керак? Юраверса, бўлмасмиди яшириниб? Йўқ! Меҳри Абдувалининг ғойиб бўлишига алоқадор эмас. Агар шундай бўлса, бу ўйинда ҳеч қанақа маъно, мантиқ йўқ. Дарвоқе, суҳбатимиз охирида “Уста”нинг ўлими ҳақидаги гапни очгани-чи? Хондамирнинг гаплари мастлик туфайли туғилган маҳобатли тахминми?

Миям ғовлаб, фикрларим чалкашиб кетди... Уйга келгач, ўзимни телевизор орқали берилаётган футбол репортажига алаҳсиб, бирмунча тин олдим. Ўз-

бекистон Хитой билан ўйнаётган экан. Бизникилар ютишди. Ё, қудратингдан! Хитойни ютди-я!..

Эртасига белгиланган вақтда хиёбондаги арғувон остига Абдували эмас, яна мен келганимни кўриб, Меҳрининг кўзлари хавотирга тўлди.

– Абдували сафарда экан, – дедим мен унинг кўзларига синовчан тикилиб. – Лекин сафардан қачон қайтиши ҳали номаълум. Агар сиз менга “Уста” ҳақида кўрган-билганларингизни очиқ-равшан гапириб берсангиз, Абдувалининг дарагини тезроқ топамиз.

Меҳри гапимга яхши тушунмади, шекилли, ҳайрон бўлди.

– Бунинг Абдували акага нима алоқаси бор? Тушунмадим...

– Кейин тушунтираман. Ҳозир сиз менга ҳикоян-гизнинг давомини айтиб беринг. Хўш, шундай қилиб, болангиз билан хорижга жўнаб кетдингиз. Кейин-чи? Кейин нима бўлди?

– Кейин...

Меҳри ҳикоясини бироз шошилиб, бироз ҳаяжонланиб сўзлади.

ИСТАНБУЛ, БЕРЛИН, ПАРИЖ...

Меҳри гўёки туш кўрар, агар ёнида ўғилчаси Ёдгор мудом “Ая, қаранг, ая қаранг, денгиз” деб турмаганида чиндан ҳам бу воқеалар кўз ўнгида юз бераётганига сира-сира ишонмаган бўларди.

“Учқичимиз Истанбул шаҳрига кўнди” деган овоз уни гўёки уйқудан уйғотди. Самолёт овози тиниб, йўловчилар “гур” этиб ташқарига интилишганда, у ҳам боласининг қўлидан ушлаб, эшикка йўналди.

Трапдан тушар экан, “Ким экан, бизни кутиб оладиган одам” деб ўйлар ва майдончадаги тумонот оломон орасидан ўзи танимаган ўша одамни ўйчан қидирар эди.

– Ассалому алайкум, Меҳри хоним, – деган такаллуфли овоз уни кутиш майдончасида беихтиёр ортига ўгирилишга мажбур этди. Рўпарасида ўрта ёшлардаги хушбичим хоним турарди. Хоним Меҳри билан қўл бериб кўришди, ўғилчасини ўпиб қўйди.

– Са-ло-ом, – деди Меҳри ҳайрат билан.

– Яхши келдингизми, қийналмадингизми? Менга Нўён афандининг топшириғига биноан сизларни кутиб олиш ва ҳамроҳлик қилиш вазифаси юклатилган. Ҳозир машинага миниб, меҳмонхонага борамиз. Исми Латифа хоним...

“Нўён афанди дегани, Абдувалининг ўртоғи бўлса керак” деб ўйлади Меҳри Латифа хонимнинг ишораси билан оппоқ машинанинг орқа ўриндиғига ўтираркан.

Шаҳарнинг денгиз соҳилига туташ мавзесидаги ўн беш қаватли муҳташам мусофирхона “Кумуш қирғоқ” деб аталаркан. Энг юқори – ўн бешинчи қаватдаги кенг, шинам бир хонага жойлашишди.

– Ўз уйингиздек ҳис қилинг, – деди Латифа хоним. – Бу меҳмонхона Нўён афандига қарашли. Ул жаноб сизлар билан кечқурун денгиз қирғоғидаги шахсий кемасида учрашади.

“Ажабо, шахсий мусофирхона, хусусий кема... Ким экан, бу сирли Нўён афанди?”

Латифахоним уларни жойлаштириб бўлгач, меҳмонхона ресторанига олиб тушди. Тушлик қилишди. Сўнгра хонага чиқиб, икки-уч соат дам олишди. Соат

олтида яна хоним ҳамроҳлигида машинага ўтириб, денгиз соҳили бўйлаб, бандаргоҳ томон кетишди. Қайиққа минишиб, оппоқ, мўъжаз яхта ёнига сузиб келишди. Яхта палубасида стол қўйилиб, дастурхон тузалган, бир ёш йигит қўлда сочиқ билан хизматга шай турибди.

Хоним уларни кемага чиқариб, қайиқда ортга қайтиб кетди. Кема ичкарасидан ёши элликларни қоралаган, сочлари мошгуруч, оқ кўйлак, оқ шим кийган бир одам чиқиб келди.

Меҳри бу одамни илгари бир-икки кўрганини эслади. Қаерда, қачон дея хотираси қатларини титкилади.

– Бекарға аввара бўлманг, барибир эслалмайсиз мени илгари қачон кўрганингизди, деди у одам. Меҳри ҳайратга тушди. “Кўнглингдан нима кечганигача билади-ку бу одам”.

– Сиз Абдували акамнинг хорижлик дўстисиз, шундайми? – деб сўради Меҳри.

– Ҳа, шундай десангизам майли, – деди у одам.

– Исмингизни айтмаганди у одам.

– Мени бу ерда Нўён афанди дейишади. Сиз учун шунчаки оддийгина Нўён ака бўлақолай.

– Исмингиз қизиқ экан. Мен бунақа исмни ҳеч эшитмаганман.

Афанди томоғини силаб қўйиб, кулди.

– Ўзим ҳам эшитмаганман. Аслида исмим Нўъмон. Қишлоғимиздаги саводи зўр бир хотиннинг марҳаматиминан Нўён бўп қоғон. Қани, энди дастурхонга қарайиқ. Сен ўлим, анови амакингминан кемани томоша кип ке, – деди у Меҳрининг ўғлига ўгирилиб. Ёдгор суюниб, онасига қаради. Онасидан рухсат ол-

гач, оқ кийимли матрос ҳамроҳлигида кемани томоша қилгани кетди.

Шундан сўнг Нўён афанди мақсадга кўчди.

– Мен сизди бир кўрган заҳотим суйиб қолганман, Меҳрихон. Мен сизди... тўйингизда қатнашганман. Эрингизди куни калта экан. Ўзига-ўзи қип кетди болапақир. Енди-и, ўтган ишга саловот. Бўғани-бўлди. Енди мен сизди бахтли қиламан... Мени моли давлатим етти пуштинғизга етади.

– Телефондаги овоз ҳам сиз экансиз-да, – деди Меҳри биринчи марта ростакамига ҳайратга тушиб.

– Менидим. Мен ўзи бирон аялға тилпонда гапирмаганман. Истағон аялимди йигитларим ҳозир у нозир қилиб келади. Сизди... суйганим учун ўзим тилпон қиғанман.

– Бундан чиқди... Абдували ака ҳам сиз учун юғриб юрган экан-да?

– Бўлмасам-чи! Абдувалини ўзим катта қиғанман-ғў! У менинг қияматли укам-ғў!

Меҳри ўйланиб қолди. Нима дейишга ҳайрон эди. Чексиз куч-қудрат, беҳад молу давлатга эга бўлган бу одамга “йўқ” дейишнинг фойдаси борми? У бунга қулоқ соладими? Гапларининг маъносидан кўриниб турибдики, у масалани аллақачон ҳал этиб бўлган. Энди шунчаки расмийлаштириш қолган, холос. Абдувалининг ботинолмаганининг сабаби ҳам энди аниқ бўлди. “Илтимо, дўстимнинг гапидан чиқманг” деганида шуни назарда тутган экан-да!

– Майли, мен розиман! – деди Меҳри аввалига жаҳл билан. Лекин жаҳли чиққанини афандига сездирмасликка уринди. Ҳозир “Ўйлаб кўришга фурсат беринг” деса, унамаслиги аниқ. Шу боис розилик бериш ва

ликда тўртинчи хотин охирги шаръий хотин ҳисобланади. Кенжаси суюкли бўлажак...

Меҳри кулди. Кейин йиғлаб юборди. Куни-кеча Абдувалига кўнгли суст кетганини эслади. У ёш, чиройли. Прокуратурада ишлайди. Мана бу одам эса, беҳисоб давлати бўлса ҳам, кум устига қурилган омонат уйга ўхшайди. Бир кун келиб бир тепсанг, қулаб кетадигандек. Унинг бутун асъасаю дабдабаси вақтинчалик туюлади.

Тақдирга тан беришдан бошқа иложинг йўқ, деб ўйлади у. Абдувалининг умидида бўлишинг бефойда. У Нўён афанди қаршисида гумаштадек бир гап. Чорбоғ ҳам, эҳтимолки, Абдували миниб юрган машина ҳам уники. Бу ёқларда шунча дов-даска. Қизиқ, қаёқдан орттирди экан шунча бойликни?..

Тошкент аэропортида уларни ҳеч ким кутиб олмади. Латифахоним кўнғироқ қилгани қайгадир кетди. Кейин кўзлари қизариб, қайтиб келди.

– Қизим... жоним... Нўён афанди... тўсатдан қазо қилибди... Нарёқда...

– Вой, нега қазо қилади?! – деди беихтиёр Меҳри. – Касал эмасдилар-ку?

– Юраги озроқ безовта қилиб турар эди бояқишни. Биз кетгач, хуруж қилган экан. Берлинга олиб боришган. Лекин бўлмабди.

– Энди... мен... биз нима қилайлик, бўлмаса?

– Бизлар энди Истанбулга қайтайлик. Сен қизим, болангни олиб, тезроқ ота-онангникига жўна! Зарур бўлса, ўзим излаб топаман. Изламасам ҳам хафа бўлмайсан! Шундай эмасми?

– Худо хайрингизни берсин!..

– Жўна бўлмаса! Тезроқ!

Латифахоним кўриқчи йигит билан навбатдаги рейслардан бирига чипта олиш учун аэропорт биносига қайтиб кириб кетишди. Кутиш майдонида бир зум саросималаниб турган Меҳри боласининг кўлидан етаклаб, бекат сари кетди.

НОМАЪЛУМЛИК

– Мана шу бўлган ҳамма воқеа, – деди ҳикоясини тугатиб Меҳри.

– Демак, сиз Абдували билан охирги марта у ёққа жўнаб кетишдан олдин аэропортда кўришган экансиз-да?

– Ҳа. У киши ўша ёқда учрашамиз, деб ишонч билан гапирган эди. Лекин негадир бормади. Мен назик жойда ишлайди, жавоб ололмагандир, деб ўйладим. Ўзим излаб келдим охири.

Мен Абдувалининг ғойиб бўлганини Меҳрига айтиш керакми, йўқми, деб бир оз ўйланиб турдим. Охири чидаб туролмадим.

– Ахир... ахир у меҳнат таътилига чиққан экан. Ишда ва уйдагиларга “санаторийда дам оляпман” деган. Демак, у сизнинг орқангиздан кетган бўлиши керак. Наҳотки, ўша ёқда учрашмаган бўлсаларингиз. Ё сиз менга ҳамма гапни аниқ айтмаяпсизми?

– Вой, қизиқмисиз? Менга ёлғон гапиришнинг нима кераги бор? Ахир, айтдим-ку, Абдували ака сизларни қидириб топаман, деганди, лекин бормади, шунинг учун ўзим қидириб келдим, деб.

– Айтинг-чи, Абдували сизга “У ёқда дўстим кутиб олади” дегани тўғрими?

– Тўғри.

– Лекин сизни Латифахоним деган аёл кутиб олган-ку. Буни қандай тушунмоқ керак?

– Мен ҳам бу ҳақда кўп ўйладим. Охири, “дўстим” деганлари Латифахоним бўлса керак, деган хулосага келдим. У киши жудаям бамаъни, яхши аёл экан.

– У билан Абдували ҳақида ҳеч гаплашдингизми? Танирмикан?

– Йўқ. Гаплашмадим. Абдували ака “Мен ҳақимда ҳеч жойда гап очманг” деган. Фақат... Нўён афанди бир гал “Абдували менинг кўлимдаги одам, уни ўзим катта қилганман” деганди.

Миямга кутилмаганда ғалати бир савол келди.

– Айтинг-чи, Меҳрихон, Нўён афанди қароргоҳидаги одамлар қанақа кишилар? Улар орасида бирортасини илгари учратмаганмисиз?

– Бир қисми ўша ерлик, маҳаллий одамлар. Ёрдамчи ва кўриқчиларининг кўпчилиги ёш йигитлар. Улар шу ерлик, ўзи билан бирга боришган.

– Ўшалар орасида бирорта ҳам таниш чеҳра учрамадими, яхшилаб эслаб кўринг. Эҳтимол, ўшанда хаёлингиз бошқа фикрлар билан бандлиги туфайли эътибор бермагансиз.

Меҳри ўйланди. Эслашга тиришди. Кейин бош чайқади.

– Йўқ. Ҳеч кимни. Фақат... йўқ-йўқ. Ҳеч кимни!

– Ҳарқалай яна кейин эсланг. Бу жуда муҳим. Энди сизга яна бир-икки нозик саволлар бераман. Малол келмаса, жавоб қайтаринг. Малол келса, ўзингиз биласиз

– Майли.

– Абдували сизга “Яхши кўраман, уйланаман” деган мазмунда гапирган эмасмиди? Умуман, муносабатларингиз қанақа эди?

– Бунинг нима аҳамияти бор, – деди Меҳри қизариб.

– Аҳамияти шундаки, айрим кишилар сизларни биргаликда хорижга қочиб кетган, деб гап тарқатиб юришибди.

– Ё, тавба! Мен мана шу ердаман-ку!

– Мен мишмишларга ишонганим йўқ. Лекин биلاسизми, сизнинг атрофингизда жудаям катта, қонли бир ўйин кетаётганга ўхшайди. Сизга ким яқинлашса, эгалик қилмоқчи ёки муҳаббатингизга сазовор бўлмоқчи бўлса, фалокатга учраётир. Ё ўлади, ё қамалади, ё йўқолади. Тушунаяпсизми? Фақат кўнглингизга олманг. Хўш, энди ростини айтинг, Абдували сизга муҳаббат изҳор қилганмиди?

– Йўқ. У киши шунчаки мени ёқтиришини айтган. Бу муҳаббат изҳор қилиш, дегани эмас-ку? Тўғрими?

– Тўғри. Эркак зотининг фожиаси бу. Аввал шунчаки ёқтиради, кейин балога гирифтор бўлади. Хўп, сиз-чи, сиз нима дедингиз?

– Мен ҳам ёқтирганман у кишини. Лекин аниқ жавоб берганим йўқ саволларига.

– Нима савол берганди?

– “Мен сизга ёқаманми?” деган.

– Тушунарли... Сўнгра у сизга “Мен сени қаттол иблиснинг қўлидан қутқараман” деб ваъда берган, шундайми?

– Шундай.

– “Бунинг учун унинг ёнига боришинг керак, илонни ўз уясида янчамиз” деган, тўғрими?

– Йўқ, айнан шунақа деган эмас.

– Шунга яқинроқ гап бўлган-ку. Шундай эмасми?

– Ҳа.

– Демак, Абдувалининг аниқ режаси бўлган. Бироқ бу режа амалга ошмай қолган.

– Нега? Нўён афанди ўлди-ку...

– Уни Абдували ўлдирган деб ўйлайсизми?

– Билмадим...

– Мен ҳам билмадим. Лекин тахмин ва фаразлар шундан далолат бермоқда. Шундай қилиб, менинг кўз ўнгимда воқеаларнинг тахминий баёни қуйидагича намоён бўлди.

– Абдували “Уста”ни йўқ қилиш учун хорижга боради. У бир йўла ўзини мудом шантаж қилиб, “қармоқ”да ушлаб юрган одамдан қутулиш ва Меҳрини унинг чангалидан қутқариш ниятида бўлган. “Уста”ндан хавотирланмаслигидан фойдаланишни мўлжаллаган. Чамаси, “Уста”ни у ўлдирган. Табиийки, “Уста”нинг қўриқчи ва тансоқчилари унинг ўзини ҳам соғ кўйишмаган.

Шу ўринда “Нега Абдували “Уста”га қарши ошкора курашмади” деган савол туғилади. Албатта, у бундай қилолмасди. “Уста”га ошкора қарши чиқиш, қонуний йўл билан кураш олиб бориш унинг учун ҳалокатли эди. Шу боис у меҳнат таътилига чиқиб, “Уста”ни йўқ қилишга бел боғлайди. Бу йўлда ўзи ҳам қурбон бўлади. Нақадар жўн ва қайғули хулоса. Наҳотки, Абдували ўз режасини етарлича пишиқ қилиб тuzолмаган?..

– “Уста”нинг соқчилари қуролланганмиди? – деган бемаъни савол бердим Меҳрига ва бундан ўзим ҳам уялдим.

– Билмадим, – деди Меҳри. – Аммо жудаям кучли, спортчи болалар.

– Кўпмиди?

– Ўн-ўн беш чоғли чиқади.

– Аҳа... Латифахоним сизга “Уста”ни юрак хуружидан Берлинда, касалхонада ўлган, деб айтган-а?

– Ҳа, шундай деганди.

– Тушунарли. Мен энди Абдувалининг чиндан ҳам хорижга учиб кетган-кетмаганини аниқлашга уриниб кўришим керак. Агар шуни аниқласам, масала анча ойдинлашади.

– Нима ойдинлашади? Абдували аканинг қаердалигимиз?

– Ҳа. У тирикмикан, ишқилиб?..

– Яхши ният қилинг.

– Илоҳим, тирик бўлсин.

Меҳрининг кўзларида хавотир ва таҳлика кўрдим. Чамаси, у мишмиш ҳақидаги бояги гапимдан саросимага тушмоқда эди. Худди ўйлаганимдек, ўзи ҳам бирпасдан сўнг шу ҳақда гап очди.

– Агар мени Абдували ака билан қочди, деб гап чиққан бўлса... иккаламизни кўшиб қидиришаётган эмасмикан, ишқилиб?

– Бўлиши мумкин.

– Мен нима қилай бўлмаса?

– Ҳайронман... Ўзингиз нима дейсиз?

– Менга қолса хорижга кетсамми, деб турибман.

– Хорижда нима қиласиз? Кўйсангиз-чи!

– Латифахоним кўнғироқ қилди. “Қайтиб келсанг, бирон жойга ишга жойлаб қўяман” деяпти.

– Қайси Латифахоним? Ҳа-а, афандининг хизматкорларидан. Дарвоқе, у қаерда экан ҳозир?

– У киши мураббия. Бой оилаларда инглиз тилидан хусусий дарс бериш билан шуғулланади. Кимсасиз аёл. Бефарзанд. Ўғилчамга меҳр кўйиб қолган эди. “Ўзим тарбия қиламан” деяптилар.

– Ундай бўлса, билмадим. Лекин аёл кишининг хорижий элларда сарсон бўлиб юришини маъқулламаган бўлардим. Биласиз, ҳозир чет элга кетган ёш аёллар яхши таассурот қолдирмайди.

– Ҳар киши ўз виждони олдида жавоб беради. Шундай эмасми?

– Тўғри. Лекин барибир мен ҳам сизнинг хорижга кетишингизни истамасдим.

Меҳри маъюс жилмайди.

– Майли, қатъий бир қарорга келиб улгурганим йўқ-ку. Сизга қўнғироқ қиларман, – деди.

Хайрлашдик. Мен унинг сўнги сўзларига ишонолмадим. Чунки кўзларида иккиланиш йўқ эди. Қаршимда ўз мақсадини яхши билувчи, қатъиятли аёл чехраси намоён бўлиб турарди. Шу боисдан ҳам энди уни ҳеч қачон кўрмасам керак, деб ўйладим. Қолаверса, ушбу чалкаш воқеанинг энди давом этадиган жойи қолмаган эди, назаримда. Абдувалининг хорижга борган бормаганлигини аниқлаш учун қилган ҳаракатларим беҳуда кетгач, бунга тўла ишонч ҳосил қилдим.

– Биз бу одам ҳақида ҳеч кимга, ҳеч қанақа маълумот беролмаймиз, – дейишди халқаро аэропорт ходимлари.

– Нега? Нима, бу давлат сирими?

– Йўқ. Шунчаки матбуот учун ҳеч қанақа маълумот беролмаймиз. Вассалом!

– Нега ахир?

– Илтимос, мени ҳам, ўзингизни ҳам қийнаманг. Хайр!

Абдувалининг ишхонасида ҳам, уйида ҳам такро-ран ўша эски жавобни олдим: меҳнат таътилида. Бу

жавобнинг хотиржам айтилишига қараб, “ҳар ҳолда тирик бўлиши керак” деб ўйладим. Кутишга қарор қилдим. Соғ-омон бўлса, бирон кун дараги чиқар, деб ўйладим.

ОДИЛ

Бу исм ҳикоямизда биринчи бор тилга олинмоқда. Гарчанд биз у билан илгари учрашганмиз. Судда. У суд қилиниб, йигирма йил қамоқ жазосига ҳукм этилган ёлланма қотил Одил Маҳкамов эди. Эсингизда бўлса, суд ҳақида гапирганда, мен унинг исми-фамилиясини тилга олмаганман. Чунки ўша пайтда бунинг аҳамияти йўқ деб ўйлаганман. Яна бир жиҳати, ўзи қотилу исми Одил экани ғашимни келтирган. Ажабки, ҳаётда мана шундай номутаносибликлар гоҳ-гоҳ учраб туради. Яъни исми Одилу ўзи қотил ёки исми Оқилу ўзи беақл ва ҳоказо. Қолаверса, ўшанда мана шу эзгу мақсад ила қўйилган чиройли исмнинг кўпдан-кўп соҳиблари “Бошқа исм куриб қолганмиди” дея оғринишади деган андишага борганман. Хуллас, азбаройи нафратланганим туфайли ҳикоя давомида ҳам уни деярли эсламасликка тиришдим. Ҳатто, Абдували бир гал уни “қамоқдан қочибди” деганида ҳам, бунга айтарли аҳамият бермадим. “Бузоқнинг югургани сомонхонагача” деб қўйдим. Бизнинг замонда қамоқдан қочиб қутулиш ақлга сиғмайдиган нарса-ку. Ҳолбуки, у тез-тез эсимга тушар, унинг темир панжара ортида ўтириши, ўзини имкон қадар хотиржам тутишга уриниши кўз олдимда бот-бот жонланар ва мен бунга ўтакетган шармсизлик, андишасизликка йўярдим. Ҳатто унга охириги сўз берил-

ган чоғда ҳам пинагини бузмаган. Судьянинг “Қилган ишингиздан пушаймонмисиз?” деган саволига: “Йўқ. Чунки бу ишни мен қилмаганман” деб жавоб берган. Иродани қаранг. Сирасини айтганда, у тергов давомида ҳам, судда ҳам ўз айбини бўйнига олмагани ҳеч кимни, жумладан, мени ҳам ажаблантирмаган. Сабаби, терговда ҳаммаси аниқ далиллар билан исботланган эди.

Шу боис унинг иқрори ва пушаймонига ҳожат бўлмади. Фақат мен Абдувалига ҳазил аралаш ўз таажжубимни билдиргандим: “Наҳотки, сендек паҳлавон терговчилар ҳам уни шунга мажбур этишолмаган бўлишса?” деб.

Абдували ҳазилимдан ранжиган, “Сенга ўхшаган “дўст”ларнинг шарофати билан айрим одамлар терговчи билан жаллоднинг фарқига бормай қўйишган, ҳолбуки, биз калтак ёрдамида эмас, ақл билан ишлаймиз” деганди.

Кейин мен Абдувалидан “Ростини айт-чи, терговчи қавмида ўз хатосини мардларча тан олиб, уни тузатишга ҳаракат қилувчилар ҳам учраб турадимиз?” деб сўрадим. Шунда у: “Албатта, иш бор жойда хато бўлади, уни тузатмоқ эса марднинг иши” дея шоирона жавоб берди. Бу саволга Одилнинг аввалбошданок айбини тан олмагани ва судда бир оғиз қилиб “Хато қиляпсизлар, ўз ожизликларингизни хаспўшлаш учун бегуноҳ одамларни жазога тортяпсизлар” деган гапи сабаб бўлганди. Лекин у пайтлар Одил Маҳкамовнинг бегуноҳлиги ҳақида гап ҳам, фикр ҳам бўлиши мумкин эмасди. Кейинроқ кўнглимда “Жасур бегуноҳ бўлиши мумкин” деган фикр туғилган албатта, ва ўшанда бу фикр қотилликнинг буюртмачиси бош-

қа эмасмикан деган гумон ҳосиласи эди. Бироқ Жасур ўз жонига қасд қилгач, гумон гумонлигича қолиб кетди. Бунинг устига “Одил Маҳкамов қамоқдан қочибди” деган гап яна бир янги гумонни келтириб чиқарди. Ўйладимки, “У ўз фожиасининг сабабчилари бўлган Меҳрини ҳам, Жасурни ҳам ўлдиришга бел боғлаган. Қамоқдан ҳам худди шу мақсадда қочган!”

Меҳридан “Уста”нинг ўлими ҳақидаги хабарни эшитгач, тасаввуримда мудҳиш қотилликлар, “қонли ўйин”нинг тайёр силсиласи пайдо бўлди. “Бу ўша! Одил Маҳкамов яраланган бўри сингари Меҳрига алоқадор бўлган одамларни бирин-кетин гумдон қилмоқда! Худди детектив кинолардаги сингари. Қонсираган қотил! Бир марта қон тўккан одам кейин ўзини тўхтатолмайди”, дейишади.

– Қотиллик қилиб қамалганлар жиноят дунёсида катта обрўга эга бўлади, – деганди суҳбатларимиздан бирида Абдували. – Унақалар маҳбуслар орасида алоҳида имтиёзлардан фойдаланишади. Қанча кўп одам ўлдирган бўлса, мавқеи шунча баланд бўлади. Ундан бўридан кўрққандек кўрқишади...

Аҳ-а! Демак, Маҳкамов ҳибсдан қочиб, қасос йўлига кирган. У мабодо қўлга тушса ҳам, албатта қўлга тушиши аниқ, қамоқда яна ҳам юқори мавқега эга бўлажагини билади. Отилиб кетмаса, албатта.

Агар...

Шу топда хаёлимда “Агар у Абдувалини ҳам ўлдирган бўлса-чи?” деган мудҳиш фикр пайдо бўлди. Кўнгил – душман. Унинг ҳали “хизмат сафариди”, ҳали “меҳнат таътилида” деб, ғойиб бўлганини яширишмаяптмикан? “Ҳуқуқ” журнали ходимининг

мастликда айтган гаплари таги пуч мишмиш, албатта. Чунки Абдувалининг Меҳри билан қочиб кетмаганлигини ўша пайтдаёқ яхши билардим. Бироқ... бундан анча йиллар олдин прокуратурада терговчи бўлиб ишлаган бир истеъдодли, ҳалол йигитнинг изсиз ғойиб бўлиб кетгани, отаси – таниқли олим ёлғиз ўғлининг доғида адои тамом бўлганини, ўша йигитнинг ҳанузгача на тириги, на ўлиги топилмаганидан хабардор бўлганим учун Абдували ҳақида шундай гумонга боргандим.

Фақат... фақат бир нарса кўнглимга таскин берарди. Унинг ишхонасида ҳам, уйида ҳам ҳеч қанақа таҳлика, хавотир белгисини сезмадим. Демак, Абдували улар билан хабарлашиб турган бўлиши мумкин. Акс ҳолда бу гап тарқалиб кетарди. Лекин унинг маъшуқаси билан қочганлиги ҳақидаги мишмиш қандай пайдо бўлган? Шунга бошим қотар, прокуратурадан, унга яқин бўлган журналист дўстлардан бирон аниқ гап билишга ҳарчанд уринмайин, ҳеч нарсага эришолмасдим.

Дарвоқе, шу орада Абдувалининг уйига яна бир неча марта кўнғироқ қилдим. Яна ўша – “У киши меҳнат таътилида, дам оляптилар” деган хотиржам жавобни эшитдим. Бу қанақа жумбоқ бўлди? Уни қандай қилиб ечиш мумкин?

Мана шу ўйлар таъсирида калаванинг учини Одил Маҳкамовдан излашга қарор қилдим. Меҳри воқеаси билан боғлиқ жиноят ишини ўрганиш чоғида унинг таржимаи ҳолини ҳам ёзиб олгандим. Ўшани такроран, синчиклаб ўрганишга киришдим.

“Одил Маҳкамов. 1972 йилда туғилган. Муқаддам судланмаган. Болалар уйида тарбияланган. Олим-

пия заҳиралари спорт мактаб-интернатида ўқиган. Афғонистонда ҳарбий хизматда бўлган. Армиядан қайтгач, автомашиналар таъмирлаш устахонасида ишлаган. Иқтисодиёт институтида сиртдан ўқиган. Уйланмаган. Кимё заводи ишчилар ётоқхонасида яшаган. Спортнинг бокс, каратэ турлари билан шуғулланган”. Жасур Муродов Одил Маҳкамов билан машинасини тузатиш чоғида танишади. Унга “Бир кишини “гум” қилиш керак, яхши ҳақ тўлайман” дейди. Маҳкамов рози бўлади”.

Кейинги тафсилотларнинг зарурати йўқ. Муҳими, Одил Маҳкамовнинг ҳаёт йўли аксар жиноятчиларникига айнан ўхшашлигида. Ота-онасиз ўсиш, болалар уйи, спорт мактаби, Афғонистон, қўл учидаги тиррикчилик... Уни қотилликка олиб борган йўл, муҳит менга яхши таниш.

Меҳрга тўймай, меҳрдан бегона ўсган, бунинг устига спортнинг шафқатсиз тури билан шуғулланган, Афғонда жанг қилиб, дийдаси қотган йигитнинг қонли жиноятдан ўзини тиёлмаганига ажабланганим йўқ.

Шунга қарамасдан доим ўйлайман: “Наҳотки, инсон муҳитнинг қуллигини енголмайди. Ахир, парвардигор ҳар бир одам лойига, қонига эзгулик уруғини кўшиб қорган-ку!.. Шундай... Лекин... Қаердадир ўқигандим: “Ҳар қандай жиноятчи жиноятга қўл ураётганида ўзини ҳақ деб ҳисобларкан. Шу билан ноҳақликка қарши курашаяпман” деб ўйларкан.

Бойни ўлдириб, молини талаган ўғри “Мен ўзимнинг, ўзимга ўхшаганларнинг ҳалол насибасини қайтариб оляпман” деркан. Бемаънилик эмасми бу? Адолат, ҳақиқатнинг ҳамма учун бир хил мезонлари

бор-ку! Лекин, афсуски, бу мезонларни ҳамма бир хилда “тўғри” деб қабул қилмайди. Нега шундай? Чунки агар ҳамма ҳақиқат ва адолат мезонларига бирдек амал қилса, дунёда бою камбағал, ўғриу тўғри деган бўлинишлар бўлмасди, балки. Дунёнинг нотекислиги, кемтиклиги шунда бўлса керак...”

Меҳри билан суҳбатларимиз баробарида лоақал бирор марта Одил ҳақида гап очилмаганини афсус билан хотирамга келтирдим. Нега эсламаганмиз уни? Меҳрининг кўнглини оғритгим, дардини янгилагим келмагани учунми? Ўшанда суд чоғида темир панжара ортида ҳам Одил томонга қарамаганини эслайман.

Ҳолбуки, Одил дафъатан қараган киши нигоҳини узолмай қоладиган даража кўркем, хушбичим ва хушқомат йигит эди. Гавдаси спортчиларга хос тик ва таранг, мушти гурзидек. Пешонаси дўнг, малла сочлари тиғиз ва тикка. Юзлари оқ-қизил ва серсоқол. Мен уни биринчи кўрганимдаёқ “Онасимни ё отасимни бошқа миллатдан бўлса керак, шу боис мана шунақа паҳлавон келбатли туғилган” деб ўйладим. Кейин савол-жавоблар пайтида маълум бўлдики, ота-онаси Баркут туманидаги тоғли Барлос қишлоғидан экан. Улар чўпонлик қилишган. Қишда кўчки остида қолиб, ҳалок бўлишганидан кейин ёлғиз ўғил болалар уйига топширилган.

Демак, Одилнинг қорувли гавдаси тоғлик экани билан боғлиқ. Қолган қусурлари эса кейинги тарбиянинг нокомиллигидан...

Одил эса ўшанда Меҳрига ўқтин-ўқтин қараб кўяр, кейин негадир бошини чайқаб-чайқаб, чуқур “ух” тортарди. Эҳтимол бунинг маъноси: “Шундай аёлни

жувонмарг қилдим-а” дегани бўлса керак. Шу билан биргаликда уни Мехрига маҳлиё бўлиб, ҳавас ҳамда иштиёқ кўзи билан қараётир, дейиш кулгили бўлар эди. Суд чоғида ҳою ҳавасга бало борми? Янаям ким билади, дейсиз?..

Хўш, энди нима қилсам, Одил Маҳкамовнинг кейинги тақдири ҳақида қаердан, кимдан суриштирсам экан? Абдували йўқ. Прокуратурадан бирон маълумот олишнинг иложи бўлмаётир. Ички ишлар вазирлигининг ахлоқ тузатиш муассасалари бошқармасидагилар ёрдам қилишармикан? Ҳарқалай, бир уриниб кўриш керак...

Хизматхонадаги телефонлар китобидан керакли рақамни топиб, телефон гўшагига қўл узатаётганимда телефон жиринглади. Олдим. Мехри экан. Суюндим.

– Жўнаб кетмабсиз-да, – дедим “яхши қилибсиз” деган оҳангда.

– Қўйишмаяпти-ку!

– Ие, нега қўйишмаяпти? Ким қўймайди?

– Прокуратура.

– Нима учун?

– Суд бўлар экан. Ўшанда қатнашар эмишман.

– Суд? Кимнинг устидан? Сиз нега қатнашар экансиз?

– Гувоҳ тариқасида.

– Қанақа суд? Қачон?

– Яқинда... Хукм аканинг ҳақиқий қотиллари устидан.

– Нима?.. Ким экан ўшалар?..

– Телефонда... ноқулай. Вақтингиз бўлса, хиёбонга чиқинг. Ўша ерда гаплашамиз.

– Ҳозирми?

– Ҳа.

– Бўпти! Беш дақиқадан сўнг ўша ерда бўламан.

Хиёбонга бамисоли қуш бўлиб учиб бордим. Меҳри таниш арғувон пойида турар ва ёлғиз эмасди. Ёнида мен бугун исмини илк бора тилга олган, ўша биринчи суд чоғида йигирма йилга кесилган, кейинроқ Абдували “қамокдан қочибди” деган йигит – Одил Маҳкамов турарди.

Мен ҳайратдан суратдек қотдим. Ҳолатимни Меҳри ҳам, Одил Маҳкамов ҳам сизди.

– Кўрқманг, қуролим йўқ! – деди йигит ҳазил оҳангида ва гурзидек муштини ёзиб, қўлини узатди: – Ассалому алайкум!

Мен унинг саломига алик олишни ҳам, олмасликни ҳам билмай, иккиланиб қолдим. Нажот излаб, Меҳрига қарадим. У кулиб турарди. Мен йигит билан қўл олишдим.

– Одилжонни илгари бир марта кўргансиз, шундай эмасми? – деб сўради у.

– Ҳа, лекин...

– Мутлақо бошқа бир ҳолатда, – деди йигит. Шунда мен унинг чехраси, қадду қоматига бир қур разм солиб чиқдим. Боя Меҳрининг ишораси ила қўл бериб кўришган бўлсам-да, аввалдан мавжуд таассурот таъсиридан қутулмаганим учун атай бир қадар киноя билан аниқлик киритдим:

– Судда! Ўртамизда темир панжара ҳам бор эди.

– Хотирангиз кучли экан, – деди йигит киноямга эътибор қилмай.

– Унақа манзара, ҳолат хотирадан ўчмайди, – дедим мен жиддий оҳангда. Меҳри менинг ҳолатимни

тушунди шекилли, ўртадаги англашилмовчиликка тезроқ барҳам бериш учун яна бир фавқулодда гапни айтди:

– Ҳозир бу ерга Абдували ака келади!

– Абдували! У топилдими?! – деб юбордим ҳайрат билан.

– Топилди, топилди, – деди Меҳри менга қараб тинчлантирувчи оҳангда. У киши кеча Одилжон билан бирга хориждан қайтиб келишган.

– Хориждан... Одилжон билан? – менинг ҳайратим сира тугамас, зеро, кўраётган ва эшитаётган нарсаларим бир-биридан фавқулодда, таажжубланарли эди.

– Кейин биз Одилжон билан бирга қайнотамнинг ҳузурларига бордик. Ўғлимни бобосининг ёнида қолдирдим. – деди Меҳри ҳайратим устига ҳайрат қўшиб. Кейин узоқдан кимгадир кўзи тушиб, гапини қисқа қилди:

– Яхшиси, воқеаларнинг тафсилотини сизга Абдували аканинг ўзлари айтиб бергани маъқул, – деди Одил Маҳкамов. – Ана келяптилар.

Хиёбонга киравериш томонда Абдували кўринди. Мен кўзларимга ишонмай, унинг истиқболи сари юрдим. Кучоқлашиб кўришдик.

– Унақамас-да, – дедим ҳазиломуз гина билан. – Яширишниям ҳаддан ошириб юбординг-ку!

– Узр, оғайни, шароит шунга мажбур этди, – деди Абдували. Унинг Меҳри ва Одил Маҳкамов томонга қараб, шунчаки “Қалайсизлар?” деб қўйганидан бугун, бундан олдин ҳам учрашганларини сездим.

– Қани, гапир энди, ўзиям йўқолиб кетдинг-е, – дедим Абдувалига.

– Майли, майли, ҳаммасини айтиб бераман. Аммо

ҳозир бир иш қилсак-чи? Тўртталамиз ўтириб, бир пиёла чой ичсак. Нима дейсизлар?

– Майли, – дедим мен. Хаёлимга “Ғоят ғаройиб давра: терговчи, айбланувчи, жабрланувчи ва журналист” деган ҳазил фикр келди. Тилимга чиқармадим. Меҳри ранжимасин, дедим.

Хиёбон адоғидаги “Нурафшон” қаҳвахонасига кирдик. Анча суҳбатлашдик. Суҳбат асносида мен айрим нарсаларни тушунгандек бўлдим-у, барибир кўп савол туғилди. Буни сезган Абдували:

– Дўстим, ҳозир ҳар қанча муфассал ҳикоя қилмайлик, сенда савол устига савол туғилаверади. Яхши-си... индин бошланадиган судда қатнашсанг, ҳаммасини яхшилаб тушуниб оласан ва ҳикояни ёзишинг ҳам осонлашади. Келишдикми?

Ичим нечоғлик қизиётган, воқеларни ипидан игнасигача билишга қизиқиб, сабрим чидамаётган бўлишига қарамасдан, кўнишдан бошқа чорам йўқ эди. Чунки ҳозир воқеагўйлик мавриди эмаслигини англаб турардим. Қаҳвахонада майин, дилни орзиқтирувчи куй янграр, Одил Маҳкамов қаршимга ўтириб олиб, иштаҳа билан овқатланар, ўқтин-ўқтин Меҳрига қараб кўяр, бироқ бу қараши ҳув ўша суддаги қарашидан кескин фарқ қилар, бу қарашда нафис бир авайлаш бор эди.

Ифодали қилиб айтганда, улкан гавдали, паҳлавон келбатли бу йигит ёнидаги нозик вужудли моҳитобон аёлни нигоҳлари билан майин сийпалаётгандек туюлар, энг қизиғи, Меҳри ҳам унга тез-тез нигоҳ ташлар, гоҳ-гоҳида нигоҳлари тўқнашиб қолиб, икковлари ҳам “дув” қизариб кетишарди. Бундан ҳам қизиғи, ҳайратлиси Абдували ана шу манзарани ал-

ланечук қониқиш баробаридаги ҳавас билан кузатиб ўтирар, бот-бот “Қани олинглар, тортинманглар” дея кўяр, ўзи эса енгил тортинар, ора-орада нигоҳини қай бир нуқтага қадаб, қисқа-қисқа ўйларга толар, афтидан шу ерда ҳам индин бўладиган судга фикран ҳозирлик кўриб ўтирарди.

Мен эсам дастурхон устида ҳам чувалган ўйларимни йиғолмай, паришон ўтирардим. Ҳарқалай, хаёлимда бир фикр аниқ-равшан айланарди: “Демак, Одил Маҳкамов оқланади. У гуноҳсиз. Бунинг устига у Меҳрини севади. Меҳри-чи? Наҳотки, у ҳам севса...”

СУД

– Ўрнингиздан туринг, суд келяпти!..

Зал оёққа қалқди. Темир панжара ортида ўтирган етти чоғли одам ўрнидан кўзғалди. Уларнинг аксарияти ёш йигитлар, бири аёл, икки нафари ўрта ёшли кишилар эди.

Прокурор вакили айбномани ўқишга киришди. Абдували унинг ёнидан жой олган, улардан сал берида, залнинг биринчи қаторида Меҳри ўтирарди. Ундан ташқари залда мен бир неча таниш журналистларни ва аввалги судда қатнашган кишиларни кўрдим. Улардан бири бошига оқ рўмол ўраган ёшроқ жувон – Жасурнинг хотини, унинг ёнида Ҳукмнинг отаси ва бир неча қариндошлари. Одил Маҳкамовни ташқарида учратгандим. Уни кейинроқ чақиришган.

Айбномани тинглаш асносида гоҳ ўзимга таниш, гоҳ тахмин қилиб кўз олдимга келтирган манзараларни ва гоҳида умуман хаёлимга келмаган чигал ва мудҳиш воқеалар кўз ўнгимда бирма-бир жонла-

на бошлади... Турли мамлакатларда “Уста” лақабли, Нўён Афандиев, Муфлис Нақиб ҳожи ўғли деган бир неча номлар остида иш кўрган, асли исми Зулун, отасининг исми Саман бўлган бу одам биринчи марта ўғирлиги ва безорилиги учун судланиб, икки йил қамоқда ўтирган. Ўтган асрнинг саксонинчи йилларида қамоқдан чиқиб келиб, “Табиб” деган бир ширкат тузади. Ширкат доривор гиёҳлар, мўмиё савдоси ниқоби остида гиёҳванд моддалар олди-сотдиси билан шуғулланади.

Асли чаласавод. Еттинчи синфни тугатиб, мактабни ташлаб кетган. Лекин ниҳоят айёр, шафқатсиз. Ширкат атрофига бекорчи, нотайин ўсмирларни тўплаб, уларни ўз жиний фаолиятига жалб этган. Тўқсонинчи йиллардан бошлаб гиёҳванд моддаларни хорижий мамлакатларга катта миқдорларда жўната бошлайди. Бунда турмуши ночор аёллар, ҳатто болалар хизматидан фойдаланади. Улардан кўпларининг қамалиб кетишига сабаб бўлади. Бироқ “Табиб” ширкати расман бошқа кишининг номида бўлгани сабабли ўзи ҳеч жойда кўринмас ва ҳамиша сувдан қуруқ чиқиб кетар эди. Ҳолбуки, ҳуқуқ идоралари тўқсонинчи йиллар бошидаёқ унинг изидан тушишган. “Уста” асосан хорижда яшагани боис унга бирон-бир айб қўйиш қийин бўлган. Айни пайтда у доим маъмурий идоралар ходимлари билан яқинлашишга, уларни сотиб олиб, эркин ҳаракат қилишга уринган...

Кейинги йилларда “Уста” ўз “фаолияти”ни яна ҳам кенгайтириб, фоҳишафурушлик, қурол-яроғ савдоларига аралашган. Афғонистон, Чеченистонда бўлган. Сохта паспортлар ёрдамида бир неча мамлакат фуқароси сифатида иш кўрган...

Айбнома узоқ ўқилди. “Уста” ва шериклари қилган ишлар олдида Ғарбнинг энг даҳшатли жангари киноси ҳам ип эшолмасди. “Меҳри воқеаси” ушбу жиноят ишида кичик бир лавҳа эди. Гарчанд кейинроқ айбланувчилар ва гувоҳлар кўргазмалари асосида ўша мудҳиш, қонли жиноятнинг муфассал ва мукамал манзараси равшан намоён бўлди. Алқисса...

Ҳукм ва Абдували “Уста” билан талабаликларининг охириги йилида, ётоқхонада танишадилар. Ўша пайтлар бу “ёш тадбиркор” талабалар ўртасида ўзининг “беқиёс саҳовати” ила ном қозонган, айниқса, бўлажак ҳуқуқшуносларни, журналистларни тез-тез қуюқ зиёфат қилиб, улар орасидан имкон қадар кўпроқ дўстлар орттиришга уринган. Бу унинг узоқни кўзлаган мақсадларига хизмат қилиши лозим бўлган, албатта. Дарвоқе, судда унинг “Уста” лақаби қандай пайдо бўлгани ҳам ойдинлашди. Биринчи марта қамалгунга қадар у автомашиналарни таъмирлаш устахонасида ишлаган. Аввал шогирд бўлган. Кейинроқ мустақил ишлаб, “кўли гул уста” сифатида ном қозонган. Қамоқдан чиқиб келиб, “Табиб” ширкати юргизиш баробарида бойиб, ўша ўзи бир пайтлар ишлаган устахонани ҳам шерикларидан бирининг номига сотиб олган. Одил Маҳкамов айнан ўша устахонада ишлаган.

– Мен устахонада тинчгина ишлаб юргандим, – дея ҳикоя қилди судда Одил. – Бир куни бошлиғимиз “Сени катта раҳбаримиз ёқтириб қолибди, ўзига ёрдамчиликка сўраяпти. Ҳозир ҳузурига суҳбатга борсан. Яна таклифини рад этиб юрмагин” деди. Ўшанда мен Самановни умримда биринчи марта кўрдим. У менга “Сен етим ўсган экансан, бошингни силаб,

одам қилмоқчиман” деди. Кейин айтдики, “Номига устахонада ҳисобда турасан, лекин асосан менинг топшириқларимни бажарасан”. Мен рад этдим. Чунки табиатимга кўра, бировга хизматкор бўлишни ёқтирмасдим. “Оддий бўлса ҳам, устачилик қилиб юрганим маъқул” дедим. “Уста” аччиқланди. “Майли, сени шоширмайман, ўйлаб кўр” деди. Худди ўша кунларда устахонага машина тузаттириш учун келган Жасур ака билан танишдим. У киши “Сен яхши йигит экансан, энди машинани фақат ўзингга тузаттираман” деди. Шу тахлит тез-тез келадиған, баъзида машинасини бир-икки кун ташлаб ҳам кетадиған бўлди.

Бу кунларда мен машинани созлаб, ювиб-тараб, гоҳ-гоҳида ҳайдаб ҳам юрардим. Бир куни кечқурун у кишининг машинасини созлаб, уйига элтиб бермоқчи бўлиб турганимда бошлиғимиз “Бир-икки соатлик иш бор, машинада хизмат қилиб юборасан” деди. Мен бировнинг машинасида хизматга боролмаслигимни айтдим. Шунда бошлиғимиз “Жасур ака доимий мижозимиз, агар билиб қолиб, хафа бўлса, ўзим гаплашаман” деди. Кейин машинага уч киши келиб ўтирди. Мен уларни илгари кўрмаганман. Бири малласоч, бошқа миллатга мансуб одам эди. Гапидан бошқа шаҳардан келганини билдим. Улар аввал “Ресторанга ҳайда!” дейишди. Ярим кечагача, ресторан ёпилгунча ўтиришди. Сўнгра тунги диско-текалардан бирига боришди. Соат иккиларда у ердан чиқиб, маҳаллалардан бирининг манзилини айтишди ва ўша ёққа ҳайдашимни буюришди...

Судья Одилдан “Улар ҳовлиларнинг биридан қоп кўтариб чиқишди ва машинанинг юкхонасига солиб,

шаҳарлараро автобус бекатига ҳайдашни буюришди” дедингиз. Қопда нима борлигига, умуман уларнинг бу ҳовлига нима учун, қандай қилиб кирганига қизиқмадингизми?” деб сўради.

– Қизиқмаганман. Бизнес ишлари билан юришгандир, деб ўйладим. Ҳовлига қандай кирганларига эътибор бермаганман. Кун бўйи ишлаб толиққан эдим. Мудраб қолибман. Кейин сўрадим. “Тинчликми, нима олиб чиқдинглар?” дедим. Улар “Ишинг бўлмасин, сенга алоқаси йўқ” дейишди.

Очиғи... мен улар ўша ҳовлидан бирон ўғринча молни олиб, бошқа шаҳарга жўнаб кетишяпти, деб ўйлаганман. Автобус шоҳбекати дарё соҳилига яқин ерда жойлашган. Қопдаги жасад эканини, уни дарёга ташлашганини кейин қамоққа олинганидан сўнг билдим.

– Тергов чоғида шу гапларни айтдингизми?

– Айтдим. Лекин ўшанда гапимга ишонишмади. Кесилиб кетдим.

– Ҳозир айбланаётган кишилар орасида ўша одамлар борми?

– Ҳа, – деди Одил ва панжара ортидагилардан икки кишини кўрсатди.

– Қамоқдан нега қочдингиз?

– Ҳаётимга икки марта суиқасд қилишди. Мени қамоқда ўлдириб юбормоқчи эканликларини билганимдан сўнг қочишга мажбур бўлдим. Кейин яна қайтиб келиб, таслим бўлмоқчи эдим. Бу ҳақда Абдували акага айтдим. У кишидан менга нисбатан қидирув тўхтатилганини, жиноят иши қайтадан тергов қилинаётганини айтганидан сўнг паспортимни олиб, хорижга кетдим.

– Нима мақсадда?

– Дам олгани.

– Бўпти: Ўтиришингиз мумкин, – деди судья.

Одил биринчи қаторга, Меҳрининг ёнига бориб ўтирди...

Одилнинг сўзлари менда кейинги пайтда пайдо бўлган айрим саволлар жавобини ойдинлаштирди. Аини пайтда янги саволлар туғилди. Майли, бу ҳақда кейин. Шундай қилиб...

Салкам бир ой давом этган суднинг бутун тафсилотларини сўзласам, бир китобга сиғмайди. Бинобарин, сўзни мухтасар қилиб, унинг якуни ҳақида тўхталаман.

Судда “Уста”нинг қамоққа олиш арафасида ўлганлиги айтилди. Одил кўрсатган икки киши Ҳукмнинг қотили аслида бошқа шаҳардан олиб келинган одам бўлганини, Меҳри ижарада яшаган хонадон соҳибасини ҳам, Жасурни ҳам ўша ўлдирганини айтишди. “Биз фақат унга ёрдам бергандик, холос” дейишди улар.

– Кейин “Уста”нинг буйруғига биноан сизлар уни ўлдиргансизлар, шунақами? – деб савол берди тўсатдан Абдували.

– Йўқ. У Истанбул шаҳрида номаълум кишилар томонидан ўлдириб кетилган. Бунга бизнинг алоқамиз йўқ, – деди улардан бири. – Туркия полицияси унинг қотилларини тополмаган.

– Чунки сизлар бу пайтда қочиб улгургансиз, – деди яна Абдували. Кейин залга қараб изоҳ берди:

– Ушбу қотиллик юзасидан Туркия жиноят қидирув полицияси терговни ҳали давом эттирмоқда. Тез орада аниқлик киритилади.

Шунингдек, “Уста”нинг ўлими сири ҳам ўша тергов якунида аён бўлади...

Суд тугади. “Уста”нинг шериклари ва гумашталари узоқ муддатли қамоқ жазоларига ҳукм қилинди. Одил Маҳкамов оқланди. У суд залини тарк этаркан, Абдували билан кучоқлашиб, хайрлашди.

– Қиёматлик акам бўлдингиз, – деди у. – Бир умр қарздорман сиздан.

Сўнгра у қадди букилган қайнотасининг қўлтиғидан суяб ташқарига чиқаётган Меҳрининг ёнига келди. Икковлашиб отахонни бекат сари етаклаб кетишди. Ўша куни Одил, Меҳри ва Абдували билан қаҳвахонада суҳбатлашганимизда Меҳри Одил билан қайнотаси хузурига борганларини, ўғилчасини ўша ерда қолдирганини айтган эди. Ўшанда мен жабрдийда, жафокаш отахоннинг ҳолатини тасаввур қилишга урингандим. Энди ҳаммаси аён бўлганди. Аммо...

Мен ҳозир уларни тўхтатиб, саволга тутиш ўнғайсизлигини билардим. Шу боис Абдувалини кутиб турдим. Бироздан сўнг у чиқиб келди.

– Бирон жойга кириб, бир пиёла чой ичамиз, – деди у.

– Майли, – дедим ва уни Матбуотчилар уйи ёнидаги қаҳвахонага бошладим.

ХУЛОСАМИ Ё МУҚАДДИМА

– Биладан, сен мандан хафасан, – деди Абдували аччиқ дамланган кўк чойни хузур қилиб шимирар экан. Ҳарқалай энди ҳақиқат ва адолатни юзага чиқариш учун анча-мунча елиб-югурганимни билиб

олганингдан сўнг тўғри тушуниб, бир қошиқ қонимдан ўтарсан, деган умиддаман.

– Майли, бир қошиқ қонингдан кечдим. Лекин наҳотки шу қадар маҳфий тарзда иш олиб бориш керак бўлганлиги ақлимга сиғмайди.

– Керак эди, дўстим. Ўша ўзинг билган “Уста”нинг ҳамма жойда айғоқчилари бўлган. Шу боис тез ва ўта яширин тарзда иш олиб боришга тўғри келди.

– Барибир “Уста”ни қўлга ололмабсан-да? Ёки унинг тириклай қўлга тушиши сенга ҳам унчалик зарур эмасмиди?

Абдували менга кулимсираб қаради:

– Сен мабодо мени ҳам “Уста”га тобе одамлар рўйхатига киритиб қўйганинг йўқми?

– Ошна эдиларинг-ку!

– Бу хизмат зарурати эди. Дарвоқе, нега сен “Уста”нинг ўлими тафсилотлари ҳақида батафсил сўрамаяпсан? Ё унинг чиндан ҳам ўз ажали билан ўлганига ишондингми?

– Шунақа дейишди-ку

– Бу ҳали дастлабки маълумотлар. Аслида у ўлдирилган бўлиши ҳам мумкин. Тиббий экспертиза хулосасига кўра “Ўтқир юрак етишмовчилиги” деб ташхис қўйилган. Бироқ, ҳозир шунақа заҳарлар борки... Шу боис биз унинг мурдасини эксгумация қилиш ва такрорий текшириш ўтказиш ҳақида сўров юборганмиз.

– Мени “Уста”дан ҳам кўпроқ ёлланма қотилнинг ўлдирилиши воқеаси кўпроқ қизиқтирди. Ким ўлдирган уни? Агар... сен судда айтганингдек, “Уста”нинг буйруғига кўра ўлдирилган бўлса, анови иккалови нега тирик қолган?

– “Уста” изларни йўқотиш учун Хукм ва Жасурнинг ўлимига алоқадор кишиларни бирин-кетин йўқота бошлаган. Бунинг сабаби, мен ўша жиноят ишини қайта текширишни бошлаганимни у билиб қолган. Одилни ҳам қамоқда ўлдиришга уринишган-у, бунинг уддасидан чиқишолмаган. У қочиб кетган. Бу пайтда мен унинг гуноҳсизлигини исботлаб улгургандим.

– Одилга хорижга “дам олиш”га боришини ҳам сен маслаҳат берган экансан-да?

– Ҳа, бу пайтда интерпол “Уста” иши бўйича тергов олиб бораётган эди. Одил ўша ерда гувоҳ тариқасида керак бўлганди.

– Тушунарли. Демак, Меҳри ҳам?

– Ҳа.

– Қизиқ. Унда... Меҳри қандай қилиб “Уста”нинг қўлига тушиб қолган?

– Аэропортда интерпол ходимларини чалғитиб, илиб кетишган. Кейин Европадаги бир неча давлатларга юбориб, яширишмоқчи бўлишган. Бу орада “Уста” ўлган. Меҳри бу ёққа қайтган. Унинг кўргазмалари шу ерда олинди.

– Одил-чи?

– Одил ўша ерда “Уста” ва бошқа жиноятчи шериклари билан юзлаштирилиши керак эди. Тегишли тергов ҳаракатлари ниҳоясига етгач, у мен билан бирга қайтиб келди.

– Асосий ёлланма қотилнинг ўлдирилиши билан боғлиқ воқеа аниқланмай қолибди-да, хуллас?

– Вақти келса, аниқланади. Янаям ким билади дейсан. Ит ўлимини топган ўша кимсанинг қотилини излаб ўтиришнинг ҳожати бормикан? Мен ўз тахмин ва хулосаларимни у ёқда ҳам, бу ерда ҳам айтдим. Энг

муҳими, бегуноҳ одамлар оқланиб, ҳақиқий айбдорлар жазосини олди. Энди буни бемалол мақола ёки ҳикоя қилиб ёзсанг бўлади.

– Майли, энди ёзсам бўлар. Лекин бунинг учун Меҳри ва Одил билан яна бир марта батафсил суҳбатлашишим керак

– Суҳбатлаш. Дарвоқе, улар турмуш қуришса керак. Бир-бирларини яхши кўришади. Сездингми?

– Ҳа. Лекин, Абдували, ростини айт, сен ҳам Меҳрини ёқтириб қолган эдинг, шундай эмасми?

– Ўзинг-чи, ўзинг? Ўзинг ҳам унга бефарқ эмасдинг. Биз, эркаклар чиройли аёлни кўрганда оғзимизнинг суви қочади. Бу ҳаммамизга хос касаллик. Қўявер, ўтган ишга саловат, дейдилар. Энди дўстим, мен борай. Иш кўп. Хайр!

Абдували кетди. Мен яна анча ўтирдим. Бўлиб ўтган барча воқеаларни, суд тафсилотларини хаёлдан ўтказиб, ёзилажак мақолани миямда режалаштиришга уриндим. Шу чоғ қўлида икки шиша пиво кўтариб мен томон келаётган ширакайф Хондамир Бакирга кўзим тушди. Боя уни суд залида кўргандек бўлувдим.

– Салом, ошна! – деди у пивони стол устига кўйиб, менга қўл узатар экан. – Қалайсиз? Ўтирсам майлими?

– Келинг, – дедим бўш ўриндиқлардан бирига имо қилиб. – Сиз ҳам судда қатнашдингиз-а?

– Ҳа, – деди у бир амаллаб стол ёнига ўрнашиб олгач, шишадаги пивони пиёлаларга қуяр экан. – Қатнашдим. Ғирт бемаъ依лик! Абдували ошнангиз тўқиган сафсата! Адолат яна оёқости қилинди. Ҳуқуқ ҳимоячилари яна бир карра ўз ношудликларини, саводсизликларини намойиш этишди!

– Нега энди? Нима учун?

– Шунинг учунки, бу суд ҳам прокуратуранинг айрим нопок ходимлари томонидан олдиндан тайёрланган сценарий асосида ўтди. Судья саводсиз бир қўғирчоқ. Ўша порахўрларга шерик.

– Сиз ўйлаб гапиряпсизми, биродар? Тунов куни Абдувалини Меҳри билан қочиб кетди, деган бўлмағур гапни айтгандингиз...

– Ҳа, шунақа дегандим. Аммо, бу Абдували ошнангиз мен ўйлагандан кўра ҳам айёрроқ экан. Меҳри ва Одил Маҳкамов ёрдамида Зулун Самановни ўлдиртириб, уларни ва бир йўла ўзини оқлаб олди. Самановнинг лақма гумашталарини суд қилиб, масалани ана шунақа тарзда яқунлади. Шу тахлит у олган миллион-миллион пораларини, ўзининг гиёҳванд моддалар савдосидаги иштироки ва бошқа жиноятларини Зулун Самановга қўшиб, кўмиб юборди...

Хондамир Бакир айтаётган гаплар шу қадар даҳшатли эдики, мен беихтиёр атрофга аланглаб, овозимни пасайтириб сўрадим:

– Сиз буни қандай исботлайсиз?

– Вақти келса, исботланади. Ҳозир мен тўлалигича коррупциялашган улкан жазо машинасига қарши ожизман. Лекин менинг кучим – ҳақиқатни билишимда.

– Қанақа экан ўша ҳақиқат? Билсак бўладими?

– Майли. Сизга айтаман. Ўша Абдували деган терговчи ошнангиз, аслида “Уста” деб аталмиш Зулун Самановнинг гумаштаси бўлган. Унинг пулига ўсиб-улғайган, прокуратурага ишга жойлашган. Мудом унинг хизматида бўлиб, айбларини яшириб, ҳатто шерикчилик қилиб келган.

– Хўп... лекин бу гапларнинг Меҳри воқеасига қанақа дахли бор?

– Э-э, содда қаламкаш дўстим! Меҳри Абдувалининг энг асосий шериги-ку! Абдували у билан қизлик чоғидан юрган. Айбини яшириш учун шогирди Хукмга олиб берган. Кейин Хукм унга қарши чиққач, қаматтирган, ўлдиртирган. Кейин Зулун Самановга кўшган... Унинг Заркентдаги шоҳона қасрини қўлга киритиш учун. Саманов ўша муҳташам чорбоғни, хориждаги сармоясининг анча қисмини Меҳрининг номига расмийлаштириб бергач, уни ҳам ўлдиртириб юборган. Абдували ана шунақа даҳшатли махлуқ. Меҳри – унинг шериги. Тушундингизми?

– Одил Маҳкамов-чи?

– У бола бир адашган, сўқир бола. У – Абдувалининг қуроли! Абдували айнан унинг қўли билан аввал Хукмни, кейин қамоқдан қочириб, Жасурни, ундан сўнг Зулун Самановни ўлдиртирган. Мана энди оқлаб, Меҳрига уйлантиради ва униям истаган пайтда йўқ қилиб юборади.

– Гапларингиз хаёлий бир детектив кинога ўхшайди. Фантастика... мистика...

– Ҳар қанақа фантастика ҳам, мистика ҳам азиз дўстим, ҳаётдаги реал воқеалар асосида пайдо бўлади. Элликдан зиёд аёлни ўлдирган Чикатилло ёки Англиядаги қонхўр Жек қилган ишлар ҳам билмаган одам учун фантастика бўлиб туюлади...

– Менимча, сиз шу ҳақда бирон бадий асар ёзаётганга ўхшайсиз. Шундай эмасми?

– Шундай.

– Ўша асарингизда муболаға ҳаддан ортиқ кўпайиб кетмаяптимикиан? Шу ҳақда бир ўйлаб кўринг.

– Нимасини ўйлайман. Бунинг ўйлайдиган жойи

йўқ. Ё ростини, ҳақиқатни ёзишим керак, ёки сизга ўхшаб Абдували айтган чўпчакларга ишониб, “Суд залидан” рукни остида “Адолат қарор топди” қаби-лидаги юзаки, буюртма мақола битиб, виждоним-ни алдаб, ўзимни овутиб юришим керак. Иккиси-дан бири. Мен... ҳарқанча оғир, мураккаб бўлмасин, тўғри йўлни танлаганман. Сиз эса... сиз ва сизга ўх-шаганлар Абдувалиларнинг ноғорасига ўйнаб юра-верасизлар!..

Хондамир Бакир ҳар иккала шишадаги пивони ичиб тугатгач, кайфи буткул ошиб қолди. Яна ни-малардир деб ғўлдиради. Мудради. Шу боис у билан баҳслашиб ўтирмадим. Бир муддат унинг қизариб, бўғриқиб кетган юзига қараб турдим-да, хайр-хўш-ни ҳам насия қилиб, қаҳвахонадан чиқиб кетдим. Кеч тушиб, теварак-атроф қоронғилашган. Ҳаво анча со-вуқ. Хиёбон орқали автобус бекатига қараб юрдим. Йўлкадаги заъфарон хазонларни бир-бир босиб, одимлар эканман: “Хондамир Бакир мастлик билан айтган гапларни хаёлимдан чиқариб ташлашим ке-рак, акс ҳолда Меҳри ҳақидаги мақоламни ҳеч қачон ёза олмайман ва... бу воқеа ҳаливери тугамайди” деб ўйлаб борар эдим.

АКА-УКАЛАР

Ҳикоя

Шаҳарга ғуборли куз оқшоми чўкди. Диққинафас уйчада хаёл суриб ўтирган Ғайратнинг кўнгли ғаш бўла бошлади. Ҳар куни аҳвол шу: қоронғи тушди дегунча унинг ҳам ичи хуфтон бўлади. Бугун усти-га-устак қорни ўлгудай оч, курагининг таги куйган-дек ачишяпти. Акасидан бўлса дарак йўқ. Ким била-

ди, соат нечада келади. Эрталаб “кечкиларда дарсим бор” деяётган эди. Ғайратнинг бўлса ичи гумуриб бо-
раяпти.

Ошхонага чиқиб, дастурхондан бирон бурда нон олиб ейин деса, янгаси жеркиб беради. Бир гал шундай қилганида: “Нега иштаҳангизни бўғасиз. Ҳадемай овқат сузамиз-ку” дея уришган. Бу қуриб кетгур “ҳадемай” эса акаси Шухратнинг ишдан қайтишига боғлиқ. Баъзи кунларда Шухрат кеч келиб, “мен овқатландим, ўзларинг еяверинглар” деганида, Ғайратнинг алами олти бўлиб кетади. Овқат еб, нафси ором олгач, ўзининг бу аянчли аҳволига гоҳ кулгиси, гоҳ хўрлиги келади.

Бир қарашда ростданам кулгили. Овқатланиш ҳам шунча хуноб бўлишга арзигулик гапми? Бир соат олдин бўлмаса, бир соат кейин-да. Кишининг эсига келмайди-ку! О, қанийди Ғайрат ҳам шундай қила олса. Отаси ўлиб, уйда ёлғиз бўлиб қолгач, уззу-кун очдан оч юриб, фақат чой-нон билан тамадди қилавериб, ошқозонини ишдан чиқаргандан кейин, иссиқ овқатга суяниб қолди. Фикру зикри овқат. Салгина оч қолса, қорни тилиниб кетгандек бўлаверади.

Врач: “Ёшсан, вақтида овқатланиб юрсанг, асабийлашмасанг тез тузаласан, кўрмагандек бўлиб кетасан” деди. Лекин Ғайрат у айтгандай қилолма-япти-да. Эҳтимол, кўнгли тўқ бўлса, очликдан унчалик жиғибийрони чиқмасди. Қайтага оч қолиш асабни мустаҳкамлармиш-у. Лекин Ғайрат сираям хотиржам бўла олмайди. Яккаю ягона туғишгани билан тил топишолмаётган кишининг қаёқдан кўнгли тўқ бўлсин. Ғайрат доимо акаси уни тушунмаётганлигини ўйлаганда, хўрлиги келиб, кўзида ёш ғилтилларди. Ҳозир ҳам у қуйилиб келган ёшни қайтар-

моқчи бўлгандек бошини юқорига кўтариб, қоронғи шифтга тикилди. “Култ” этиб ютинди. Илгари, ҳали қишлоқда, тоғасиникида юрганида бунчалик эзилмасди. Кўнгли чўккан кезларда “шаҳарда акам бор” дея ўзини юпатарди. Энди-чи, энди нима деб ўзига тасалли беради?..

– Яхши ўйлаб кўрмадинг, жиян, – деди тоғаси қовоғини уйиб, Ғайрат шаҳарга отланган куни. – Янаям ўзинг биласанку-я!.. Бола эмассан энди. Сенга ақл ўргатишнинг ўзи нотўғри. Аммо... киши насибасини киндик қони тўкилган жойдан излайди. Иннайкейин, чол-кампирнинг арвоҳи ҳали чирқиллаб юрган хонадонда чироқ ёниши керак. Одам фарзандини “ўлсам чироғимни ёқади” деган умид билан катта қилади.

Ўқиш бўлса қочмас, ахир. Шопирлар курсига кир. Уч ойда битириб, правали бўласан. Совхозга келган янги машиналардан бирини олиб берардим...

Тоғаси учун дунёдаги энг яхши касб – шофёрлик. Ўзику эсини таниганидан бери машина ҳайдаб, эгни дурустроқ костюмга ёлчимайди. Яна бошқаларни гаранг қилишига бало борми? Шофёрлик ҳам касбми? Кўрган кўзгаям, эшитган қулоққаям кулги бўлади.

Кейин... Маҳфузанинг олдида неча пуллик одам бўлади? Унга анчадан бери “зоотехникликка кирман” деб юрибди. Маҳфуза билан шу ҳақда гапирришганда, Ғайратнинг меҳри товланиб: “Биласизми, Маҳфуза, истасангиз икковимиз ҳам бир институтга кирамиз” деганди.

Маҳфуза уялиб кетди. Кейин: “Майли, сиз бораверинг. Кириб олсангиз, келаси йил менга ҳам ёрдамлашасиз. Чунки уйдагилар мени бу йил юборишмайди. Аввал аканг кириб олсин, кейин сен борасан

дейишяпти” деди. Мана шунақа. Ғайрат институтга киришга аллақачон аҳд қилиб қўйган. Тоғаси бунн тушунармиди...

Хона эшиги тарақлаб очилди. Парда ортидан акасининг тўнғич қизи Моҳира мўралади.

– Дадам келдилар. Овқатга борайкансиз.

Ғайрат тушкун кайфиятда айвонга чиқди. Ойнаванд зал ўртасидаги узун хонтахта атрофида ундан бошқа ҳамма жам бўлганди. Акаси, янгаси, уларнинг уч қизи. Кенжаси Зоҳида дадасининг тиззасига чиқиб олибди.

– Сурил, аканг ўтирсин, – деди янгаси Моҳирага.

Аслида шундоқ ҳам жой кенг эди. Шунчаки янгаси Ғайратга меҳрибончилигини кўрсатмоқчи бўлди. Ғайрат акасига салом берган киши бўлиб, хонтахта ёнига ўтирди. Димоғига зиғир ёғига қилинган паловнинг хушбўй ҳиди гупиллаб урилди. Ҳа, янгаси ошга жон киритиб юборарди. У киши пиширган ошни еган киши тўйганини билмайди. Ғайрат ҳам биринчи гал еганида кечаси билан ухлай олмасдан, энтикиб чиққан...

Ўша куни уни жуда яхши кутиб олишганди. Ака-ука кучоқлашиб кўришишди. Акаси Ғайратдан мактабни қандай тугатгани, баҳолари қанақалигини астойдил қизиқиб суриштирди. Аттестатни синчиклаб текширди. Кўнгли тўлди шекилли, “маладес” деб қўйди. Сўнгра худди бугунгидек дастурхон атрофига ўтириб ош ейишди. Ғайратнинг кайфияти яхши, нимагадир энтикарди.

Фақат бир нарса – акаси билан янгаси тилла суви юритилган қошиқда еб, унга оддий темир қошиқ беришгани ғашига тегди. Кейин: “Эҳтимол, менга етмай қолгандир, шунгаям эътибор бериб ўтирибман-а”

деб ўзини койиди. Акаси иккови бир товоқ ошни пок-покиза туширишди. Тўғриси, кўпини Ғайрат еди. Бир томони, ош жуда ширин бўлган. Устига-устак, акаси “ол-ол, бакуват бўлиб, куч йиғмасанг, институтга қандай кирасан” деб қистар, Ғайрат чиндан ҳам кам еса, ўқишга киролмай қоладигандек катта-катта ошарди.

Ошдан кейин чойни майдалаб ичиб, гаплашиб ўтиришди.

– Хўш, жўра, план қандай? – акасининг дабдурустан берган саволи Ғайратни бир оз саросимага солиб кўйди.

– Шу... селхозга кирсам дегандим, зоотехникликка. Ахир... – Ғайрат гапининг давомини айтишга улгурмай Шухрат кулиб юборди.

– Оббо сен-эй! Сельхозга кираман, де! Дадилсан-ку! Совхозга директор бўлмоқчимисан? Худойберди кал ишсиз қолар экан-да? Берармикан жойини? Берса-ку яхши-я, бермаса, умринг кучукларни укол қилиш билан ўтиб кетар дейман-да. Ё чўпон бўласанми? Бир қиш ўтмай, отарнинг ярмисини қириб юбориб, қамалиб кетма яна.

Ғайрат акасининг совхоз директори Худойберди Ҳамроев ҳақида бунчалик кўпол, ҳақорат қилиб гапиришидан хафа бўлди. Чунки отаси директорни жуда ҳурмат қилар, доим алқаб тилга оларди. “Барака топгур Худойберди, зап кайвони чиқди-да” дерди у киши. Кейин... кейин тоғасининг айтишича, у отасининг қабрига тош кўйишгаям ёрдам берган экан.

Ғайрат акаси Худойберди Ҳамроевни нимага ёмон кўришини яхши билади. Худойберди ака отасидан директорликни “тортиб олган”. Илгари у бош зоотехник бўлиб ишларди. Узоқ йили қиш қаттиқ келиб,

совхоздаги қўйларнинг қарийб ярмиси қирилиб кетди. Шунда отаси ўзи ариза бериб бўшади. “Бизларди усулимиз энди иш бермайдиганга ўхшайди, ёшлар ишласин” деди. Ахир ёши ҳам олтмишдан ошиб кетганди-да. Шуҳрат бўлса, қишлоқдаги айрим қитмир одамларнинг гапига ишониб, “Худойберди отамнинг устидан ёзиб бўшатди” деб ўйлайди. Тўй-маъракаларда кўрса, сўрашмай терс бурилади. Ҳалиям Худойберди аканинг ичи кенг экан. Шуҳратнинг нописандлигига парво қилмай, кулиб қўяди. “Ёш, ҳали пайти келса, тушунар” дейди.

– Бу болаларга бир гап уқтириш жуда қийин-да! – деди Шуҳрат хотинига ўгирилиб. – Улар учун дунёда зоотехник ёки ветврачдан зўр одам йўқ. Мундай кўзини очиб, атрофга қарашмайди. Ахир бу муаллим деган оқсоқол тушунтирмайдими? Техника тараққий этапти. Атом асрида яшаймиз. Замон кимники – техникани биладиганники!

Акаси ўзи ишлайдиган институтни мақташни, инженерликни ҳамма касблардан устун қўйишни яхши кўради. У қишлоққа борган кезларида ҳам бу ҳақда кўп гапирарди.

– Энди ука, хўп десанг, бизнинг институтни бир кўр. Битириб чиқсанг, ишқилиб, хор бўлмайсан. Бу ёғи – мен шу ердан! Аспирантура, илмий иш, кандидатлик деган гаплар бор...

Ғайрат узоқ ўйлаб ўтирмай, эътироз билдирди:

– Ҳамма кандидат бўлиши шарт эмас-ку.

Шундай деди-ю, боши балога қолди.

– Э, шўринг бор сени! Жуда калланг ишлайдиган бўп кетибди-да. “Ҳамма кандидат бўлиши шарт эмас” эмиш. Хўш, ким бўлмоқчисан? Сен нимани тушунасан, ўзи. Э-э..

Шухрат ҳафсаласи пир бўлгандек, кўлини силтади. Боядан бери лабини масхараомуз буриб ўтирган Манзура гапга аралашди:

– Товба, сичқон сиғмас инига, ғалвир боғлар думига. Ҳа-а-й, ма-а-йли... Кўйинг, ўзлари хоҳлаганига кира қолсинлар. Бир кучларини кўрайлик!

Ғайрат “ўқишга кириш учун ўзинг минг яхши билсанг ҳам, таниш бўлиши керак” деган гапларни мактабдалигидаёқ эшитганди. Математика ўқитувчиси Пиримқул Тошбоев баъзан хуноб бўлиб, “яхши биладиган болалар қолиб, қаердаги чаласаводлар кириб кетяпти, ҳаммаси таниш-билишчилик” деб қолар ва “агар калланг зўр бўлса, барибир кирасан” дерди. Гарчанд Ғайратнинг ўзига ишончи унчалик зўр бўлмаса ҳам, янгасининг нописанд гапириши нафсониятига тегиб кетди.

– Нима, шунчалик қийинми? Одамлар кирапти-ку?

– Бўлмаса, бир кўрасан-да, ука! Сен ҳам одамсан-ку! – пичинг қилди Шухрат. – Лекин ҳалиям бўлса, бир танангга ўйлаб кўр. Ўзимизнинг институтга бир укамни киритишга қудратим етади. Бошқасига югуриб юришга вақтим йўқ. Имтиҳон... Иш бошдан ошиб ётибди...

Кейинги воқеаларни эслагиси келмайди. Эсласа, кўнгли ағдарилиб, алланечук бўлади. Гоҳ нафрати қўзғайди, гоҳ йиғлагиси келади.

Нега топширди ҳужжатларини шу институтга? Нега акасининг гапига кирмади? Акасиям қизиқ, Нима учун уни ўз ҳолига ташлаб қўйди. Ахир тузукроқ тушунтирганида, у политехника институтига кириб қўя қоларди-ку!

Бу афсус-надоматлар кўнглига фақат аҳён-аҳёнда, Ғайрат “энди қишлоққа қайси юз билан кириб бора-

ман?” дея изтиробга тушган кезларда келарди. Аслида эса, у шошма-шошарлик қилганини, яхши ўқимаганини тушунди. Имтиҳон олган кекса, хушчехра домла уни суяшга, ёрдам беришга ҳаракат қилди. Лекин ба-рибир бўлмади. Уч саволнинг бирортасигаям тайинли жавоб беролмади. Бечора домла имтиҳон варақасини столнинг бир чеккасига олиб қўяр экан, гуноҳкорона илжайди. Ер ёрилмади-ю, Ғайрат кириб кетмади.

Ўша куни ҳам, ундан кейин ҳам акаси тайинли бир нарса демади. Оғзидан чиққан ёлғиз калима: “Боп-лабсан. Баттар бўл!” бўлди. Ўшанда гўё Ғайратнинг қаршисида туғишган акаси эмас, етти ёт бегона тур-гандек туюлди. “Ҳеч бўлмаса, қандай қилиб йиқилган-ини сўрамади-я, – ўйларди Ғайрат. – Бундай акадан бегона яхши, ҳалиги домлага ўхшаган”. Қизиқ. Ўша домла имтиҳондан йиқитиб юборган бўлсаям, Ғай-ратнинг хотирасида худди яқин одамдек из қолдир-ди. Ўшанда Ғайрат имтиҳон хонасидан чиқар экан, эшикка етганида беихтиёр орқасига ўгирилганди. Қараса, ҳалиги домла унинг ортидан тикилиб турган экан. “Раҳми келди шекилли, ўйлади Ғайрат, яхши одамга ўхшайди...”

– Ҳа, тиқилиб қолдимиз, бунча имиллайсан!

Акасининг зардали товуши Ғайратнинг хаёлини бўлиб юборди. У шунда анчадан бери лунжидаги бир ошам паловни айлантириб чайнаётганини, қўлидан дастурхонга икки томчи ёғ томганини сизди. Тавба, ҳозиргина қорни таталаб кетаётганди. Энди бўлса, икки марта олмасданоқ энтикяпти – луқма томоғи-дан ўтмай қолди. Шунда Шухрат тутоқиб, бақириб юборди:

– Ема, тешиб чиқади, ҳаром пулга келган! – кейин товоқни жаҳл билан суриб, қўлини арта бошлади.

Ғайратнинг юраги зириллай бошлади. Энди уни тўхтатишнинг иложи йўқ. Бир соат тинмасдан жаврайди, ўзининг ҳақлигини, яна худо билсин, нечанчи марта такрор-такрор исботлайди. Ғайратни эзди, ерга қаратади. Қаёқданам Ғайратнинг оғзидан чиқиб кетди ўша гап. Унга деса, бутун дунёни кемириб емайдими акаси...

Ғайрат имтиҳондан йиқилиб, ўзини қўярга жой тополмай юрган кунларнинг бирида, кечки пайт ҳовлига дабдурустан икки киши кириб келди. Уларнинг бири қўй етаклаб олганди. Шухрат ҳам, хотини ҳам ишда. Ғайрат ҳовлида бир ўзи эди.

– Домла йўқларми? – сўради биринчи бўлиб кирган мўйловли одам. Чехрасидан қишлоқдан келганлиги билиниб турарди.

– Ишда у киши. Ўтириб туринглар, келиб қолади, – дея Ғайрат уларни ҳовлидаги сўрига бошлади.

– Йўқ ука, вақтимиз йўқ. Ҳали яна келармиз. Мана буни бирон жойга боғлаб қўйинг. Ҳакимжон ака ташлаб кетди, деб қўясиз. Мехфакка кирган Ҳакимовнинг отаси десангиз, биледи.

“А-ҳа! Акам вақтим йўқ, ишим кўп” деганида мана буни назарда тутган экан-да!” деб ўйлади-ю, дарди дунёси қоронғи бўлиб кетди. Кечгача ўзини қаерга уришини билмай, гоҳ аччиқланиб, гоҳ хўрлиги келиб, каловланиб юрди. Акаси келиб, дастурхон атрофида ўтиришганида, нимадандир гап очилди-ю, ўзини тутолмади.

– Сиз... Сиз қўй олиб келганларга ёрдам берар экансиз-да! Ана, бугун биттаси ташлаб кетди.

Шухрат укасига ҳайрат ва саросима билан қаради. Ҳозир унинг одатдаги ўктамлиги, сиполиги бир зумда қайгадир ғойиб бўлган, айб устида қўлга туш-

ган ёш боладек кўзлари жавдирарди. Афтидан, у бунақа гапни биринчи эшитиши эди. Шу боисдан бўлса керак, дафъатан нима дейишини билмай турди-ю, кейин зўраки илжайиб, хотинига гапирди.

– Бу қайнинг, терговчиликка ўқиса бўларкан-ку, хотин. Гапини эшитдингми? Шўрлик отам буни чеснийликка ўқитиб кетган экан-да. Ўзи-ку, йигирма йил совхозда директор бўлиб, онамнинг косасини оқартирмади. Инсоф, виждон деб, ўзиям охир-оқибат бировдан раҳмат эшитмай ўлиб кетди. Энди буям қорнини гап билан тўйдириб, эти устихонига ёпишиб юради, шекилли?

– Киrolмаганларининг аламини энди сиздан оладилар-да! “Акам порахўр” деб гап тарқатишдан ҳам тоймайди бунингиз.

– Сен аввал тушун, ука. Мен бу қўйни сўраб олганим йўқ, хайми, агар баъзи домлаларга ўхшаб пул олганимда, билмайман, нима қилардинг? Кўлимдан келди, ёрдам бердим. Ўзимизга кирганимда, сенгям ёрдам берардим. Хўш, ёрдам бераман деб айтдимми? Айтдим! Ўзинг ўжарлик қилдинг. Кўнмадинг. “Хай майли, бир шаштидан тушсин” дедим. Шундаям, жигарчилик, қанчалик юрагим ачишганини биласанми? Билсанг агар... ўша йиқилиб келганимдан бери еганим ичимга тушмайди! Қандай қилсам, шу кўнгли яримта укамни хотиржам қиламан, деб ўйлайман. Кеча селхозди тайёрлов бўлимининг деканини кўриб, гаплашдим. Хўп деди. Сен аввал бир гапди билиб, кейин гапир-да, жўра... Менгям осон эмас...

Шухрат узук-юлуқ, пойма-пой гапирар, Ғайрат акасининг нима демоқчи бўлаётганини тушунолмасди. Илғгани шу бўлдики, акаси уни тайёрлов бўлимига киритмоқчи.

Лекин Ғайратнинг кўнгли ёришмади. Биринчидан, тайёрлов бўлимига кириш учун камида бир йил иш стажи бўлиши керак. Иккинчидан... акасининг ёрдам беришига негадир ишонмасди.

Мана энди бўлар-бўлмасга ўша гапни кўзғаб, жаврайверади. Жонига тегди. Нима қилишгайм ҳайрон. Тайёрлов бўлимига қабул вақти бошландиям, ўтиб кетди ҳам. Лекин на Шухрат гап очди бу ҳақда, на Ғайратнинг юраги бетлади. Ғайрат ўша лаънати қўй келган куниеқ бу ердан насибаси қирқилганлигини, янгаси тугул акаси учун ҳам бегона бўлиб қолганини, ортиқча нонхўрга, ҳатто қайсидир маънода хавфли одамга айланганлигини пайқаб юрар, лекин энди нима қилиш кераклигини билмасди. Ёзгача ҳали қарийб бир йил бор. Бу ерда ҳар куни дўқ, пичинг, иддао. Яхшиси кетиш керак!

Акасининг навбатдаги зардаси туфайли хаёлига ногаҳон келган бу фикр унинг карахт тасаввурини тиниқлаштириб юборди. Майли, қишлоқдагилар нима дейишса, дейишар. Маҳфузага эса у ҳаммасини яхшилаб тушунтиради. Кира олмадим, яхши тайёрланмаган эканман, дейди. Қиш бўйи ўқиб, келаси йил ёзда келади. Келсаям, бу ерга эмас, бошқалар қатори ётоқхонага жойлашади. Яна йиқилса, яна тайёрланади.

Кирмагунча қўймайди. Қишлоқда қўйнинг қатиғидан ичиб юрса, ошқозониям тузалиб кетади. Лекин... лекин қайси юз билан боради қишлоққа? Қаерда яшайди? Бир ҳовлида бир ўзими? Тоғасиникидами? Туғишган акасининг уйига сиғмаган одам тоғасиникига сиғадими? Бунинг устига, бу ёққа келаётиб тоғасига аччиқ қилган, сиз тушунмайсиз деган-ку! Энди қайси юз билан кириб боради у кишининг уйига.

Бироқ барибир хаёлидаги гапни айтиб қўйди.

– Мен кетсам деяпман, ака!

Шухрат унинг қачондир шу қарорга келишини билгандек, хотиржамлик билан гапни охирига етказди. Кейин шошилмасдан айтиши керак бўлган қарз гапни айтди:

– Ўқиш-чи, ўқиш нима бўлади?

Бу гап Ғайратнинг аламини қўзғади! “Ол-а! Худди мен бирон жойда ўқиётгандек” ўйлади у. Кейин атайин қўрс жавоб берди – у кетиш олдидан юрагининг зардобларини бўшатиб олмоқчи эди:

– Ўқимайман! Пули кўп, қўйи кўп бойваччалар ўқийверсин!

Шухрат ёғ қуйилган оловдек ловиллаб кетди.

– Э, менга қара, алам қилган бўлса, қалампир қўй, хўпми! Кучим билан кираман дединг, ўз ҳолингга ташлаб қўйдим. Энди расво бўлиб, захрингни сочганинг нимаси? Калланг ишламагани учун мен айбдорманми? Ўзинг-ку, балониям билмайсан! Билгандаям, ўз кучинг билан киролмайсан.

– Майли... – сўнгги жумла Ғайратнинг бўғзида қолди. Кўнгли бузилиб, ўрnidан туриб кетди.

Маъюс бир аҳволда уйчага кириб, ўринга чўзилди. Узоқ хаёл суриб ётди. Ичи қисилар, тор, қоронғи уйча бўғаётгандек, ҳаво етишмаётгандек туюларди. Лекин сира ўйлаб ўйига етмасди. Асабийлашавериб, чарчагани асар қилди. Ярим тунда уйку элитди.

Тушида аввал онасини, кейин отасини кўрди. Отаси унга “йўлинг тўғри йўл” дегандай жилмайиб турганмиш.

“Айтинг, ота, энди нима қилай” деса, “меҳнат қил, болам” дермиш. Кейин Маҳфуза пайдо бўлибди. У ҳам отасининг гапни такрорлармиш мулойим кулиб. Қи-

зиғи шундаки, Ғайрат туш кўраётганини билиб ётар, унга зўр бериб “мен ўз кучимга ишонаман, ҳали кўрасиз, албатта ўзим танлаган ўқишга кириб оламан!” дермиш.

“МЕНИ ШАРМАНДА ҚИЛМА, ХОТИН!”

Ҳажвия

Исми жисмига монанд ўктам ва ориятли биродарим Ўктамбой яқинда нохуш бир хабар айтди.

– Хотиним юраркан!

Аввалига “оёғи бўлгандан кейин юради-да”, деб аския қилмоқчи бўлдим. Қарасам авзойи жиддий. Ўйланиб қолдим. Ҳозир мендан хотинини сўйиш учун пичоқ, ёки осиш учун арқон сўрайди, деган хаёлга бордим. Нима қилиб бўлса ҳам уни ҳозир тинчлантиришим, бироз шаштидан туширишим керак. Акс ҳолда кўра-била туриб, бир инсоннинг умрига зомин бўлишим мумкин.

– Ўзингни бос, жон дўстим, балким... бўлмаган гапдир, бирон киши кўролмасликдан тухмат қилаётгандир, ким айтди ўзи? – деб сўрадим кўрқа-писа.

– Э, ўзим ушлаб олдим!

– Йўғ-е, ростданми, қаерда?

– Автобусда, шундоқ ҳайдовчининг орқагинасида ёнма-ён ўтирволишиб, тиржайган кўйи шакаргуфторлик қилиб келишаётганакан. Ўша жойнинг ўзида иккаласиниям асфалосфилин қилворай, дедим-у автобусчига раҳмим келди, халқ хизматидаги одам, терговга қатнаб сарсон бўлмасин, деб, ўзимни босдим.

– Тўғри қилибсан, автобусчи қамалиб кетса, бола чақасининг аҳволи нима кечади, ундан ташқари қанча одам хизматга кечикиши, оқибатда қанчадан-қан-

ча ишлар вақтида бажарилмасдан иқтисодиётимиз қанча миллионлаб зарар кўриши мумкин ахир,– дедим биродаримнинг жамият манфаатини шахсий манфаатидан устун қўйгани ва бир бегуноҳ кимсани ноҳақ жазодан асраб қолгани учун астойдил алқаб.– Хўш, иннанкейин-чи, ким экан ўша, куппа-кундуз куни уялмай-нетмай бировнинг қонуний хотини билан ёнма-ён ўтиришга жазм этган хумса? Ўзим... уни тилка-пора қилиб ташлардим замон кўтарса.

– Мактабда ўқитувчи экан.

– Ўқитувчи? Вой қисталоғ-ей! Автобусда абонемент билан юрадиган чувриндига жазман орттиришни ким қўйибди!

– Ҳа-а, ўлма, оғайни, мен ҳам шуни айтаман-да! Ақалли мундайроқ шахсий машинаси бўлсаям майли эди.

– Э-э, машинани битининг пулига оладими, ўзи маошдан-маошгача қарзга ботиб, тишининг кирини сўриб юради-ю. Айлантириб солмадингми нокасни?

– Ёқасидан ғиппа бўғиб, “ҳозир абжағингни чиқараман”, десам, “ўзингизни босинг ака, кеннойим тунов куни ўғлингизнинг ота-оналар мажлисига келганида танишган эдик, бугун автобусда тасодифан дуч келиб қолдик, ёмон хаёлга борманг, бу киши салкам онам қатори-ю”, дея айбини бўйнига олмасликка уринди. “Ўв-в назари паст, биринчидан, хотиним сен айтаётганчалик қари эмас, иккинчидан, эрқақ киши ёнма-ён ўтириб кетаётган аёлини “онам қатори”, деб камситмайди, учинчидан, мен сенинг ўрнингда бундай соҳибжамолни “мерседес”га миндирмасам ҳам ҳар қалай лоақал таксида олиб юрардим. Одам деган ҳам шунчалик мумсик бўладими-а? Нима қиласан кўлингдан келмаса, бунақа ишлар билан шуғулланиб,

ўзингниям мениям юзимни ерга қаратиб, хайф сенга эркак, деган ном-э!" – дедим. Уялганидан ўзини автобусдан ташлаб юборай, деди шўрлик. "Ака, жон ака, тўғри тушунинг, хотинингизга кўз олайтириш нари турсин, ақалли автобусга чиптаям олиб берганим йўқ," дейди сўлжайиб. "Ўл бу кунингдан, – дедим энди захримни аёлимга сочиб, – жилла курса автобус харажатини кўтараолмайдиган жулдурвоқи камбағалдан бошқаси қуриб қолганмиди? Юрганга яраша тузукроқ бир бойвачча ёки мансаби каттароқ амалдор билан юрмайсанми, у сени мана бунақа шаалоғи чиққан автобусда сарсон қилмасдан, ойналари қорайтирилган қоп-қора зулукдай "лимузин"га миндириб, дарвозанинг ёнига олиб келиб ташламайдими кўни-кўшнининг сўлакайини оқизиб. Кўрган, эшитган одамлар нима дейди: "Ўктамбойдай ўктам, ориятли йигитнинг завжаси келиб-келиб чувринди бир ўқитувчини илаштирибди, бошқа ҳеч ким назарига илмаган-да, демайдими? Шунча йил мисқоллаб тўплаган обрў-эътиборим қаёқда қолади? Маҳалла-кўйда қандоқ бош кўтариб юраман?"

– Тўғри айтибсан, жўра, ориятингни сақлашинг керак. Анови... ўғлингнинг устози бўлса, ўзиям бошланғич синфларнинг ўқитувчисидир-да, маълумоти-ям олий эмасдир.

– Маълумоти-ку олий. Ундан ташқари, хотинининг айтишига қараганда, ўша кунги ота-оналар мажлисида қатнашган ҳамкасбларидан бир-иккиси: "бу йигит юқорининг эътиборига тушиб, директорлик лавозимига тавсия этилган, яқин кунларда ҳокимиятдан буйруқ келиши керак", деганмиш.

– Ие, унақада нимага арзимаган нарсага ваҳима кўтариб, хотинингни хафа қилиб юрибсан? Ўтирган

бўлса, эрта-индин раҳбарликка тайинланадиган, келажаги порлоқ йигит билан ўтирибди-ку! Мен сенга айтсам, ошна, мактаб директори, деганлари ҳазилакам одам эмас!

Аввало отнинг калласидай маош олади. “Кўшимча” даромадлари ҳам ёмон эмас. Ҳозир болангни айрим мактабларга жойлаштириш университетга киритишдан кўра қийин бўлиб кетган. Таниш-билиш тополмасанг, томоғини дурустгина қилиб мойлашинг зарур. Ундан ташқари шўринг қурғур ота-оналардан “мактаб биносини таъмирлашга, ўқитувчиларни Янги йил, 8 март, Наврўз, Рўза ҳайит, Қурбон ҳайит, Мустақиллик, касб байрами билан табриклашга, деб ҳар йили камида ўн-ўн беш марта пул йиғишади. Ўша пуллар сенингча қаерга кетади? Директорнинг чўнтагига-да албатта!

Қисқаси, мактаб бир хазина бўлса, директор ўша хазинанинг эгаси-ку, биродар! Омадинг чопиб қопти, дўппингнги осмонга отавер. Зудлик билан бориб, ундан кечирим сўра, ҳа, айтганча, хотинингни ҳам олиб боришни унутма, кечирини осон бўлади-да! Сўнгра ялиниб-ёлвориб, ўзинг ҳам ўша мактабга ишга кириб ол, юрасизлар икковлон директорнинг сояи давлатида. Ундан ташқари-чи, бу бола катталарнинг шазарига тушган бўлса, ўсадиган йигит экан, ҳали яна кўтарилади. Бир-икки йилда ҳоким бўлиб қолса ҳам ажабмас. Ўшанда... хотинингни ўзига ўринбосар қилиб опкетади, сен эса ўрнига директор бўлиб қоласан.

– Э-э, намунча ҳовлиқасан, дарров подадан олдинчанг чиқарасан-а, аввал директор бўлсин-чи, номзоди тавсия этилди, дегани албатта тайинланади, дегани эмас, биз ҳам оз-моз биламиз кўчанинг баланд-пастини.

– Бўлолмайти, деб ўйлайсанми?

– Ким билсин. Биладиганларнинг айтишича, ёғлироқ раҳбарлик лавозимига одам тайинланадиган бўлса, “кимошди савдоси”, эълон қилинарсан, яъни ким “қуруғи”дан кўпроқ чўзса, ўшанинг кетмони учаркан. Автобуснинг чиптасига пули етмайдиган бу бола кўпкарида улоқ олишига ҳечам кўзим етмайди-да.

– Эҳтимол ичидан пишгандир, яъни ўзини камтарликка солиб, автобусда юриш эвазига топганини туфлаб тугиб, йиғинаётгандир директорлик лавозимини сотиб олиш учун. Ё... асли мол-давлати чириб ётган бир бойнинг ўғлидир. Чунки... ўлгудай хассис эканлигига қараганда, бу бола сираям қашшоққа ўхшамайди, мен сенга айтсам. Ҳар қалай, сен зимдан суриштир, йўқ, яхшиси – завжаи муҳтараманга шундай топшириқ бер: учрашувга таклиф этсин, ресторанда яхшилаб ичирсин, сўнгра секин кўйнига қўл солиб кўрсин. Аксар эркаклар мастлик билан ичидаги ҳамма сирини айтиб қўяди.

– Қизиқ гапларни гапирасан-а, ошна, автобусга чипта олиб беришни эп кўрмаган хассис ресторанга олиб кирадимми?

– Олиб кирар ўлдими, агар... олиб кирмаса, хотининга “қуруғи”дан тузукроқ бериб қўй, “харажати мендан”, деб, ўзи олиб кирсин. Бунақа пайтда пулни аяб ўтирмаслик керак.

– Шошма, аввал ўзинг айтганингдек ўзим зимдан суриштириб кўрай. Ростдан ҳам ҳалигидақа бўлса, хотинхўжага айтаман, кўрқмасдан дадил ҳаракат қилишни бошласин. Нима дединг, маъқулми?

– Маъқул-ку-я, аммо суриштираман, деб вақтни бой бериб қўймасмикансан ишқилиб, унақа ўсадиган

кадрларнинг бозори чаққон бўлади, яна бирортаси эпчиллик қилиб илиб кетиб қолмасин, дейман-да.

– Унда вақтни бой бермасдан байтални қамчилаш керак. Шундайми?

– Мана бу бошқа гап. Машойихлар демишларки, бугунги ишни эртага қолдирма.

– Эмасам мен кетдим. Тезроқ бориб, маликаи дилоромим билан маслаҳатни пиштай. Хайр!

– Омадингни берсин! – дедим ва ўктам ва ориятли, шу билан биргаликда дадил ва қатъиятли биродаримнинг ортидан ҳавас ҳамда ширин хаёллар билан қараб қолдим. Ахир унинг иши юришса бизга ҳам юқади-да! Аммо...

Орадан икки-уч ой ўтди. Ҳалиги ўқитувчи йигит директорликка тайинланиш ўрнига “ахлоқи бузуқлиги учун” ишдан ҳайдалиб кетди. Ўктамбой ошнам ресторанга сарфланган пулларга бироз ачиндию сўнгра “келажаги порлоқ” бошқа бир номзодни қидиришга тушди. Камина эса унга қимматли лекин бепул маслаҳат беришда давом этаётирман.

ВАКОЛАТНИ ЎЗИМИЗ БЕРДИК

Ҳажвия

Кўпқаватли уйда яшайман. Яхши биласиз, бунақа турар жойларни эплаш осон эмас. Шунинг учун бошқарувчилар тез-тез алмашиб туради. Яқинда навбатдаги уйбоши, яъни “домком”ни сайладик.

– Буниси ҳам узоққа бормаса керак, аввалгиси собиқ мелиса бўлса ҳам тартиб ўрнатолмади-ю, – деди улфат кўшниларибиздан бири умумий мажлис арафасида.

- Ундан аввалгиси-чи, “тадбиркорман, етса молим, етмаса жонимни фидо айлаб жонажон домимизни обод қиламан”, деб катта гапирганди. Олти ойга ҳам етмади фидокорлиги.

- Бунисининг касб-кори нима экан ўзи?

- Ёшлигида безорилик қилиб бир неча марта қамалганди. Кейин пича инсофга келиб, бозорда чекчи бўлиб юрди. Ҳозир нима иш қилишини билмайман. Ҳамонки, домкомликка тавсия этишяпти, демак шунга арзиса керак-да.

- Майли, кўрайлик-чи...

- Агар мени сайлаб, тегишли ҳақ-ҳуқуқларимга кўшимча тарзда яна озгина ваколат берсаларингиз уйимизда шу пайтгача тушингизда ҳам кўрмаган даражадаги озодаликни, осойишталикни, намунали тартиб-интизомни, аҳиллигу саранжом-саришталикни ўрнатаман. Минбаъд наинки кўшнилар, балки хонадонлардаги оила аъзолари ўртасида келишмовчилик, уриш-жанжал бўлмайди, кўйди-чиқдилар тамоман барҳам топади, болалар ўртасидаги бетайин юришлар, мактабдан қочишлар бартараф этилади, йўлакларга ўғрилар, дайди, безори, хуллас, қаланғи-қасанғи кимсалар мутлақо қадам босмайди. Агар шунга ўхшаш бирорта нохуш ҳолат юз берса, мени шу заҳоти бўшатиб юборишларингиз мумкин, - дея катта ваъда бериб юборди у йиғилишда. Бундан ийиб кетдик ва:

- Сайлаймиз! Қанча ваколат керак бўлса, олаверинг, озодалик ва тартиб интизом сақланса бас, - дея қичқирдик ўйлаб ҳам ўтирмасдан. Ҳа-да, ўзи бир домком бўлса, унинг ваколоти қаёққа борарди.

- Унда марҳамат қилиб мана бу “Ваколатнома”га имзо чексаларингиз, - дея ботинқирамайгина бир ҳужжат кўрсатди у.

Бирма-бир бордиг-у ўқиб ҳам ўтирмасдан имзо чеквордик. Ҳижжалаб, инжиқлик қилиб ўтиришнинг нима кераги бор.

– Раҳмат, ана энди, рухсатларингиз билан ишга киришсам, – деди камтарлик билан қўлини кўксига қўйиб.

– Рухсат! – дея бақирдик бир овоздан.

Янги раҳбар биринчи куниданоқ берган ваъдаларининг устидан чиқа бошлади десангиз. Кўнгилли фаоллардан бир гуруҳини ёнига олиб, каллаи саҳардан қора шомгача салкам икки юз эллик хонадонли домнинг у бошидан бу бошигача тинимсиз “изғиш”ни, яхши маънода албатта, бошлади. Шунинг баробарида истаган пайтда, айтайлик ярим тунда ёхуд айни пешинда истаган йўлагига, хонадонига кириб, кўрпангизнинг орасидан сичқоннинг қавагигача текшириб, юз берган нохуш ҳолатларга нисбатан чора кўришга, юз бермаганларининг олдини олишга киришди, хуллас, қисқа фурсатда қаттиқ тартиб ўрнатиб ташлади. Натижада...

Домимизда ўғирлик содир бўлиши тақа-тақ тўхтади. Бола-бақрадан тортиб катталаргача жиддий огоҳлантирилгани ва қаттиқ назорат остига олингани боис хонадонларда бақириш нари турсин, баланд овозда гапириш, белгиланган соатлардан кейин телевизор кўриш, радио эшитиш, чироқни ёқиб газета ўқиш, йўлакларга ҳожат равон этиш, ахлату чиқинди ташлаш нари турсин, чиқиш буткул тақиқланди. Шунинг самараси ўлароқ ўринсиз шовқин-суронлар барҳам топиб, эшикларимиз таги, зиналар чиннидай ярқирай бошлади. Йўлакларимизга зирҳли пўлат эшиклар, уларга банкларнинг сейфларидагидақа рақамли қулфлар ўрнатилиб, кўчадаги турли дайдилару қаланғи-қасанғи

кимсаларнинг қадами узилди. Аммо... Кучайтирилган тартиб бизга бироз малол келди, шунга қарамасдан пана-пастқамда ғийбат қилдиг-у очиқ эътироз билдиришга юрагимиз дов бермади. Айтишларича, гапини икки қилганларни домимизнинг ертўласига оптушиб, қаттиқ дашном берар ва ҳатто... калтаклармиш. Чунки бунга ваколатни ўзимиз берган эканмиз-да. Аммо-лекин чуқурроқ ўйлаб қаралса, кўрилаётган чор-тадбирлар ўзимизнинг фойдамизга хизмат қилади. Масалан...

Эрталаб соат неччида ўрнимиздан туришимиз ва кечаси соат неччида уйкуга ётишимиз қатъиян белгилаб қўйилди. Ушбу тартибни бузганларга жиддий чора кўрилади. Айтайлик, тунда уйку маҳалидан сабабсиз кеч қайтганлар уйга киритилмайди. Ёки, эрталаб белгиланган вақтдан олдин ташқарига чиқишнинг иложи йўқ. Бугина эмас...

Ҳар бир яшовчи эрталаб уйдан чиқишда ва кечкурун қайтиб киришда обдон текширув ва суҳбатдан ўтказиладиган бўлди. Яъни, нима мақсадда чиқяпти, чўнтагида нимаси бор, пули бўлса миқдори қанча, уни қанақа мақсадларда ишлатмоқчи, қачон қайтади ва ҳоказолар ҳақида аниқ маълумот бериши керак. Қайтишда эса аввало, эрталаб берилган маълумотларга қанчалик қатъий амал қилганлиги ҳақида муфассал ҳисобот топширади. Айтайлик, эрталаб, тўғри ишга бордими, буни тасдиқловчи ҳужжатга эгами, ёки йўл-йўлакай бирор жойга кирган бўлса, бу ҳақда ишхонасини огоҳлантирганми, ўша кирган жойидан буни далилловчи қоғоз беришганми, телефон ёки бошқа бирор коммунал хизмат учун ҳақ тўлаган бўлса, чиптаси қани, умуман, уйдан олиб чиққан пулини қандай мақсадларда сарфлади, туш-

ликда еган овқати ҳақида ошхона маъмуриятидан маълумотнома олдими, ишдан қанақа транспортда келди, автобусда бўлса, чиптасини ташлаб юбормадимми, чўнтагидаги мана бу пуллар қаердан пайдо бўлди, ишхонада маош олган бўлса, буни тасдиқловчи квитанция талаб этилади, мабодо тадбиркорлик асосидаги даромад бўлса, декларацияси борми, ўлпо-ни тўланганлиги борасида солиқ идорасидан маълумотнома олганми ва ҳоказо.

Ўрни келганда ўша “ваколатнома”га кўра, манбаси аниқланмаган даромадлар домком томонидан мусодара этилиб, тегишли идораларга, манбаси аниқ бўлатуриб кўшимча махфий чўнтакларга, пайпоқ ичига яширилган пуллар эса текширилувчининг завжаи муҳтарамасига топширилиши белгиланганлигини эслатиб қўйишим керак. Бу ҳам ўз нафимизга қаратилган-да! Ё нотўғрими?

Бу ҳали ҳаммасимас. Домкомимиз ўз ваколатлари доирасида ўрнатган қоидага биноан бирор яшовчи бирор жойга тўй-маъракага ёки меҳмондорчиликка бормоқчи бўлса, бу ҳақда камида бир ҳафта олдин тегишли таклифнома ёки тушунтириш хатини илова қилган ҳолда билдирги ёзиб, розилик олиши шарт. Билдиргида қачон, қай соатда чиқиб кетади, хотини ёки болалари биланми ё ёлғизми, қачон қайтади, аниқ кўрсатилиши лозим. Аксинча, уйига меҳмон келадиган бўлса, уларнинг умумий сони, ҳар бири ҳақида батафсил маълумот, паспортларининг нусхаси илова қилинган, келиш-кетиш соатлари, уларга тайёрланадиган таомларнинг хили, миқдори, нархи равшан акс этган ариза тақдим этилади. Домком аризани кўриб чиқиб, рухсат бериши ёки илтимосимизни рад этиши, бундан ташқари келадиган меҳмонлар

сонидан бошлаб тайёрламоқчи бўлган таомларимизнинг хилигача тузатиш киритиши, яъни кўпайтириши ёхуд камайтириши мумкин. Кўпчиликка маъқул тушган тартиблардан бири – у истаган пайтда уйимизга келиб, меҳмонлар рухсат берилган таомларни ейишяптими, аризада кўрсатилмаган ичимликларни ичишмаётими, ёки белгиланган вақтдан ортиқча ўтириб қолишмадими, текширишга ҳақли. Агар рухсат этилган муддатдан кўпроқ лақиллашиб ўтиришган бўлса, куч ишлатиб, ҳайдаб чиқариб юбориши ҳеч гап эмас. Бирор киши ғинг деёлмайди. Чунки ўзимиз шунга ваколат берганмиз.

Каминага ҳаммасидан ҳам ёқиб тушгани – уйда хотин билан алоҳида мулоқот қилмоқчи ёхуд болаларга бирор топшириқ бермоқчи бўлсак, бу ҳақда аввал домкомимизни хабардор этиб, оғзаки бўлса-да, ҳар қалай розилиklarини олишимиз талаб этилади. Ҳа, айтганча, сал бўлмаса эсимдан чиқай, депти, хонадонларда тайёрланиши режалаштирилаётган таомларнинг ҳафталик, ойлик, чораклик ва ниҳоят йиллик рўйхатларини олдиндан тақдим этиб, домкомимизнинг ёзма рухсатларини расмийлаштириб кўямиз. Худди шунингдек, сарфланган озиқ-овқат, яъни, нон, гўшт, ёғ, сув, ҳаво, э узр, буниси рўйхатда йўқ экан, газ билан чалкаштирворибман, демак, газ ва қуёш нури, шошманг, мана шуниси ҳам ортиқча шекилли, ҳа, тўғри, электр экан, хў-ўш, яна нимади, ҳа мана рўйхатда бор: чиқарилган чиқинди миқдори бўйича ҳам хуллас, барчаси ҳақида ҳар ҳафта, ой, чорак ва йил якунига кўра ҳисоботлар топширамиз.

Албатта, кимгадир ёқмаслиги, буни инсон эркинликларига хилоф, деб ҳисоблаши мумкин. Аммо бизга маъқул, шунинг учун ҳам ўз ихтиёримиз билан

шунга рози бўлганмиз. Қулоқларингизга айтадиган бўлса, бу яшашнинг жудаям қулай усули. Одам мазза қилади. Ҳеч нарса ҳақида ўйлаб, бош қотириб, арзи-май-диган нарсалар учун масъулият ҳис этиб ўтир-майсан. Каллани ишлатишнинг мутлақо ҳожати йўқ. Раҳбар, яъни домкомимиз бор-ку, ҳаммаси ўшанинг бўйнида, деган фикрда тинч, хотиржам юраверасан. Фақат белгиланган тартибга қатъий риоя этсанг, берилган топшириқларни сўзсиз бажариб, ҳисоботлар-ни вақтида топшириб турсанг бўлгани. Ишонмасанг-лар, синаб кўринглар. Ҳа, дарвоқе...

Бизлар бу илғор тажрибани кенг ёйиш, яъни кўш-ни домлар, иложи бўлса, маҳаллаларда ҳам, хуллас, бутун шаҳарда жорий этиш юзасидан тегишли идо-раларга таклиф тайёрлаётирмиз. Агар таклифимиз қабул қилинса, зўр бўларди. Бироқ...

Бизнинг домкомимизга ўхшаган шунча кадрни то-пишнинг иложи бўлармикан? Агар иложи бўлмаса, ул жанобимизнинг ваколатларини яна озгина кенгай-тириб беришга тўғри келади. Бунга сизлар ҳам рози бўлсаларингиз, албатта. Ўйлайманки, бажонидил, қу-вона-қувона рози бўласиз. Бўлмай ҳам кўринг-чи...

ГАРОВ ЎЙНАШ ҚИМОРМИ?

Ҳажвия

Ўқитувчилик маошимдан ўттиз йил емай-ичмай пул тўплаб, “Нексия” харид этадиган бўлдим. Маҳал-ладошим Ваҳматуллони ҳамроҳ қилиб, автодўконга жўнадим.

– Бозордан олақолмайсизми, нима қиласиз сарсон бўлиб, ё... “шапка” берасизми? – деб сўради Ваҳматулло.

– У нима деганинг?

– Ие, билмайсизми? Дўкондан мошина олиш учун пулини бир йил олдин тўлайсиз, улар пулингизни роса айлантиришади, орада нархини салкам икки баравар оширишади, хуллас, машина минмоқчи бўлганингизга минг бор пушаймон қиласиз ёки... устига каттагина миқдорда пора бериб, шундаям ялиниб-ёлвориб, икки-уч ойда оласиз, – деди Ваҳматулло йўлда. Мен уни койидим:

– Автомобил савдоси ходимлари ҳақида бунақа гаплар гапирма, уят бўлади.

– Телевизор кўрасизми, газет ўқийсизми, қанчаси таъмагирлиги, ҳаромхўрлиги учун қамалиб кетди-ю!

– Гуруч курмаксиз бўлмас, битта-яримтаси қамалса қамалгандир, аммо уларнинг аксарияти ҳалол кишилар, мен бунга ишонаман. Ҳозир борамиз, менга ҳеч қанақа навбатсиз, “шапка”-папкасиз шу бугуноқ беришади. Жа-а бўлмаса, бошлиғига кириб илтимос қиламан, кекса ўқитувчилигимни эътиборга олинг, дейман.

– Ҳаҳ, содда одама-а, булар ўқитувчини биладими, қўйиб берсанг туққан онасидан ҳам “шапка” сўрашадими-ю, – деди бўш келмасдан Ваҳматулло.

– Мендан сўрашмайди.

– Сўрашади. Битта ошдан гаров бойлашаман.

– Бўпти! Эртага дўконга бирга борамиз!..

Ишимизнинг боши Ваҳматулло айтганига са-ал ўхшашроқ кечди: пештахта ёнида ўтирган ёш йигит менга ариза ёзиш, навбатга туриш, пулнинг қанчадир қисмини аввалдан тўлаш, барибир ҳам кечикиб қолса хафа бўлмаслик лозимлиги ҳақида узундан-узоқ маслаҳату панд-насихат қила бошлади. Ваҳматуллонинг оғзи қулоғида: “ана, айтмаганмидим”, дея нишлаб турибди.

– Тўхта, мен бошлиғининг олдига кириб чиқай, – дедим.

– Фойдаси йўқ, у айтган “шапка”ни берадиган бўлсангиз, ўзингиз беш-олти қишни бошяланг ўтказишингизга тўғри келади, – деди масхараомуз Ваҳматулло.

– Кўрамиз...

Дўкон директори хушмуомала йигит экан. Яхши кутиб олди.

Салом-аликдан сўнг унга гапнинг пўст калласини шивирлаб айтдим: “Сизлар ҳақингизда ўта ёмон гаплар тарқатиб юрган бир одам билан гаров бойлашдим, наҳотки шунга ютқазимизга йўл қўйсангиз, ахир битта мошин анқонинг уруғи эмасдир”, дедим. Қаранг, тушунадиган йигит экан.

Бекорга шивирламаяпти, деб ўйлади. Ўзи ҳам шивирлаб сўради:

– Ўша одам... ҳалиги, нозикроқ жойда ишлайдими? Бош чайқадим.

– Ё ўзингиз... анавинақа, махсус топшириқ билан келмаганмисиз ишқилиб? – башарамга синовчан тикилди. Яна бош чайқадим. Афтидан билдим: ишонмади. Майли, ишонмаса, ишонмас, муҳими: шартта ўрнидан туриб, мен билан дўконга чиқди. Бояги йигитчага: “Отахон машинани ҳозироқ миниб кетсин”, деб буйруқ берди. Ваҳматуллонинг нафаси ичига тушиб кетди.

– Ошни... бугун ейсизми ё бир-икки кундан сўнг қилсам ҳам майлими? – деб сўради машинани миниб қайтаётганимизда шумшайиб.

– Машойихлар: “Бугунги ишни эртага қўйма”, деган, ҳозир бозор ёнида тушириб кетаман, харажатни қилиб бораверасан, чойхонада кўришамиз.

Ваҳматулло исмига монанд ваҳимачироқ бўлсаям кўли очик йигит. Ошни бошлаб, дастурхонга барча ноз-неъматларни тўкиб ташлабди. Роса мазза қилдик.

– Майли, бу гал мен ютқаздим, машинани қўшимча харажатсиз олдингиз, – деди у ошдан сўнг чой ичиб суҳбатлашиб ўтирганимизда. – Аммо... кафолат бериб айтаманки, унга тузукроқ номер олмоқчи бўлсангиз, муқаррар пора беришингизга ёки юқоридан кўнғироқ қилдиришингизга тўғри келади.

– Нима, шундай масъулиятли, нуфузли ходимлар пора оладими? Санамай саккиз дема, хўв бола! Қолаверса номерхонада ҳам шогирдларим кўп. Шу гапингга мошинамга 007 рақамини олиб, сени бир ўсал қилмасамми...

– Ололмайсиз, оввора бўлманг, қанақадир 987ми, 632ними беришади. 007нинг нархи салкам мошинаникига тенг ака, уни йигитларнинг гулига беришади, истасангиз яна битта ошдан гаров ўйнаймиз, бу гал албатта ютаман, – деди Ваҳматулло.

– Шунақами?

– Шунақа!

– Яхши, эртага бирга борамиз...

Ваҳматуллони ёнимга ўтқазиб, номерхонага бордим, кўп қатори навбатга турдим. Ваҳматулло сал нарида нигоҳини найза қилиб, пойлаб ўтирибди. Навбатим етгач хушбичим формали йигитга рўбарў бўлдим. Ўзи ҳам хушфеъл экан: хушмуомалалик билан:

– Хизмат дода? – деди. Бундай хурматдан бошим осмонга етиб, мақсадимни тушунтирдим. Охирида:

– Иложи бўлса шу... 007 рақамини берсангиз, – деб шивирладим. Мулозим аввал каминага бошдан-оёқ синовчан назар солди, сўнгра теваракка хавотир

билан тикилди. Хавфсирайдиган ҳеч нарса сезмади шекилли, кулимсиради. Лекин ҳар эҳтимолга қарши овозини пасайтириб сўради:

– Нима қиласиз унақа рақамни? Ё...Жеймс Бондга ўхшаб, разведкага бормоқчимисиз?

Саводли йигит экан мулозим бўлсаям, қаранг, хорижлик машҳур 007 рақамли агентни ҳам биларкан.

– Йўқ, шунчаки, маҳалладаги бир... ғийбатчи билан гаров бойлашгандим, – дедим фақат иккимиз эшитадиган қилиб.

Мулозим яна сергак тортди. Шивирлаб сўради:

– Қанақа гаров?

– У машинага обрўли номерни текин олиб бўлмайди, пора талаб қилишади, деди, мен эса, унинг оғзига урдим: бизнинг масъул ходимлар барчаси виждонли, ҳалол йигитлар, дедим. Шу ҳақда гаров бойлашдик. Ютсам чойхонада ош қилиб беради, сизниям чақираман, – дедим шивирлашда давом этиб. Мулозим бир зум иккиланди-ю, бироқ кўзини чирт юмиб, баралла гапирворди:

– Ош ейишга-ку вақт йўқ, додам, аммо лекин... ишончингиз учун каттакон раҳмат! Мана сизга 007 рақами, боринг, машинага тақиб, бемалол разведкага жўнайверинг!

Охирги жумлаларни шу қадар баланд айтдики, Ваҳматулло ҳам бемалол эшитди. Оғзи ланг очилиб қолди. Ўрнидан туриб, ёнимга келиб, узр сўрашга ҳам мажоли етмади. Овози қалтираб:

– Кечқурун чойхонада кўришамиз, – дедию жуфтакни ростлаб қолди. Аммо ўзи ғийбатчи бўлсаям мард йигит, ўша куниёқ ош қилиб, гаровнинг қарзини узди. Бироқ аламидан сал кўпроқ ичиб қўйди шекилли, охирида дийдиё қила бошлади:

– Икки гал ҳам омадингиз келиб, “нонемас” ига учрадингиз, аммо мен сизга кафолат бераман, тева-рак-атроф порахўру таъмагирга тўлиб кетган, – деди. Гапини қоқ белидан кесдим:

– Менга кафолат керак эмас, ошни вақтида қилиб бериб турсангиз бўлди. Қачон қанақа масалада гаров бойлашаман, десангиз тайёрман.

– Шунақами?

– Шунақа!..

Хуллас, ўшандан бери бир йил ўтди. Ваҳматулло билан гаров бойлашиб, ўғлимни каттакон бир ну-фузли идорага ишга, қизимни ўқишга, неварамни боғчагага ҳеч қанақа таниш-билишсиз, пора ҳам бермасдан жойлаштирдим. Ўзим ва хотинимга на-фақани ҳеч қандай қийинчиликсиз расмийлаштир-дим, ҳатто дам олиш уйига бепул йўлланма бе-ришди.

Шўрлик Ваҳматуллонинг бир оёғи бозорда, ик-кинчиси чойхонада бўлиб қолди. Аммо-лекин марду валломат бўлсаям, ўлгудай ўжар бола экан.

– Барибир ютмай қўймайман, – деб гаровлашгани-гаровлашган.

Мен эсам синалган услубимдан фойдаланиб, ҳали бирор марта ҳам ютқазмадим. Ўйлайманки, келгусида ҳам ютқазмасам керак. Чунки, одамлар, айниқса, ма-сўул мулозимлар ҳақида ҳеч қачон ёмон фикрга бор-майман, улар ҳақидаги турли-туман миш-мишлар, узун қулоқ гаплару ғийбатларга ишонмайман, мабо-до ҳалигидақа тахмину фаразларни эшитиб қолсам, тикка ҳузурларига бориб, бор гапни рўй рост айта-ман. Улар эса дангал гапирган ростгўй кишиларни астойдил яхши кўришади, ҳурмат қилишади. Ҳатто энг инжиғи ҳам:

– Ҳа-а, энди бизнинг шаънимиз учун таваккал қилиб, ўзингизни шунчалик таҳлика остига қўйиб, гаров бойлашибсиз, келинг, бир марта асакамиз кетиб қолсаям қўллаворайлик, – дейди. Бунга ўзим неча марталаб гувоҳман ахир. Фақат бир гал бир амалдор ишимни битказишга битказиб берди-ю...

– Сиз бўлар-бўлмасга гаров ўйнайверманг-да, оғам, унақада... кимларнинг насибасини яримта қилиб, кимларни ошларга тушириб юраверасиз, ўзингиз эса ғирт қиморбоз бўлиб қоласиз, – дея енгилгина койиб қўйди холос. Аммо камина парво қилганим йўқ. Ахир гаров ўйнаш қимор эмас-ку? Тўғрими? Дарвоқе, “насибасини яримта қилиб”, деганда у киши Ваҳматуллони назарда тутди шекилли, ё мен янглишдимми?

ЖАЗОМИ ЁКИ РАҒБАТ?

Феълетон

Таниқли амалдорлардан бири Камсуқум Камтаров яқинда ўз аризасига биноан узоқ йиллардан буён эгаллаб келаётган баландмақом лавозимидан бўшади. Айрим ноҳолис матбуот нашрлари бу воқеани бошқача талқин этишди, яъни, “Ўз мансабини сурункали равишда суистеъмол этиб келгани, нафси ҳакалак отиб, пора деса ҳожатхонанинг кесагигача олавериш, таниқли адибларимиздан бирининг ибораси билан айтганда “типратиконни тескари ютиш” даражасига етгани учун вазифасидан шармандаларча ҳайдалган ва устидан жиноий иш қўзғатилган” эмиш.

Бу бекор гап. Биздаги аниқ далил-исботли маълумотларга кўра, Камтаров шахсан ўз ихтиёри ҳамда имзоси билан пора берувчиларни аёвсиз фош этувчи

шикоят ёзиб, бир нусхасини юқори ташкилотга, иккинчисини прокуратурага почта орқали жўнатишга тайёрлаб қўйган экан. Қўлимизда мазкур далилий хужжатнинг учинчи нусхаси мавжуд. Қуйида уни айнан келтирамиз:

“Порадодлар (яъни пора берувчилар. *тахр.*) дастидан дод!”

“Ушбу билан маълум ва равшан қиламанки, бир гуруҳ уюшган жиноятчи кимсалар мендек виждонли, камтар ва камсуқум одамга қарши тил бириктирган ҳолда қасддан ғаразли ҳаракат қилишиб, каминани тарихан қисқа муддатда ашаддий ришватхўр (яъни порахўр. *тахр.*)га айлантириб қўйишди. Булар шу қадар сурбет эканки, олмаганингга сираям қўймайди: аввалига “жон ака, олинг”, деб илтимос қилишади, ялинишади, ялаш мумкин бўлган ва бўлмаган барча жойларингни ялаб чиқишади, кейинроқ эса зўрлай бошлашади, баъзида қўл-оёғингни боғлаб, қўйни-қўнжингга, чўнтагингга, қалпоғингнинг, пайпоғингнинг, ҳатто иштонбоғингнинг ичига, хуллас, тиқиш мумкин бўлган ҳамма жойингга тиқишади, бу нокас узаткич (яъни ришват узатувчилар. *тахр.*)ларда на бир ватанпарварлик, на миллий ғурур бор, ўзимизнинг сўмни назар-писанд қилишмасдан, фақат чет элнинг конвертлашган валютасини конвертларга солиб узатишади.

Бундай безбетлик ва зўравонликдан сўнг баъзан ойлаб касал бўласан, хориждаги энг қиммат шифоналару санаторийларда даволаниб ҳордиқ чиқаришингга тўғри келади, ўзинг майли, хотинингни, бир-иккита... бева-бечора маъшуқаларингни ҳам йиллар бўйи ўша ёқларда олиб юришингга, болачақангни чет элдан харид қилинган, атрофи икки

одам бўйи баланд девор ҳамда тиканли сим билан ўралган қасру қалъаларда сақлашга, ўша ёқлардаги унча-мунча қаланғи-қасанғилар яқинига ҳам боролмайдиган қимматбаҳо коллежлару университетларда ўқитишингга тўғри келаркан, кошки бу арзон бўлса. Иқтисодиёт соҳасидаги масъул бир раҳбар сифатида энг алам қиладиган жойи – миллиард-миллиард пулларингни ўзимизда ишлатмасдан ажнабийлар хазинасига тушириб, иқтисодиётимизга зарар етказаётганингни сезиб турасану қўлингдан ҳеч нарса келмайди. Номус ва ориятимни қўзғатган воқеалар яна шулардан иборатки, икки ўғлиму уч қизимнинг тўйларини ҳам Париждаги энг қимматбаҳо ресторанларда, ҳар бири салкам бир миллион “кўк”идан оладиган ажнабий отарчилар иштирокида ўтказишга мажбур бўлдим.

Туғилган кунидан бошлаб хорижда яшагани боис на тилимизни, на урф-одатларимизни биладиган болаларимга тўйларимизни миллий русмда ўтказа қолайлик, десам устимдан кулишди. Аммо-лекин мен барибир ўз сўзимдан қайтмадим: Тошкентдан махсус самолётда карнай-сурнайчи ва доирачиларнинг махсус ансамблини опкелтириб, Эйфел минорасининг устига чиқариб чалдирдим. Лекин барибир қониқмадим, чунки тўйларда жонажон қишлоғимга атиги иккита самолёт юбориб, қариндош-уруғлардан бор-йўғи олти юз чоғлисини қатнаштираолдим холос, қолган икки минг тўрт юз ўринни шу ерлиқ бегоналар банд этиб, текин зиёфатни паққос тушириб кетишди.

Сабрим косасига сўнгги томчи бўлиб томган воқеа – кенжа маъшуқамга Атлантика уммонидаги хушҳаво оролларнинг биридан муҳташам ҳовли-жой қилиб

ўтқазиб қўйгандим, бир гал хабар олгани борсам... ўша ерлик ёш бир ҳабаш йигитчани хуштор қилиб олибди нонтепки. Айтаверсам гап кўп.

Хуллас, мен ортиқ чидолмайман, шу боис зудлик билан вазифамдан бўшатиб, устимдан жиноят иши қўзғатилиб, тергов бошлашларини ўтиниб сўрайман.”

Қаранг, чин инсон виждонининг ҳайқириғи эмасми бу сўзлар? Шу фактнинг ўзи унинг нақадар ориятли эканлигига ёрқин далолат бўла олмайдими? Бу ҳам майли, тергов давомида у ишхонаси ва уйдан ташқари бошқа кишилар номига олинган ўнлаб ҳовли-жойлар, чорбоғу дачалар, ҳатто маъшуқалари билан учрашиб турадиган беш-олтита хуфя квартираларнинг манзилларини очиқча айтиб, ёзиб берган ва уларда синчиклаб тинтув ўтказилишини илтимос қилган.

Тинтув давомида тинтувчиларга яқиндан ёрдам кўрсатиб, аввало ўзига қарашли тўрт қават ва ўттиз тўрт хонадан иборат муҳташам кошонанинг, сўнг-ра бошқалар номида бўлишига қарамасдан аслида ўзига тегишли барча хонадонларни, улардаги пул ҳамда қимматбаҳо зеб-зийнатлар, ноёб буюмлар сақланадиган барча яширин жойларни, яъни ертўллалардаги темир сандиқлар, хумлар, бочкалар, бундан ташқари ҳовлиларнинг боғларию гулзорларига, чорбоғларнинг чиқиндихонаю ҳожатхоналарига кўмилган сувда чўкмас, ўтда ёнмас идишларни топиб берган ва терговга шахсан ўзи, инон-ихтиёри ила тақдим этган.

У кишининг давлат хазинасига топширган сарвату бойликларини ташиш учун иккита юк машинаси икки ҳафта тўхтовсиз ишлашига тўғри келди. Бун-

дан ташқари бу валломат зот хориждаги банкларда сақлаётган “омонат”лари ҳисоб рақамларини ҳам рўй-рост ёзиб берган.

Уларни ортиб келиш учун махсус самолёт жўнатилди. Хулоса қилиб айтганда, Камтаров томонидан топширилган бойликларнинг умумий қиймати ҳисоб-китоб қилиб кўрилганда, бу маблағга у киши туғилиб ўсган кентда учта мактаб, иккита шифохона, тўртта боғча, битта эллик минг ўринли стадион қуриш мумкинлиги аён бўлди. Юртпарварликнинг ноёб намунаси эмасми бу?

Ҳа, айтганча, Камтаров виждонли бўлиш билан биргаликда таъби қанчалик нозик эканлиги терговчининг: “нега пул ва айрим қимматбаҳо нарсаларни ҳожатхона ўрасига кўмдингиз”, деган саволига қайтарган жавобида ёрқин акс этган: “Мен ҳамиша пул, олтину кумушлардан қаттиқ жирканганман, шунинг учун уларни доим ифлос жойларда сақлашга қарор қилганман”, – дедилар у зот.

Бу сўзларининг нақадар самимий эканлиги тинтув давомида такрор-такрор тасдиқланди. Қарангки, Камтаров жаноблари азбаройи ижирғанганлари боис хонадонларидаги барча кулдонлар, нос туфлайдиган, чиқинди ташлайдиган идишларни, невараларининг тувагу сумақларини, ҳаммомларидаги таҳорат олгичларни, ҳожатхоналаридаги унитазларни, молхоналаридаги охурлардан тортиб, итларининг ялоқларини тиллодан ясаттирган эканлар. Очiq гап: сийму зардан нафратланишнинг бунчалик ёрқин намунасини биринчи бор кўриб туришимиз.

Камтаровнинг нафақат терговчиларни, эҳтимолки, бутун афкор оммани қойил қолдирган яна бир иши шундан иборатки, у киши салкам чорак аср да-

вомида ўзига сурункали равишда пора бериб келган нопок кимсаларнинг мукамал ва муфассал рўйхатини терговга бир ой давомида номма-ном ёзиб бердилар.

Вожаб, ушбу рўйхатда юксак мансаблар олиш, жинойт қилатуриб қамоқдан қутулиб қолиш учун берилган миллион-миллион салмоқли ришватлардан тортиб, шунчаки саломлашган чоғда “қўллари қуруқ бўлмасин”, деган фикрда чўзилган арзимас юз-икки юз сўмлик чўталларгача ўзининг ҳаққоний аксини топган экан. Етук мутахассислар ҳар бири беш юз бетлик иккита яхлит томдан иборат бу рўйхатни ёдда сақлай олгани учун у кишининг хотираси замонавий компьютерникидан ҳам кучлироқ эканлигини ҳаққоний эътироф этдилар. Мухбирларнинг: “бунга қандай эришдингиз?” деган саволларига жавобан у киши:

– Мен пора берувчиларни азбаройи ёмон кўрганим ва уларни қачондир барибир ушлаб беришни мўлжаллаганим учун бирортасини ёдимдан фаромуш этмасликка астойдил ҳаракат қилганман, – дедилар. Қитмироқ бир журналистнинг:

– Юз-икки юз сўмларни ҳам олаверган экансиз-да, – деган илмоқли саволига қайтарган жавоби эса у кишининг наинки қонунлардан, балки ҳуқуқшунослик фалсафасидан ҳам нечоғлик теран хабардор эканликларини равшан инъикос эттирди:

– Пора берувчиларнинг энг ёмони ўшалар. Эмасам, арзимаган юз-икки юз узатиб, ўзининг ҳам, олувчининг ҳам қўлини кир қилиб юрадими? Бермоқчи экансан, шунга ярашадиган миқдорда, тузукроқ узатмайсанми, ноинсоф! Бинобарин, менинг таклифим: чўзилган пора миқдори қанча кам бўлса, узатувчига

бериладиган жазо шунчалик оғир бўлмоғи лозим, яъни у мумсиклиги, қурумсоқлиги учун қўшимча равишда жазоланиши зарур. Токи бу бошқаларга аччиқ сабоқ бўлсин!”

Ҳикоямизни мухтасар этиб, воқеанинг индаллосини айтадиган бўлсак, Камтаров устидан ўтказилажак суд арафасида у кишини жазолаш керакми ёки шунча капитал маблағ топшириб, хазинага қўшган муносиб ҳиссасини ҳисобга олган ҳолда, яна ҳам юқори ва масъулиятлироқ лавозимга тайинлаш керакми, деган мавзуда баҳс-мунозаралар бўлиб турибди.

Сизнинг фикрингиз қандай? Мулоҳазаларингизни таҳририятга ёзиб юборасиз, деган умиддамиз.

“КАТТА”НИНГ КУЁВИ

Ҳажвия

Бўлажак рафиқам билан тасодифан танишганман. Дорилфунунни битказиб, нуфузли адабий журнал таҳририятига ишга жойлашган, “умидли ёш шоирлардан бири” сифатида тилга олина бошлаган кезларим эди.

Биринчи меҳнат таътилимда Ёзувчилар уюшмаси йўлланмаси билан дам олиш ва ижод қилиш учун денгиз бўйидаги хушҳаво шаҳарга бордим. Бир куни шамшодлар анвойи ҳид таратиб, магнолиялар қийғос гуллаб ётган жаннатмонанд боғда сайр этиб юриб, йўлка бўйидаги ўриндиқлардан бирида китоб ўқиб ўтирган қош-кўзлари қора бағоят хушрўй қизга кўзим тушди. Ҳамюртлардан шекилли, деб ўйлаб, ўзбекчалаб дадил сўз қотдим:

– Ўзбекистонданмисиз?

– Ҳа, – деб жавоб қайтарди қиз.

– Танишайлик.

– Майли...

Исми Асила, яқинда чет тиллар институтини битказган ва ўша институт магистратурасига жойлашиб, ўқиш бошланишидан олдин пича ҳордиқ ёзгани денгиз бўйидаги санаторийлардан бирига келган экан, дарров апоқ-чапоқ бўлиб кетдик.

– Шеърятни жуда яхши кўраман, очиғи, шоир йигитга турмушга чиқишни орзу қилиб юраман, – деди танишганимизнинг эртасигаёқ Асила дангалчасига. Қизболадан чиққан бунақа ўғилболача гапга жавобан нима дейишим мумкин эди? Албатта ҳар қандай жўмард йигит сингари:

– Орзуим амалга ошди, деб ҳисоблайверишингиз мумкин, сизга уйланишга розиман, – дея хитоб қилворибман қаранг.

Асилахон ишонқирамасдан:

– Яқинроқ танишмасдан, насл насабимни суриштирмасдан туриб дарров шунақа таклиф қилияпсизми? Ё... отам кимлигини биласизми? – деб сўради.

– Азизим, бунинг нима аҳамияти бор. Шунчаки мен сизни бир кўришдаёқ севиб қолдим. Сезишимча, сиз ҳам менга бефарқ эмассиз. Демак, турмуш қурамыз.

– Ҳазиллашаётганингиз йўқми?

– Таклифим мутлақо жиддий!..

Шу тариқа танишганимизнинг биринчи кунидаёқ “оламан-тегаман” бўлиб, аҳду паймон қилдик. Дам олишдан қайтганимиз заҳоти Асилахондан манзилни сўраб, уйига онамни жўнатдим. Волидам Асиланинг отаси катта мансабдор эканини, шунинг учун яна бир марта чуқурроқ ўйлаб кўришим лозимлигини айтди:

– Халқимизда: “Тенг-тенги билан, тезак қопи би-

лан”, деган мақол бор, болам, каттаконнинг эрка қизи сенга буйсунармикан? Қолаверса, одамлар: “отасининг мансабига учиб уйланди”, деб кулишлари мумкин.

– Аксинча, у менинг таниқли шоир эканимга қизиқиб тегяпти, она, келгусида бундан ҳам машхур бўламан, бўлажак қайнотам эса нафақа ёшига етганидан сўнг мансабидан кетади, шунинг учун келинингиз бир умр пойи патак бўлиб хизматимизни қилади, хавотир олманг, – дея тинчлантирдим хотинимнинг бўлажак қайнонасини ва такрор жўнатдим. Бўлажак қайнотам мансаби катта бўлса ҳам камтарин инсон экан, “Икки ёш яхши кўришган бўлса, биз нима ҳам дердик, розилик берамизда албатта”, дея лутф этибдилар.

Тўй бўлди. Рафиқаи мухтарамам мен кутгандан ҳам одобли, камтару камсуқум, меҳнаткашу заҳматкаш чиқди. Отаси шундай катта амалдор бўлишига қарамасдан рўзғорнинг ҳамма ишини ўзи қилади. Кўли косов, сочи супурги, эртаю кеч тиним билмайди. Мен ҳам, отаю онам ҳам хурсанд. Биз бахтли турмуш кечира бошладик. Фақат...

Мен ўзим истагандек янада машхур шоир бўлолмадим. “Истеъдодли шоир Адаш Дадаш”, деган кичкинагина шуҳратимнинг боридан ҳам айрилдим. Сабаби...

Қайнотам тўйдан сўнг яна ҳам баландроқ лавозимга кўтарилди. Чамаси юқоридагилар: “Қизини шундай талантли ижодкорга берди, демак узоқни кўра оладиган одам экан”, деган бўлишса керак. Ана шунақа, юқоридагилар истеъдодни қадрлашни билишади. Аммо пастдагилар...

Каминани: “Адаш Дадаш” эмас, “каттанинг куёви”,

деб атайдиган бўлишди. Биринчи тўпламимни кўкка кўтариб, “адабиётга янги юлдуз порлаётир”, дея жар солган ҳовлиқма мунаққидлар энди, бир-иккита тузуккина китобларим босилганига ҳам эътибор беришмади.

Баъзилари эса орқамдан: “асли бу болада ҳеч қанақа истеъдод йўқ, каттанинг қизига уйланиб олгач, ким-кимларга шеър ёздириб, китоб чиқариб, шоирликка даъвогар бўлиб юрибди” деган маънода гап ҳам тарқатишибди. Тўғри, бир-икки маддоҳ мунаққидлар ҳеч ким ўқимайдиган чучмал ва юзаки мақолаларида тил учида мақтаган киши бўлиб туришди. Аммо улар ҳам оғизда: “каттанинг хурмати учун шунчаки тилга олиб ўтдик-да, аслида бутун ижоди бир пулга қиммат”, деб ошкора сасиб юришди. Ижодкор қавмини-ку қўяверинг, асли ичи қора бўлади, ҳатто оддий одамлар ҳам кўчада кўришиб қолганда “ижодингиз қалай, қанақа китобларингиз босилди”, деб эмас, истеҳзо оҳангида қайнотамни сурштиришади денг, “каттанинг соғликлари яхшими, ишлари қандай” деб.

Хуллас, жоним халқумимга келди. Нима қилишни билмай юрган кунларимда, хайрият, қайнотамни ишдан бўшатишди. “Энди қутулдим, энди мени илгаригидек, “умидли, истеъдодли, таниқли”, дейишмаса ҳам ҳар қалай “шоир Адаш Дадаш”, дейишар, деган хаёлда ўзимга таскин бердим. Аммо...

Адашган эканман. Энди каминага “собиқ каттанинг куёви”, деган хавфли лақабни ёпиштиришди. Китобларимни босиш тўхтади. Борларини эса тунов кунги маддоҳ мунаққидлар очикчасига қоралашга киришишди. Ишдан ҳам кетдим. Аҳвол оғир. Нима қилиш керак? Билмайман.

– Мени хайдасангиз, балким тинч кўйишар, – деди завжаи вафодорим ва ҳай-ҳайлашимга қарамасдан икки боласини олиб, отасиникига жўнади. “Ишларим юришса, қайтадан қовушамиз”, дедим унга ва жавобини бердим. Суд орқали, шов-шувли кўйди-чиқди қилдик. Бироқ...

Фойдаси бўлмади. Энди “собиқ каттанинг собиқ куёви”, деган лақаб орттириш билан биргаликда, хотинини икки боласи билан кўчага ҳайдаган золим эр сифатида газетада фельетон бўлдим. Шеър ёзиш, китоб чиқариш нари турсин, арзимаган янги ишимдан ҳам бўшатишди. Бекорчилик туфайли ича бошладим. Соғлигимдан айрилдим. Соч-соқолим ўсган, оч-юпун, пана-пастқамда санқиб юрадиган бўлдим. Энди кўрганлар эътибор беришмас, “Кўчада юрган бир дайди-да”, деб кўяқолишар, деган умидда эдим. Қаёқда! “Ие, ановини қара, собиқ каттанинг собиқ куёви қанақа аҳволга тушибди, баттар бўлсин”, дейишди. Хотиним турмушимиз тикланишидан умидини узиб, йиғлаб-йиғлаб, бошқага тегиб кетди. Шўрлик қайнотам ўлди. Лекин менинг бўйнимдаги лақаб йўқолмади. Энди “марҳум собиқ раҳбарнинг собиқ куёви”га айландим.

– Энди нима қилай, жон дўстим, бу тавқи лаънатдан ўлиб қутулайми? – деб сўрадим таниқли руҳиятшунос бўлиб етишган мактабдош ўртоғимдан. У кулди:

– Йўқ, ўлиб ҳам халос бўлолмайсан, ортингдан: “марҳум собиқ каттанинг марҳум собиқ куёви”, деб аташади.

– Нима қилай бўлмаса, йўл кўрсат.

– Йўли оддий, мундайроқ бўлса ҳам яна бирор каттанинг куёви бўлиб олишинг керак. Ана шунда

лоақал лақабингдаги “собик”, “мархум”, деган кўшимчалардан қутуласан, ишингга тикланасан, китобларинг чиқади, ёлғондакам бўлса ҳам мақталади, турмушинг ҳам изга тушади, хуллас, катта ҳаётга қайтасан, оғайни.

– Кўйсанг-чи, ҳозир қайси каттанинг қизи тегарди менга.

– Э-э, қизиқ экансан, амалдорлардан қанча-қанчасининг қизлари эрларини ҳайдавориб, навбатдаги “қурбон”ни излаб юришибди. Биттасига бўлмаса, биттасига маъқул тушасан-да.

– Демак, камина ҳам навбатдаги қурбонлардан бири бўларканман-да?

– У ёғини тақдирингдан кўрасан. Лекин шу орада пешонанг ярқираб, анови...лақабингнинг ёнига тузукроқ бир унвон кўшилиши, чиндан ҳам машҳур шоир бўлиб кетишинг мумкин.

Ўйлаб-ўйлаб, руҳшунос биродаримнинг маслаҳати жўяли, деган қарорга келдим. Ичкиликни ташладим. Соч-соқолимни чиройли тузаттириб, дурустроқ кийиндим. Ҳозир дам олиш уйлари, санаторийлар, хуллас, амалдорларнинг бева қизлари учраб қолиши мумкин бўлган жойларда изғиб юрибман. Ажабмаски, омадим чошиб қолса. Агар кунлардан бир кун бирор китоб дўконига кириб, сотувчидан:

– “Катта”нинг куёви ёзган китоблардан борми, деб сўрасангиз-у, сотувчи тасдиқ ишорасини қилса, билингки, камина шод ва бахтиёр ижод билан банд. Лекин ҳар эҳтимолга қарши китоб муаллифининг исми-шарифига ҳам кўз ташлаб қўйинг. Чунки ким билсин, адабиётда менга ўхшаб қайнотасининг соясида униб-ўсиб юрган бошқа куёвлар ҳам бўлиши мумкин-да.

КИМНИНГ ДАРВОЗАСИГА ГОЛ УРИБ БЕРАЙ?

Ҳажвия

Эркатой кенжабойимиз ўн етти ёшга тўлганида тижорат институтига киритаман, ота касбини эгаллайсан, десам бош тортди.

– Мен жисмоний тарбия институтига кираман. Футболчи бўламан! – деди қатъий қилиб.

– Ҳой бола эсинг борми, футболчи бўладиган шоввоз етти ёшидан спорт мактабига бориши керак. Сен оғзингдаги сўрғичингни ташлаганингдан бери дўконда ўтириб мол сотасан, чимзорда 90 дақиқа югуриш нари турсин, ҳожатхонагайм мошинада борасан, мен сени қандай қилиб у институтга киритаман?

– Киритинг-да, “биз тижорат аҳли учун ечиб бўлмайтурғон муаммонинг ўзи йўқ”, деб катта гапирасиз-у.

Болапақирнинг шу гапи ориятимни кўзғатиб юборди.

– Киритишга кирита оламан, бироқ сенинг футбол ўйнаб эт-бетингни майиб қилиб қўйишингдан кўрқаман, кўзибойим. Ўзи... шу футболнинг нимасига қизиқишади одамлар, хайронман. Йигирма иккита сўлоқмондай бўз йигит битта коптокни таллашиб, бир-бирини аямай гўшт бўлишади. Бирининг боши ёрилган, бирининг оёғи синган, хуллас, турган-битгани жоннинг азоби-ку. Бир-бирининг дарвозасига гол киритиши керакмиш. Товба! Хўп, шу нарса жудаям зарур экан, наҳот яхшилиқча ҳал этиш мумкин эмас. Аввал биттаси киргизсин, орқасидан иккинчиси урсин, ахир машойихлар “тегирмон навбати билан”, деб бежиз айтишмаган-ку. Ҳаммасидан ёмони,

баъзиси оёғи қолиб, нуқул боши билан киргизмоқчи бўлади. Вой, нодон-ей, бошингни бошқа жиддийроқ ишларга ишлатмайсанми, хумпар, тўп киргизгани бошқа аъзо қуриб қолибдими?

Ўғлим аввал устимдан кулди.

– Сиз футболни тушунмайсиз. Унда қаери билан киргизиш муҳим эмас, ким кўпроқ киргизса, ўша ютади.

– Ҳм-м, биз ҳали футболни тушунмайдиган бўлиб қолдикми? Кимсан фалончи бойвачча дейишса, иккита футбол жамоасига ҳомийлик қилаётган бўлсам, шунинг учун маҳалла нозиридан бошлаб, шаҳар прокурори, ҳоким бобогача раҳмат айтиб, ҳурмат қилишса. Мен тушунмайманми футболни? Ҳой бола, офзингга қараб гапир. Хўпми!

– Тушунсангиз, иккита футбол жамоаси кўлингизда бўлса, битта эрка ўғлингизни футболчи қилиш кўлингиздан келмайдими? – гапга аралашди хотиним.

Эсини еганми бу? Хотинларнинг сочи узун, ақли калта бўлади, деган ҳикматни ким айтган бўлсаям зап топиб гапирган-да.

– Ў-вв, фаросати паст, сен тушунмайдиган нарсангга бурнингни тикма, мен кўлимдан келмайди, деганим йўқ. Болангнинг соғлиғини ўйлаяпман. Бир жойи салгина лат еса, етти маҳаллани оёққа турғазворасан-ку, бу кишимнинг иддаосини қаранглар!

– Кимсан фалончи бойвачча бўлсангиз, биров зарар етказолмайдиган, ҳеч жойи лат емайдиган футболчи қилиб кўйинг-да, – бўш кетмади завжаи кажбаҳс. Очиғи, шу ерга келганда унинг калласи ишладиёв. Чиндан ҳам боя айтганимдай, футболда ҳам ҳадеб жонни жабборга топширавермасдан, етти мучалингни саломат асраб, голни ҳам уриб, ўйинни

ҳам ютиб, биринчиликни ҳам олиб юраверишнинг иложи йўқми? Бўлиши керак-ақ. Ҳамма гап йўриғию тадбирини топишда!

– Ҳе, ўлма хотинбой, сен менга жуда яхши ғояни айтдинг, – дедим заифамнинг елкасига қоқиб. – Ўғлинг албатта футболчи бўлади! Бўлгандаям... ҳалиги энг зўр жамоаларда ўйнаб, миллион-миллиард маош оладиган футболчи бўлади!..

Кейинги воқеаларни мухтасар ва лўнда қилиб айтсам. Ўғилни ўша йили жисмоний тарбия институти футбол бўлимига киритиб, бир йўла “Иқтисодчи” жамоасига марказий ҳужумчи қилиб жойлаб қўйдим. Кетган ҳаражатлар ҳақида гапириб майдакашлик қилиб ўтиришни ўзимга эп кўрмайман. Муҳими, ўғлим мамлакат биринчилигида қатнашадиган ўйинлари телевизорда кўрсатиладиган таниқли жамоалардан бирининг аъзосига айланди. Ҳа, дарвоқе, мураббийси билан гаплашиб, жиддий оғоҳлантирдим:

– Кўзингга қара, агар бизнинг эркатойнинг бирон жойи лат ейдиган бўлса, бошинг билан жавоб берасан! Тушундингми? Мураббий томоғини мунтазам мойлаб туришим боис, “сен”сирашимгаям, дўқ уришимгаям хафа бўлмади.

Қўлини кўксига қўйиб:

– Хўп бўлади, бой ака, – деди. Шу тариқа кенжабойнинг футболдаги ёрқин ва сермазмун фаолияти бошланиб кетди.

Мен-ку ҳали айтганимдай, футболга унча хушим йўқ. Аммо онасининг куни туғди. Маҳалла аёлларини телевизорининг қаршисига тўплаб: – Ҳозир бизнинг кенжабойнинг ўйинини кўрсатади, – дея кеккаядиган бўлди, маҳалланинг бекорчи хотинлари ҳам қитмирда! Биттаси:

– Эгачи, ўғлингиз ҳалиги... гол киргизолмаяпти-ю,
– деб дакки берибди.

Қаранг, хотин жаноблари ўша заҳоти чойхонада
ош еб ўтирган жойимга қўнғироқ қиляпти:

– Бир ишни эпласангиз қилинг, хўп-ми! Кенжа-
бойни дунё танийдиган футболчи қиламан, деб
эдингиз. Ҳалиям анови... голини дарвозага киргизо-
лмай, мени маҳалла хотинлари ўртасида шарманда
қилиб ўтирибди! Бўлинг, тез ҳал қилинг, ўйиннинг
иккинчи ярмида албатта урсин. Яхшилаб, чиройли
қилиб урсин!

Тўғрисини айтсам, бу гап ўзимга ҳам нашъа қилиб
кетди. Рост-да, ўғлимни футболчи қилишга қилиб
қўйиб, ҳалигача гол урдиролмасам, нима деган одам
бўлдим. Фалончи бойваччалигим қаерда қолди? Ал-
қисса чойхонада ўтирган жойимда тегишли одам-
ларга қўнғироқ қилдим.

– Қанча кетса-кетсин, лекин ота ўғил иккинчи
таймда албатта гол урсин, – деган масалани кўнда-
ланг кўйдим.

– Танаффус чоғида зарур чораларни кўриб, бу ма-
салани албатта ижобий ҳал этамиз бой ака, хотирин-
гиз жам бўлаверсин, – деган ваъда эшитилди сим
ортидан.

Ўша куни, ўзим кўрганим йўғ-у хотинимнинг ай-
тишига қараганда шербаччамиз иккинчи бўлимнинг
ўрталарида ётиб олиб, қорни билан жудаям чиройли
гол киргизибди.

– Рақиб жамоанинг ҳимоячиси қойил бўлиб, ҳуд-
ди сеҳрлангандай қараб қолди! – деди завқаланиб
хотиним. Билмайдик, уни сеҳрлаш учун камина қа-
нақа жойларга сим қоқиб, кимлар билан гаплашишга
мажбур бўлдим, қандай катта харажатларга тушдим.

Майли, муҳими – унинг маҳалла хотинлари олдида юзи ёруғ, тили узун бўлибди.

– Ўғлингиз жудаям чиройли қилиб гол киргизди, қойил! – дейишибди улар.

Қулоғингизга айтиб қўяй: хотинга бир марта бўш кетдингизми, тамом, бошингизга чиқиб олади. Янаги сафар маликаи дилозоримиз хархаша қилиб қолдилар:

– Нима учун атиги битта ва фақат иккинчи бўлимда уряпти. Бу гал биринчисида битта, иккинчисида иккита урсин, хотинлар: “нима сизнинг ўғлингиз “хет трик” қилолмайдими”, дейишяпти.

“Хет трик”, деган битта ўйинда уч марта гол уриш экан. Қаранг-а, шунча ёшга кириб билмас эканман. Бизлар кўзи тўқ бўлганмиз. Бир мартасига қаноат қилиб кетаверганмиз.

– Майли, “хет трик” бўлса бўлақолсин, – дедим ва хотинимнинг ушбу талабини ҳам бажо келтирдим. Ҳа, айтганча, ўғлимнинг ўзи бундан унча қувонмади.

– “Учинчи голни ноҳалол урдинг, ўн бир метрлик жарима ноҳақ бўлганди”, деб айрим жамоадошларим гаплашмай юрибди, – дея нолиди.

– Гаплашмаса-чи, бобомдан нари, – дедим қўлимни силтаб. – Янаги мавсумдан бошлаб хориждаги кучли жамоалардан бирига ўтказвораман. Кейин термада ўйнайсан.

– Ростданми? – кўзлари чақнади боламнинг. – Қайсисига ўтказасиз? “Барселона”гами ё “Арсенал”гами?

– Кўрамиз, кармонгаю дармонга қараб, – дедим. – Унақа зўрларига бўлмаса сал мундайроғига илди-рарман.

– Ҳай-ҳай, сиз унақа паст кетманг, дадажониси, – яна гапга аралашди хотиним. – Менинг болам чем-

пионлар лигасида қатнашадиган жамоада ўйнаши керак. Маҳалланинг хотинларига мақтаниб қўйганман-а!

– Сенам жа-а унақа, кундан бурун мақтанавермагин-да, хотин, – дедим бўшашиб. – Болангни шунча жойга опкелишни ўзи бўлгани йўқ.

– Болангиз бўлганидан кейин қиласиз-да! Берган ваъдаларингизнинг ҳаммасини бажарганингиз йўқ. Мен сизга ўғлимиз шу мавсумнинг ўзидаёқ энг кўп гол киритиб, тўпураар бўлсин, ҳалиги “олтин туфли”и, ё “олтин бутси”ними олсин, дегандим. Эпложмадингиз. Жамоаси биринчиликни эгалласин, дегандим, қўлингиздан келмади. Уялмайсизми? Ким айтади сизни “фалончи бойвачча” деб!

– Ҳали мавсум тугашига бешта тур бор-ку, эҳтимол жиддийроқ ҳаракат қилсалар, урдасидан чиқармиз, – деди ўғлим онасининг гапини жуфтлаб.

Мен бу танқидлардан зудлик билан хулоса чиқардим.

– Шошма, бешта тур, дедингми? Биринчи бўлишларинг учун нечта очко керак? Ўзинг-чи яна нечта гол урсанг тўпураар бўласан?

Ўғлим анча катта рақамларни тилга олди. Мен чўчиб, саросималаниб ўтирганим йўқ. Дадил ишга киришдим. “Ҳаракатда – баракат” деганлари тўғри экан.

Ўғлимиз мавсумнинг асосий тўпураари бўлолмадию, ҳар қалай иккинчи ўринни эгаллади. Жамоаси эса кучли учликка кирди. Камина ваъдамни тўлалигича бўлмаса-да ҳар қалай тўқсон фоиз адо этдим. Мавсум якунида уйимиз отбозор бўлиб кетди. Маҳалланинг хотинларидан ташқари бир-икки эркаклари ҳам қутлагани келишди.

– Қойил! – дейишди улар. – Ўғлингиз маҳалламиз шухратини бутун мамлакатга ёймоқда.

– Шошмай турларинг, келаси йилдан бутун дунёга ёя бошлайди, – деб мақтанвордим.

Хотинимдан юқди шекилли бу касал. Хуллас, ай-тилган сўз – отилган ўқ, энди уни амалга оширмасам бўлмайди.

Айни кунларда хорижий юртларга бориб-келиб, зир югуриб юрибман, биронта каттароқ футбол клубининг хўжайини билан юракдан, аниқроғи тагдан гаплашмоқ учун. Хотиним далда бериб қўяди:

– Бўшашманг, дадажониси, Европаю Осиё бўлмаса ўзимизнинг Россияё бўлар! Ишқилиб хорижга чиқса бас.

– Албатта чиқади, чиқмаса “фалончи бойвачча” отимни бошқа қўяман. Ахир ўзимам маҳалланинг оғзи катталари олдида мақтанворганман-а! – дейман.

Узр, шошиб турувдим, самолётга кечикиб қолмайин. Ҳа, дарвоқе, сизга ҳам битта мақтаниб қўяй: – Терма жамоамизнинг навбатдаги ўйинини албатта томоша қилинг, хўпми? Бизнинг кенжабой унда ўзининг биринчи ўйинини ўйнайди. Ва албатта, гол ҳам киритади. Ана шунақа, камина – Фалончибой акангиз футбол соҳасининг корчалони бўлиб кетган. Мабодо шу соҳа бўйича бирор илтимос чиқиб қолса, тортинмай мурожаат этаверинг. Севимли жамоангизга чемпионлик ваъда қилолмайману, аммо... люббойининг дарвозасига гол киритиб бериш қўлимдан келади. Хўп. хайр!

МУНДАРИЖА

Макрми ё муҳаббат (*Қисса*).....3

Ҳикоя ва ҳажвиялар

Ака-укалар.....95

“Мени шарманда қилма хотин!”.....107

Ваколатни ўзимиз бердик.....112

Гаров бойлаш қиморми?.....118

Жазоми ё рағбат.....124

“Катта”нинг куёви.....130

Кимнинг дарвозасига гол уриб берай?.....136

Адабий-бадиий нашр

ҲАБИБ ТЕМИРОВ

МАКРМИ Ё МУҲАББАТ

Қисса ва ҳикоялар

Муҳаррир

Манзура Бекчанова

Бадиий муҳаррир ва рассом

Шухрат Одилов

Техник муҳаррир ва саҳифаловчи

Барно Баҳрамова

Лицензия рақами: АІ № 168. 2009 йил 23.12 да берилган.

Босишга 29.03.2019 й.да рухсат этилди.

Бичими 84x108 1/32. Босма табағи 4,5.

Нашр табағи 4,5. Гарнитура «Cambria».

Газет қоғози. Адади 1000 нусха. Буюртма № 28.

«Tafakkur qanoti» нашриёти.

Тошкент, 1-тор, Мирсолиҳова кўчаси, 13-уй.

Почта манзили: Тошкент, Навоий кўчаси, 30-уй.

«ADAD PLYUS» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.

Тошкент ш., Чилонзор тум., Бунёдкор, 28.

ISBN 978-9943-513-91-4

9 789943 513914